

praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj

Aleksandra Petrić i Dženana Radončić

Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj Aleksandra Petrić i Dženana Radončić

Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj Aleksandra Petrić i Dženana Radončić

Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj

Aleksandra Petrić i Dženana Radončić Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj Aleksandra Petrić

Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj
Projekat „Monitoringom pravosuđa do spolne i rodne jednakosti u Bosni i Hercegovini“ Aleksandra Petrić

i Dženana Radončić Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj Projekat „Monitoringom pravosuđa do spolne i rodne jednakosti u Bosni i Hercegovini“ Aleksandra Petrić i Dženana Radončić Projekat „Monitoringom pravosuđa do spolne i rodne jednakosti u Bosni i Hercegovini“ Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj Projekat „Monitoringom pravosuđa do spolne i

Autorice:
Aleksandra Petrić i Dženana Radončić

„Izvještaj i analiza praćenja krivičnih postupaka
u oblasti rodno zasnovanog nasilja u
Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj“

Izdavačice:
Centar za pravnu pomoć ženama (Zenica) i
Fondacija Udružene žene (Banja Luka)

Za izdavačice:
Meliha Sendić i Nada Golubović

Dizajn:
Fondacija Udružene žene Banja Luka

Urednice:
Meliha Sendić i Ninja Damjanović

Štampa:
Grafid d.o.o Banja Luka

Tiraž:
800

Zenica, Banja Luka, 2014.

Sadržaj

UVOD	6
IZVJEŠTAJ I ANALIZA PRAĆENJA KRIVIČNIH POSTUPAKA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA – FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE	9
I UVOD	9
I.1 METODOLOGIJA	15
I.2 PRAVNI OKVR	17
I.3 NACIONALNI OKVR	20
II ANALIZA	22
II.1 BROJČANA STRUKTURA MONITORISANIH PREDMETA	22
II.2 MATERIJALNOPRAVNI ASPEKTI	29
II.3 OLAKŠAVAJUĆE I OTEŽAVAJUĆE OKOLNOSTI	36
II.4 ZAŠITNE MJERE I MJERE SIGURNOSTI	37
II.5 PROCESNOPRAVNI ASPEKTI	40
II.6 PRIMJERI DOBRE PRAKSE U POGLEDU USPOSTAVLJANJA SARADNJE SA SUDOVIMA	45
III ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	47
III.1 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	47
III.2 PREPORUKE	50
III.2.2. PREPORUKE ZA MINISTARSTVO SIGURNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE, MINISTARSTVO PRAVDE BOSNE I HERCEGOVINE, FEDERALNO MINISTARSTVO PRAVDE	51
III.2.3. PREPORUKE ZA AGENCIJU ZA RAVNOPRavnost SPOLOVA BOSNE I HERCEGOVINE, GENDER CENTAR FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE, CENTAR ZA EDUKACIJU SUDIJA I TUŽILACA FBIH	52
III.2.4 PREPORUKE ZA ZAKONODAVNA TIJELA NA SVIM NIVOIMA, TE FEDERALNO MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA	53
IZVJEŠTAJ I ANALIZA PRAĆENJA KRIVIČNIH POSTUPAKA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA – REPUBLIKA SRPSKA	55
1. UVOD	55
1.1 PROMJENE JAVNIH POLITIKA I ZAKONODAVNOG OKVIRA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA	56
1.2 KONVENCIJA SAVJETA EVROPE O SPREČAVANJU I BORBI PROTIV NASILJA PREMA ŽENAMA I NASILJA U PORODICI – NOVA MEĐUNARODNA OBAVEZA	59
2. PRAĆENJE KRIVIČNIH POSTUPAKA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA	60

2.1 KRATKI PREGLED INICIJATIVE I CILJEVA	60
2.2 METODOLOGIJA PRAĆENJA KRIVIČNIH POSTUPAKA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA.....	61
2.3 DOBRE PRAKSE I POTEŠKOĆE U KOMUNIKACIJI SA SUDOVIMA TOKOM PRAĆENJA KRIVIČNIH POSTUPAKA U OBLASTI NASILJA PO OSNOVU POLA/RODA	63
3. STRUKTURALNI PRIKAZ KRIVIČNIH PREDMETA – AKTIVNO I PASIVNO PRAĆENJE	65
4. ANALIZA.....	67
4.1 PRAVIČNO SUĐENJE SA ASPEKTA ZAŠTITE PRAVA OŠTEĆENE – PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU	67
4.1.1 PRIKAZ UOČENOG STANJA SA SLUČAJEVIMA IZ PRAKSE.....	68
4.2 POLOŽAJ OŠTEĆENE U KRIVIČnim PROCESIMA ZA DJELA RODNO ZASNOVANOG NASILJA.....	71
4.2.1 ODNOS ZAŠTITE PRAVA OPTUŽENOG I OŠTEĆENE U KRIVIČnom POSTUPKU ZA DJELA RODNO ZASNOVANOG NASILJA	72
4.2.2. ZAŠTITA PRAVA MALOJETNIH ŽRTAVA RODNO ZASNOVANOG NASILJA KOJE KAO OŠTEĆENE UČESTVUJU U KRIVIČnom POSTUPKU	75
4.2.3. ODNOS JAVNIH TUŽILACA I SUDOVA PREMA ZAŠTITI PRAVA ŽRTAVA RODNO ZASNOVANOG NASILJA KOJE KAO OŠTEĆENE UČESTVUJU U KRIVIČnom POSTUPKU.....	77
4.2.4. ODNOS JAVNIH TUŽILACA I SUDIJA PREMA OŠTEĆENIMA IZ MANJINSKIH GRUPA U KRIVIČnom POSTUPKU	79
4.2.5. UTICAJ PROMJENE JAVNIH TUŽILACA TOKOM KRIVIČNOG POSTUPKA NA ZAŠTITU OŠTEĆENE U KRIVIČnom PROCESU.....	80
4.2.6. PODRŠKA OŠTEĆENOJ U OSTVARIVANJU NAKNADE ŠTETE PUTEM IMOVINSKO-PRAVNOG ZAHTJEVA	81
4.3 PRIMJENA MATERIJALNOG PRAVA U KRIVIČnim POSTUPCIMA ZA DJELA RODNO ZASNOVANOG NASILJA	84
4.4 KAZNENA POLITIKA ZA DJELA RODNO ZASNOVANOG NASILJA	87
4.4.1 KAZNENA POLITIKA ZA DJELO NASILJA U PORODICI ILI PORODIČNOJ ZAJEDNICI	87
4.4.2 KAZNENA POLITIKA ZA DRUGA DJELA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA.....	89
5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	90
6. PREPORUKE	94
6.1. OPSTE PREPORUKE	94
6.2 PREPORUKE ZA JAVNE TUŽIOCE	95
6.3 PREPORUKE ZA SUDOVE.....	96
6.4 PREPORUKE ZA ORGANE SOCIJALNE BRIGE I STARANJA KOJI UČESTVUJU	

U KRIVIČNOM POSTUPKU PO DJELIMA.....	97
RODNO ZASNOVANOG NASILJA.....	97

ZAJEDNIČKE PREPORUKE ZA FEDERACIJU BIH I REPUBLIKU SRPSKU U SLUČAJEVIMA SPOLNO I RODNO ZASNOVANOG NASILJA STRUKTURALNI PRIKAZ KRIVIČNIH PREDMETA – AKTIVNO I PASIVNO PRAĆENJE.....	98
--	-----------

UVOD

Rodno zasnovano nasilje u Bosni i Hercegovini opstaje kao široko rasprostranjen oblik kršenja osnovnih ljudskih prava i ima dugotrajne i nesagledive posljedice ne samo za žene i djecu koji su prepoznati kao primarne i najčešće žrtve, već i višestruke posljedice na održivi društveni razvoj, stanje javnog zdravlja, te stanje sigurnosti. Godine 2013. urađena je prva sveobuhvatna Studija o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja prema ženama u Bosni i Hercegovini, koja potvrđuje da su žene izložene visokom riziku od nasilja, kako u neposrednom okruženju unutar porodice, tako i u široj zajednici. Rezultati studije također ukazuju da je gotovo polovina žena starijih od 15 godina barem jednom tokom svog života bilo izloženo različitim oblicima nasilja, a naročito psihološkom nasilju u kombinaciji sa fizičkim nasiljem.¹

U toku posljednje decenije, vladine institucije na svim nivoima u BiH su preduzele opsežne intervencije u pravcu stvaranja institucionalnog okvira za sprečavanje i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja. Navedene neophodne promjene izvršene su putem usvajanja i izmjena i dopuna Zakona o ravnopravnosti polova BiH, entitetskih Krivičnih zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Pored izmjene nacionalnog zakonodavstva prihvaćeni su i relevantni međunarodni

¹ Studija također ukazuje da je u periodu od godinu dana prije provođenja istraživanja 11.9% žena u BiH bilo izloženo nekom obliku nasilja. Čak 41.9% žena je istaklo da su bile žrtve psihološkog nasilja u nekom periodu života, a njih 10.8% u protekloj godini. Fizičkom nasilju u nekom periodu života bilo je izloženo 24.3% žena dok je 2.4% žena bilo izloženo ovoj vrsti nasilja tokom protekle godine. Studija o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja prema ženama u Bosni i Hercegovini, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, juni 2013. godine. Dostupno na zvaničnoj web prezentaciji Agencije, direktni link: http://arsbih.w1.daj.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_prevalanca.pdf (posljednji pristup 27.05.2014.)

akti od kojih je najaktuelniji Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama i nasilja u porodici².

U okviru javnih politika, usvojene su okvirne strategije i akcioni planovi u oblasti sprečavanja i borbe protiv nasilja u porodici, trgovine ljudima, zaštite djece od nasilja i drugih važnih problema koji se direktno ili indirektno vezuju za rodno zasnovano nasilje. U okviru obrazovanja, brojne ženske nevladine organizacije su sarađivale i sarađuju sa vladinim institucijama u pravcu podizanja svijesti o različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja te načinima spečavanja i podrške, kroz direktan rad sa djecom i mladima oba pola, kao i nastavnim i stručnim osobljem. Inicirani su i potpisani brojni protokoli koji imaju za cilj da uspostave standarde postupanja, te zaštite i podrške osobama koje su preživjele neki od oblika rodno zasnovanog nasilja i unaprijeđenu saradnju ključnih subjekata zaštite (policija, centri za socijalni rad, sudovi, tužilaštva, zdravstvene i obrazovne institucije). Neizostavno je spomenuti učešće ženskih nevladinih organizacija koje već dugi niz godina pružaju direktну podršku i pomoć ženama i djeci koje su preživjele nasilje kroz različite vidove usluga (SOS telefoni, besplatna pravna i psihosocijalna pomoć, sigurne kuće, i dr.).

Uprkos sveobuhvatnom pristupu i saradnji vladinog i nevladinog sektora u ovoj oblasti, rodno zasnovano nasilje u Bosni i Hercegovini opstaje. Razlog tome su duboko ukorijenjeni patrijarhalni stavovi o društvenoj ulozi žena i muškaraca u društvu, te još uvijek općeprihvaćen stav da ono predstavlja djelo manje društvene opasnosti i privatni problem žena i djece koji su mu izloženi ili su ga preživjeli. Ekonomski ovisnost žena u porodici, kao i kontinuirana feminizacija siromaštva predstavljaju također značajne faktore koji utiču na njihovu ranjivost i, u mnogim slučajevima, dugotrajnu izloženost rodno

² Dom naroda (31. sjednica, održana 23.07.2013.) i Zastupnički dom (50. sjednica, održana 18.07.2013.) Parlamenta Bosne i Hercegovine ratificirali su **Konvenciju Vijeća Europe o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (CAHVIO)**. BiH je 07. novembra 2013. godine postala 6. zemlja članica Vijeća Evrope koja je ratificirala Konvenciju.

zasnovanom nasilju, kako u okviru porodice, tako i u drugim društvenim kontekstima.

Projekat „Monitoringom pravosuđa do spolne i rodne jednakosti u Bosni i Hercegovini“ je usmjeren na nezavisno praćenje jednog od ključnih segmenata podrške ženama da zaštite svoje ljudsko pravo na život bez nasilja. Također se fokusira na procesuiranja krivičnih djela u ovoj oblasti od strane ciljanih osnovnih i okružnih sudova u Republici Srpskoj i općinskim i kantonalnim sudova u Federaciji Bosne i Hercegovine, te ulozi i radu drugih subjekata uključenih u ove procese, a naročito tužilaštava i centara za socijalni rad, u pružanju podrške i pomoći ženama i djeci koji su preživjeli nasilje i koji se u svojstvu oštećene pojavljuju u ovim postupcima.

U publikaciji su predstavljeni nalazi praćenja krivičnih postupaka za Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine sa preporukama, kao i zajedničke preporuke, usmjerene na osnaživanje rada svih zainteresovanih subjekata u oblasti zaštite žena i djece od rodno zasnovanog nasilja u krivičnim postupcima kroz preduzimanje nužnih mjera.

IZVJEŠTAJ I ANALIZA PRAĆENJA KRIVIČNIH POSTUPAKA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA – FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE

I Uvod

Izraz *spolno i rodno zasnovano nasilje* međunarodno je prihvaćen za označavanje nasilja koje je usmjeren protiv osobe na temelju spola i/ili roda (dalje: SRZN). Termin ne označava konkretni oblik nasilja, nego kao krovni pojam obuhvata bilo kakav oblik nasilja usmjeren protiv određene osobe na osnovu društveno pripisanih (rodnih) razlika između muškaraca i žena. Iako pojavnii oblici SRZN-a variraju po svojoj prirodi i obimu, neiscrpna lista uključuje seksualno nasilje (uz seksualnu eksploataciju i prinudnu prostituciju), nasilje u porodici, trgovinu ljudima, prinudne brakove, silovanje, štetne tradicionalne prakse poput genitalnog sakaćenja žena, ubistva iz časti, itd.³ U skladu sa relevantnim međunarodnim instrumentima⁴, između ostalih Konvencijom Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama⁵ i Konvencijom UN-a o eliminisanju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW)⁶, SRZN referira na nasilje direktno usmjeren protiv žena, upravo zbog toga jer su žene (u vidu motiva, odnosno, pobude za izvršenje nasilja), ili nasilje koje disproportionalno više pogađa žene.

Samim time, SRZN obuhvata svaku štetu ili povredu nanesenu ženi, što ujedno predstavlja razlog, ali i rezultat nejednake podjele moći

³ „Prevention of and response to gender-based violence“, Camp Management Toolkit, dostupno online: https://www.nrc.no/arch/_img/9293565.pdf.

⁴ Pored navedenih, također: CEDAW Committee General Recommendation No. 19 on violence against women (1992), the United Nations General Assembly Declaration on the Elimination of Violence against Women (1993) and Recommendation Rec (2002) 5 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on the protection of women against violence (2002).

⁵ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, 11.V.2011.

⁶ The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), usvojena 1979. godine od strane Generalne skupštine UN-a.

između žena i muškaraca temeljene na društveno ukorijenjenim razlikama između žena i muškaraca, a što sve vodi podređenom položaju žena u obje sfere, privatnoj i javnoj.⁷ Upravo zbog navedene ukorijenjenosti u socijalne i kulturne strukture društva, problem nasilja nad ženama regeneriše se i nesmanjenom žestinom nastavlja uslijed poricanja i šutnje većine članova društva, ali i nesistematičnog i nedosljednog pristupa ovom problemu relevantnih državnih institucija.

S obzirom na takvu karakteristiku i element nasilja, ono po svojoj prirodi predstavlja povredu ustavom i međunarodnim dokumentima proklamovanih temeljnih ljudskih prava na život, slobodu, sigurnost, dostojanstvo, ravnopravnost između žena i muškaraca, zabranu diskriminacije, te zaštitu fizičkog i mentalnog integriteta.⁸ Upravo zato, SRZN odražava i pojačava neravnopravnost između žena i muškaraca. Prema međunarodnom pravu koje se tiče ljudskih prava, države imaju pozitivnu i negativnu obavezu u pogledu zaštite navedenih ljudskih prava, što znači da državni organi trebaju poduzimati potrebne mjere da osiguraju poštivanje zakona i spriječe vršenje akta međunarodno označenih kao nedozvoljenih. Također, trebaju poduzimati mjere da zaštite pojedince/ke od nezakonitih/nasilnih akata bilo kojeg nedržavnog aktera.

Nastojanje da se ukaže na kompleksnost spolno i rodno zasnovanog nasilja u postmodernom društvu naročito je bitno zbog rasprostranjenosti i raznolikih pojavnih oblika ovog tipa nasilja, uprkos postojanju i proklamovanju niza međunarodnih standarda koji ciljaju na eliminaciju ovog problema. Pravilno saniranje posljedica SRZN-a zahtijeva, kao i kod svakog drugog vida nasilja, usklađenu i blagovremenu reakciju cjelokupnog društva s ciljem, najprije spašavanje oštećene, izvođenje počinitelja pred lice pravde, pomoć

⁷ Navedeno kao jedan od odlučujućih faktora koji doprinose visokoj stopi spolno i rodno zasnovanog nasilja u Pratećem izvještaju Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Explanatory Report CETS No.210).

⁸ Više o ovoj problematici i rodno zasnovanom nasilju možete pronaći na web stranici Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost: <http://eige.europa.eu/>.

oštećenoj pri oporavku od nasilja u fizičkom, emocionalnom, socijalnom i ekonomskom pogledu, te poduzimanje svih potrebnih mjera kako bi se ojačao sistem pravosuđa u vršenju svojih funkcija. U ovoj analizi bavit ćemo se institucionalnom reakcijom u oblasti pravosuđa, ograničeno na sudove, te ćemo nastojati ukazati na praksu sudova i (ne)iskorištene mogućnosti za dostizanje savremenih standarda u zaštiti ženskih ljudskih prava.

Termini SRZN i nasilje protiv žena često se koriste naizmjenično, zbog okolnosti da većinu spolno i rodno zasnovanog nasilja vrše muškarci nad ženama i djevojčicama. Prema procjenama i podacima dostupnim na stranici Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost, između 20 i 25% žena u Evropi pretrpilo je neki vid fizičkog nasilja, dok je broj žena koje su bile žrtvom nekog oblika rodno zasnovanog nasilja znatno veći. Prema izvještajima država članica Vijeća Evrope, koje variraju po metodologiji prikupljanja i analize podataka, jednako ukazuju na zabrinjavajuće statističke podatke o nasilju nad ženama, između jedne petine i jedne četvrtine svih žena doživjele su neki vid psihološkog nasilja, najmanje jednom tokom odrasle dobi, dok procenat žena koje su doživjele bilo koji oblik nasilja doseže čak i 45%.⁹

Naravno, navedeno ne znači da se kao žrtve rodno zasnovanog nasilja ne mogu pojaviti i muškarci, ali budući da ovaj tip nasilja počiva na konstantnom disbalansu podjele moći između žena i muškaraca, prema podacima sadržanim u izvještajima Ujedinjenih nacija, žene i djevojke su neuporedivo više pogodene SRZN, a u svakom slučaju trpe štetnije posljedice od muškaraca koji se nađu u ulozi oštećenih, jer zbog rodne diskriminacije i generalno lošijeg socio-ekonomskog statusa, žene imaju manje opcija i manje resursa na raspolaganju da izbjegnu ili napuste zlostavljačku zajednicu/porodicu i da potraže pravdu.¹⁰

⁹ Prateći izvještaj/Explanatory report of CETS, dostupno na:
<http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/210.htm>.

¹⁰ „Gender-based Violence, Methodological Protocol: Harmonized Methodology and Concepts to conduct GBV Surveys“, Euromed Gender Equality Programme, Enhancing Equality between Men and Women in the Euromed Region (2008-2011).

Uprkos brojnim potpisanim međunarodnim dokumentima i prihvaćenim standardima u materiji ljudskih prava, SRZN u Bosni i Hercegovini i dalje predstavlja rasprostranjen društveni problem, čemu kumuje više faktora.

Patrijarhalni mentalitet koji još uvijek dominira bosanskohercegovačkim društvom čini javnost tolerantnijom spram različitih vidova nasilja nad ženama, te značajno otežava istupanje oštećenih u javnost i prijavljivanje izvršenog nasilja. Zbog toga tamna brojka slučajeva nasilja nad ženama i dalje dramatično prednjači u odnosu na broj prijavljenih i procesuiranih slučajeva. Jedan od ključnih problema je i nedostatak sistematično prikupljenih i dostupnih podataka o broju slučajeva nasilja nad ženama, koji bi potom bili stavljeni u funkciju podizanja svijesti javnosti i državnih organa o ovom problemu i potrebi njegovog urgentnog rješavanja.

Osim toga, kako se navodi u pojedinim izvještajima¹¹, ratno naslijeđe i problemi tranzicijskog društva u kombinaciji sa teškom ekonomskom situacijom u zemlji i svijetu, neki su od najčešće korištenih izgovora za odsustvo kontinuiranog, sistematskog i efikasnog pristupa rješavanju problema nasilja nad ženama. Bez obzira na relativno zadovoljavajući pravni okvir, nedostatak adekvatne primjene u praksi onemogućava efikasnu zaštitu i ne pruža sigurnost oštećenim ženama. Otuda i potiče manjak povjerenja u rad nadležnih državnih institucija, zbog čega se veliki broj žena ustručava od prijavljivanja akta nasilja nad njima, a one koje to učine, u velikom broju koriste svoje pravo da ne svjedoče protiv počinitelja, čime se stvara začarani krug nasilja.

Dosadašnji formalni kontakti sa postupajućim tužiteljima/cama i sudijama/sutkinjama (uključujući njihovo profesionalno postupanje) ukazuju na solidnu senzibilnost spram oštećenih, ali i uvažavanje

¹¹ „Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini“, oktobar 2011. godine, dostupno online: <http://goo.gl/h4tuWm>.

ekonomске ovisnosti žena o muškarcima, naročito u ruralnim predjelima, zbog čega se načelno izbjegavaju krivičnopravne sankcije, kao i različite zaštitne mjere koje podrazumijevaju izdavanje počinitelja iz porodice, budući da se najčešće javlja u ulozi jedinog direktnog hranitelja porodice. Ovakvo postupanje, iako djeluje opravdano, nije održivo, jer problem ekonomske nesamostalnosti i nezbrinutosti žena ne treba akutno rješavati blažom krivičnopravnom politikom, nego obezbjeđivanjem drugih izvora prihoda kroz dostupne državne mehanizme.¹²

Gore navedeni prikaz postojećeg stanja, kao i nalazi analize koji slijede, opravdavaju potrebu za provođenjem monitoringa pravosuđa na trajnoj osnovi, te ovaj izvještaj treba shvatiti kao doprinos u tom pravcu. U ovom izvještaju bit će dat analitički prikaz sudske prakse nekolicine sudova u Federaciji BiH u predmetima SRZN-a, koji je sačinjen na osnovu podataka prikupljenih tokom procesa monitoringa krivičnih predmeta, praćenjem ročišta i vršenjem uvida u arhivirane spise okončanih krivičnih predmeta u fokusu. Izvještaj je struktuiran tako da će najprije biti predstavljena metodologija koja je korištena tokom prikupljanja potrebnih podataka, praćena prikazom relevantnog međunarodnog i nacionalnog pravnog okvira. Sama analiza obuhvatat će procesnopravne i materijalnopravne aspekte krivičnih predmeta u fokusu analize, unutar kojih će biti elaborirani uočeni problemi, kao i primjeri dobre prakse. Analiza i zaključci koji budu proistekli trebaju stvoriti plodno tlo za opravdane i ostvarive preporuke, čime se cjelokupan izvještaj stavlja u funkciju poboljšanja postojećeg stanja i ukazivanja na potrebu za sistemskim pristupom rješavanja problema SRZN-a.

¹² Na tom tragu, treba pozdraviti i inicijativu Vlade Federacije BiH za uspostavljanjem dugo očekivanog Alimentacionog fonda. Podsjećamo u februaru 2014. godine, Vlada F BiH je naložila Federalnom ministarstvu finansija, da u koordinaciji sa Federalnim ministarstvom pravde i Federalnim ministarstvom za rad i socijalnu politiku istraži mogućnosti za uspostavljanje alimentacionog fonda, te da Vladi uputi konkretnе prijedloge za realizaciju tog plana.

Kako bi se izbjeglo kategorično ocjenjivanje rada državnih organa kao dobrog ili lošeg, jedan od ključnih ciljeva analize koja slijedi, jeste pružanje šire slike postojećeg stanja da bi se ukazalo na probleme, ali također stvaranje pretpostavki za poduzimanje konkretnih mjera za poboljšanje postojećeg stanja.

Nalazi i zaključci do kojih se došlo ukazuju na brojne probleme koji prevazilaze pravosudni okvir, ali neminovno utiču na njegov rad. Iako je u velikoj mjeri primijetan profesionalizam i senzibilitet postupajućih sudija, te otvorenost za saradnju i pružanje podrške projektima ovog tipa, jasno je da brojni društveno-ekonomski faktori otežavaju dosljednu primjenu zakonskih propisa i zaštitu ljudskih prava.

Zbog otežavajućih društveno-ekonomskih okolnosti, uvažavajući i mentalitet stanovništva koje tradicionalno percipira nasilje nad ženama kao vaspitnu mjeru i stvar privatnog života, te neadekvatno alocirana novčana sredstva za stavljanje u funkciju progresivnih zakonskih rješenja, ovim projektom i nalazima koji slijede, nastojala se pružiti podrška pravosudnim institucijama BiH, utvrđivanjem prakse sudova u procesuiranju predmeta spolnog i rodno zasnovanog nasilja u kontekstu postojećeg zakonodavstva i primjene međunarodnih standarda.

Analiza je nastala kao rezultat projekta ***Monitoringom pravosuđa ka ostvarenju spolne i rodne jednakosti u BiH***, podržanog od strane švedske **Fondacije Kvinna till Kvinna**, unutar kojeg su aktivnosti monitoringa krivičnih postupaka provođene 12 mjeseci, od 1. marta 2013. godine do 28. februara 2014. godine. Implementaciju projekta vršili su Udruženje građana „Centar za pravnu pomoć ženama“ Zenica (za Federaciju Bosne i Hercegovine) i Fondacija „Udružene žene“ Banja Luka (za Republiku Srpsku), u partnerstvu sa Udruženjem građana „Budućnost“ Modriča, Udruženjem žena „Most“ Višegradi i Fondacijom „Lara“ Bijeljina.

I.1 Metodologija

Pitanje efikasnog monitoringa ženskih prava, koja su ujedno i ljudska prava, odnosno, prikaza stanja ljudskih prava u određenoj zemlji, treba da počiva na setu provjerljivih, dostupnih, centraliziranih i detaljno elaboriranih podataka s ciljem efikasnije zaštite i promocije ljudskih prava.¹³ Upravo zato, sam proces monitoringa podrazumijeva je prikupljanje, verifikaciju i stavljanje prikupljenih podataka u funkciju, a sve to uz poštivanje sljedećih principa:

- princip nemiješanja u sudski postupak,
- princip nepristrasnosti,
- princip profesionalnosti,
- princip povjerljivosti.

Za ovu analizu i potrebe projekta, šest (6) monitorki/posmatračica prikupljalo je podatke aktivnim monitoringom suđenja – prisustvom na ročištima, te pasivnim monitoringom, u smislu vršenja uvida i prikupljanja arhivirane građe za počinjena krivična djela (u daljem tekstu puni naziv ili KD) iz KZFBiH, i to za:

- KD protiv života i tijela (ubistvo; teška tjelesna ozljeda; laka tjelesna ozljeda);
- KD protiv spolne slobode i morala (silovanje; spolni odnošaj s nemoćnom osobom; spolni odnošaj sa djetetom; bludne radnje; zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom; navođenje na prostituciju; iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije; rodoskrnuće);
- KD protiv braka, porodice i mladeži (nasilje u porodici; izbjegavanje izdržavanja; vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom).

¹³ Ljudska prava i pravosuđe u Bosni i Hercegovini, Izvještaj o provedbi preporuka u sektoru pravosuđa u BiH iz Univerzalnog periodičnog pregleda Vijeća za ljudska prava Ujedinjenih nacija, Mreža pravde u Bosni i Hercegovini, 2011-2012.

S obzirom na postavljene projektne ciljeve, kao i pružanje podrške reformi pravosuđa, kao relevantni aspekti analize postojećeg stanja uzeti su: brojčana struktura krivičnih djela; prosječno trajanje krivičnog postupka za pojedine vrste krivičnih djela; tretman žrtve u toku postupka; kaznena politika u krivičnim djelima (uključujući ocjenjivanje olakšavajućih i otežavajućih okolnostima, kao i stvaranje mogućnosti ostvarenja specijalne i generalne prevencije); problematika odmjeravanja krivično-pravne sankcije; te određivanje zaštitnih mjera i mjera sigurnosti.

Monitoring krivičnih postupaka iz gore pobrojanih kategorija krivičnih djela, Centar je vršio na deset (10) sudova u FBiH, i to na Kantonalnom i Općinskom sudu u Zenici, Kantonalnom i Općinskom sudu u Sarajevu, Kantonalnom i Općinskom sudu u Tuzli, Kantonalnom sudu u Novom Travniku, Kantonalnom sudu u Odžaku, Općinskom sudu u Visokom, te Općinskom sudu u Orašju. Monitoring je vršen u periodu od 01.03.2013. godine do 28.02.2014. godine.

U pripremnoj fazi Centar je dobio podršku Visokog sudskeg i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine (dalje: VSTV BiH) koji je uputio preporuku sudovima da, u skladu sa procesnim zakonima, podrže aktivnosti po projektu i omoguće partnerskim nevladinim organizacijama adekvatno praćenje suđenja u predmetima rodno zasnovanog nasilja. Ova preporuka nastala je na temelju dobre saradnje sa VSTV BiH. Naime, Centar je tokom 2012/2013. godine, u saradnji sa projektom VSTV BiH „Jačanje tužilačkih kapaciteta u sistemu krivičnog pravosuđa“, uspješno implementirao projekat „Homogenizacija aktera u zajednici za postizanje djelotvornijeg, transparentnijeg i odgovornijeg tužilačkog sistema“. Saradnja sa VSTV BiH započela je 2010. godine tokom UNDP i UNFPA projekta „Sprečavanje i borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u BiH“, tokom kojeg je Centar implementirao projekat pod nazivom „Monitoringom pravosuđa do spolne i rodne jednakopravnosti“ na području FBiH.

U prvoj fazi projekta sa pojedinim sudovima potpisani su Protokoli o saradnji, dok na pojedinim sudovima nisu, iz razloga što su predsjednici/predsjednice sudova smatrali da za to nije bilo potrebe jer je Centar već ranije uspostavio temelje kvalitetne saradnje. Samim tim iskristalisane su i ciljne grupe po predmetima u skladu sa vrstom izvršenog krivičnog djela na način da se one svode na sljedeće:

- monitoring predmeta po osnovu izvršenih KD protiv života i tijela: osobe ženskog spola koje su lišene života od strane muškarca počinioca djela, osobe ženskog spola koje su od strane muškarca zadobile teške ili lake tjelesne ozljede;
- monitoring predmeta po osnovu izvršenih KD protiv spolne slobode i morala: žene žrtve silovanja, žene žrtve izvršenih bludnih radnji, žene žrtve uslijed navođenja na prostituciju;
- monitoring predmeta po osnovu izvršenih KD protiv braka, porodice i mladeži: žene i ženska djeca žrtve nasilja u porodici, maloljetne djevojčice žrtve protivpravnog zaključenja vanbračne zajednice, kao i žene žrtve izbjegavanja izdržavanja utvrđenog pravosnažnom sudskom odlukom.

I.2 Pravni okvir

S ciljem smanjenja SRZN-a, Bosna i Hercegovina ratifikovala je brojne međunarodne dokumente. U skladu sa preuzetim obavezama iz međunarodnih dokumenata, Bosna i Hercegovina je usvojila, odnosno izmijenila, niz zakona kojima je cilj sprečavanje SRZN-a, kao i kažnjavanje počinitelja.

Kako je navedeno i u ranijem izvještaju Centra za pravnu pomoć ženama Zenica¹⁴, ratifikacijom brojnih međunarodnih dokumenata Bosna i Hercegovina je preuzela obaveze poštivanja međunarodnih standarda, kao što su zabrana spolne diskriminacije¹⁵, osiguranje

¹⁴ Centar za pravnu pomoć ženama Zenica, „Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine“, Zenica, 2011. godine.

¹⁵ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i slobodama.

jednakosti svih osoba pred zakonom i realizaciju prava na jednaku i djelotvornu zaštitu, uz zabranu diskriminacije po bilo kom osnovu, uključujući spol¹⁶, otklanjanje diskriminacije žena u svim oblastima koristeći sva raspoloživa sredstva¹⁷, poduzimanje svih potrebnih mjera u cilju zaštite žene u porodici i društvu¹⁸, garantovanje osnovnih građanskih i političkih prava (pravo na život, na slobodu i sigurnost, na pravično suđenje, na djelotvoran pravni lijek, kažnjavanje samo na osnovu zakona, poštivanje privatnog i porodičnog života, zabranu zloupotrebe prava i druga prava i slobode)¹⁹, kao i osiguranje nediskriminacije djece i zaštite njihovog najboljeg interesa.²⁰

Međunarodni standardi za zaštitu ljudskih prava jasno nalažu da je država odgovorna za prevenciju, provođenje istrage i krivično gonjenje svih oblika kršenja ljudskih prava, što proizilazi iz osnovnog koncepta ljudskih prava koji uspostavlja prvenstvenu obavezu države da aktivnim i preventivnim mjerama osigura dejstvo i ostvarenje ljudskih prava. Iako su obaveze iz sporazuma o ljudskim pravima primjenjive isključivo na države potpisnice, te tako i na djela koja počine državni organi, također, prema principima međunarodnog prava, postoji odgovornost države za djela koja počini pojedinac, ukoliko država potpisnica ne sprječi kršenje prava, ne provede istragu i ne kazni djelo nasilja, te propusti osigurati pristup pravdi, uključujući i naknadu štete žrtvama, što se naziva standardom dužne pažnje. Jasno je da je ovaj standard itekako primjenjiv na problematiku nasilja u porodici, ali i šire na problematiku spolno i rodno zasnovanog nasilja.²¹

¹⁶ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.

¹⁷ Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), dok je uspostavom Komiteta za eliminaciju diskriminacije nad ženama obezbijeden mehanizam nadzora nad istom konvencijom.

¹⁸ Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama (DEVAW).

¹⁹ Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u ostatku teksta: ECHR) i njeni Protokoli.

²⁰ Konvencija o pravima djeteta, s fakultativnim Protokolom o pravima djeteta, prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji.

²¹ O međunarodnim standardima, prvenstveno u pogledu krivičnopravnih sankcija, vidi: „Krivična odgovornost i sankcioniranje počinilaca nasilja u porodici, Analiza i preporuke o

Spolno i rodno zasnovano nasilje je jedno od najviše ponižavajućih, degradirajućih i štetnih povreda ljudskih prava, koja prevazilaze državne i kulturološke granice. Upravo zbog toga, Ujedinjene nacije prepoznale su rodno zasnovano nasilje protiv žena kao globalni zdravstveni i razvojni problem, zbog čega je širom svijeta poduzeto mnoštvo javnih edukacija, politika i akcionalih programa usmjerenih ka reduciraju spolno i rodno zasnovanog nasilja.²²

Uprkos prirodi i dugoročno štetnim posljedicama rodno zasnovanog nasilja, međunarodno pravo i međunarodne organizacije relativno kasno su prepoznale ovaj tip nasilja kao poseban oblik povrede ljudskih prava, koji stoga zahtijeva i posebnu pravnu regulativu i sistematičnu reakciju međunarodne zajednice direktno usmjerenu prema ovom obliku nasilja nad ženama.²³ Ipak, brojni dodatni međunarodni instrumenti podesni su za primjenu na ovu temu, ukoliko pođemo od već navedenog shvatanja da rodno zasnovano nasilje predstavlja povredu brojnih ljudskih prava²⁴ priznatih na međunarodnom nivou i prihvaćenih kao civilizacijska tekovina.

Ovdje je ključno predstaviti još jedan regionalni instrument za zaštitu ženskih ljudskih prava – Konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, koja je komplementarna ostalim međunarodnim instrumentima donesenim

krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini“, OSCE, decembar 2011. godine.

²² N. F. Russo/A. Pirlot, „Gender-Based Violence.Concepts, Methods, and Findings“, Annals of the New York Academy of Sciences, Vol 1087, Violence and Exploitation Against Women and Girls pages 178–205, Novembar 2006.

²³ „Gender-based Violence, Methodological Protocol: Harmonized Methodology and Concepts to conduct GBV Surveys“, Euromed Gender Equality Programme, Enhancing Equality between Men and Women in the Euromed Region (2008-2011).

²⁴ Poput prava na život, pravo na slobodno kretanje, pravo na sigurnost ličnosti, pravo na slobodno izražavanje, pravo na zaštitu od mučenja i ponižavajućih postupanja, itd. Detaljnije o ženskim ljudskim pravima je dostupno na: <http://www.unfpa.org/gender/index.htm>.

pod okriljem Vijeća Evrope²⁵, ali i mimo toga, te dodatno proširuje standarde zaštite u ovom polju.²⁶

I.3 Nacionalni okvir

Pravni okvir na nivou Federacije BiH unutar čijih legislativnih rješenja je vršena procjena i analiza prikupljenih podataka postavljaju Krivični zakon FBiH²⁷ u pogledu opisa bića pojedinih krivičnih djela u fokusu praćenja i općih instituta krivičnog prava, kao i predviđenih krivičnopravnih sankcija, Zakon o krivičnom postupku FBiH²⁸ u pogledu predviđenih standarda i procedura postupanja sudova prilikom odlučivanja o određenoj krivičnopravnoj stvari, kao i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici iz 2013. godine²⁹, koji uređuje zaštitu od nasilja u porodici, pojam porodice i nasilje u porodici, vrste i svrhu zaštitnih mjera za osobe koje su počinile radnje nasilja u porodici, kao i način i postupak izricanja zaštitnih mjera, te zaštitu žrtava od nasilja u porodici.

Osim navedenih zakona koji se direktno tiču procesuiranja počinitelja krivičnih djela i mogućih preventivnih i represivnih mjera usmjerenih na zaštitu oštećenih, Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini³⁰ promoviše se i štiti ravnopravnost spolova, garantiraju jednake mogućnosti i ravnopravan tretman svih osoba bez obzira na spol, u javnoj i u privatnoj sferi društva, te uređuje zaštitu od

²⁵ Resolution 1247 (2001) on female genital mutilation, Resolution 1582 (2002) on domestic violence, Resolution 1327 (2003) on so-called “honour crimes”, Recommendation 1723 (2005) on forced marriages and child marriages, Recommendation 1777 (2007) on sexual assaults linked to “date-rape drugs” and, more recently, Resolution 1654 (2009) on Feminicides and Resolution 1691 (2009) on rape of women, including marital rape.

²⁶ Mnogo više o ovoj Konvenciji koju ćemo pominjati i koristiti i u nastavku možete pronaći u Pratećem izvještaju Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (izvorno: Explanatory Report CETS No.210).

²⁷ Službene novine FBiH 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11.

²⁸ Integralni tekst «Službenim novinama FBiH», broj 35/03 28. jula 2003.; Ispravke i izmjene i dopune: SN FBiH: br. 37/03; SN FBiH: br. 56/03; SN FBiH: br. 78/04; SN FBiH: br. 28/05; SN FBiH: br. 55/06; SN FBiH: br. 27/07; SN FBiH: br. 53/07; SN FBiH: br. 9/09, SN FBiH: br. 12/10, SN FBiH 8/13 od 30.01.2013.godine.

²⁹ «Službene novine Federacije BiH», broj 20/13

³⁰ „Službeni glasnik BiH“, broj: 16/03, 102/09 i 32/10

diskriminacije na osnovu spola. U skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH³¹ i međunarodnim standardima koji se odnose na ljudska prava i osnovne slobode, a posebno na obavezu osiguravanja individualnih i kolektivnih ljudskih prava, odgovornost je i obaveza zakonodavne, sudske i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih osoba koje vrše javna ovlaštenja, da svojim djelovanjem pružaju zaštitu, promoviraju i stvaraju uslove za ostvarivanje promovisanih ljudskih prava.

³¹ „Službeni glasnik BiH“ broj: 59/09.

II ANALIZA

II.1 Brojčana struktura monitorisanih predmeta

U nedostatku jedinstvenog sistema prikupljanja i analize statističkih podataka o slučajevima SRZN-a, uz okolnost da su dostupni podaci od strane relevantnih vladinih institucija nepotpuni i kontradiktorni, te ukazuju na različita tumačenja i pristupe adresiranju problema, brojčani prikaz praćenih predmeta ne pretenduje da bude potpuni izvor informacija o broju slučajeva SRZN-a, ali uvažavajući okvire sudova na kojima su se vršile aktivnosti monitoringa, svakako može poslužiti kao solidna osnova za uspostavljanje kontinuiranog sistema praćenja i evidentiranja statističkih podataka.

Po kvantitativnim parametrima predmeta koji su bili u fokusu istraživanja proizilazi da od ukupnog broja analiziranih predmeta i to 227, najveći procenat obrađenih predmeta otpada na krivično djelo **Nasilje u porodici** (čl. 222. Krivičnog zakona FBiH), i to ukupno 116 predmeta, dakle 51,1% obrađenih predmeta. Sljedeće kvantitativno zastupljeno krivično djelo je **Laka tjelesna povreda** sa ukupno 41 monitorisanim predmetom, što čini 18,06% obrađenih predmeta. Pored toga, krivično djelo **Silovanje** monitorisano je kroz 20 predmeta (8,8%), krivično djelo **Bludne radnje** kroz 15 predmeta (6,6%), te krivično djelo **Spolni snošaj sa djetetom** kroz 13 predmeta, što čini (5,7%). Krivična djela **Ubistvo** i krivično djelo **Izbjegavanje izdržavanja** monitorisana su u 6 predmeta, što u odnosu na ukupan broj monitorisanih predmeta predstavlja 2,6%. Za krivična djela **Spolni odnošaj s nemoćnom osobom**, **Nasilničko ponašanje** i **Navođenje na prostitutciju** obrađena su po 2 predmeta, dakle 0,8% obrađenih predmeta. Po jedan predmet (0,4%) za krivična djela **Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom**, **Ratni zločin – silovanje**, **Obljuba zloupotrebom položaja**, **Teška tjelesna povreda** bio je obuhvaćen aktivnim, odnosno pasivnim monitorisanjem. U nastavku su navedeni podaci prikazani tabelarno, radi preglednosti.

Tabela 1: Broj analiziranih predmeta i struktura po krivičnim djelima

R. br.	Krivično djelo	Način monitoringa		Ukupno
		Aktivni	Pasivni	
1.	Ubistvo	4	2	6
2.	Teška tjelesna povreda	0	1	1
3.	Laka tjelesna povreda	3	38	41
4.	Silovanje	5	15	20
5.	Ratni zločin - silovanje	1	0	1
6.	Bludne radnje	3	12	15
7.	Navođenje na prostituciju	0	2	2
8.	Nasilje u porodici	38	78	116
9.	Izbjegavanje izdržavanja	6	0	6
10.	Vanbračna zajednica sa maloljetnikom	0	1	1
11.	Spolni odnošaj s djetetom	5	8	13
12.	Spolni odnošaj s nemoćnom osobom	2	0	2
13.	Nasilničko ponašanje	0	2	2
14.	Obljuba zloupotrebom službenog položaja	1	0	1
Ukupno		68	159	227

Grafikon 1: Struktura analiziranih krivičnih djela

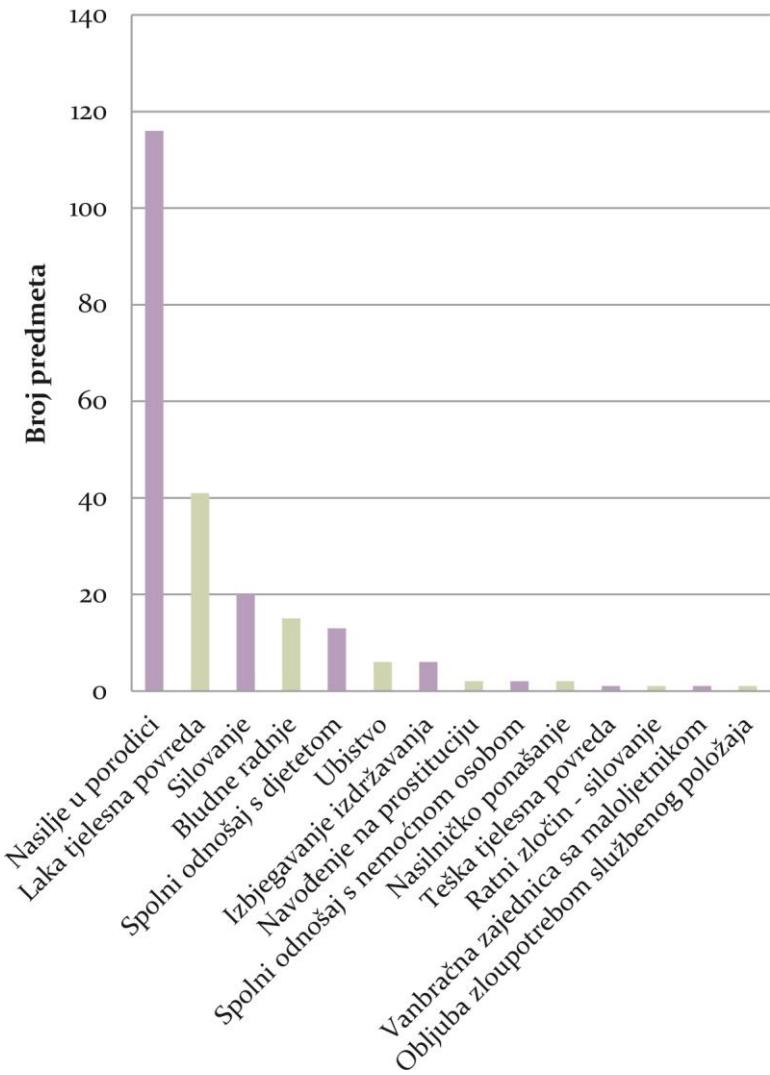

Tabela 1.1 : Broj predmeta po kategorijama krivičnih djela

R. br.	Kategorija krivičnih djela (KD)	Broj predmeta
1.	Krivična djela protiv braka i porodice i mladeži	123
2.	Krivična djela protiv spolne slobode i morala	53
3.	Krivična djela protiv života i tijela	50
4.	Ratni zločin (silovanje)	1
Ukupno		227

Grafikon uz tabelu 1.1. Kategorije krivičnih djela

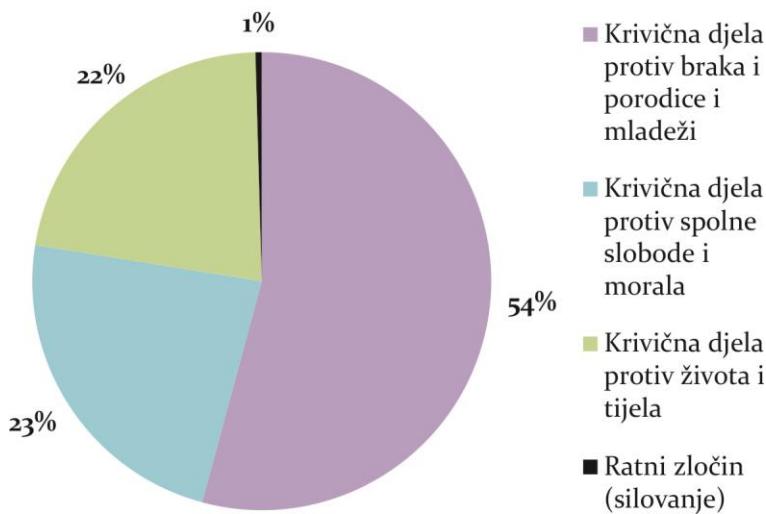

Tabela 1.2: Struktura krivičnih djela protiv braka i porodice i mladeži

R. br.	Krivična djela protiv braka i porodice i mladeži	Broj predmeta
1.	Nasilje u porodici	116
2.	Izbjegavanje izdržavanja	6
3.	Vanbračna zajednica sa maloljetnikom	1
Ukupno		123

Grafikon uz tabelu 1.2. KD protiv braka i porodice i mladeži

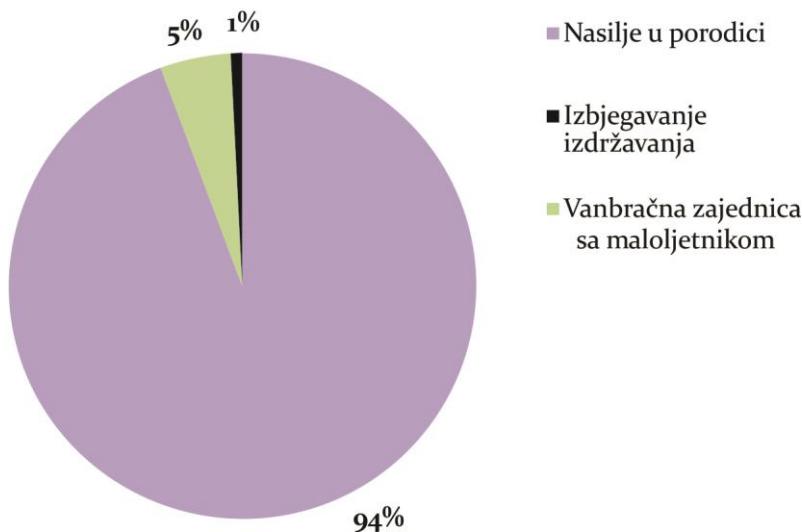

Tabela 1.3: Struktura krivičnih djela protiv spolne slobode i morala

R. br.	Krivična djela protiv spolne slobode u morala	Broj predmeta
1.	Silovanje	20
2.	Bludne radnje	15
3.	Spolni odnošaj s djetetom	13
4.	Navođenje na prostituciju	2
5.	Spolni odnošaj s nemoćnom osobom	2
6.	Obljuba zloupotrebotom službenog položaja	1
Ukupno		53

Grafikon uz tabelu 1.3 Krivična djela protiv spolne slobode i morala

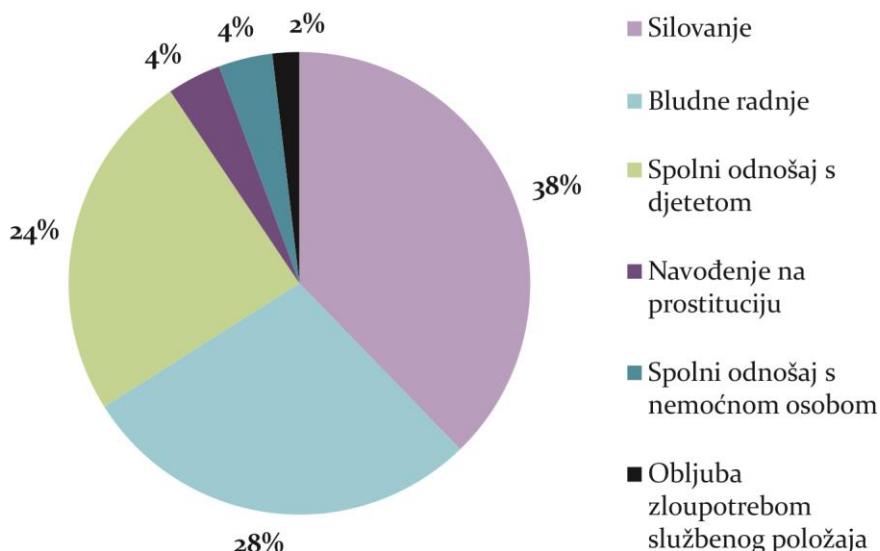
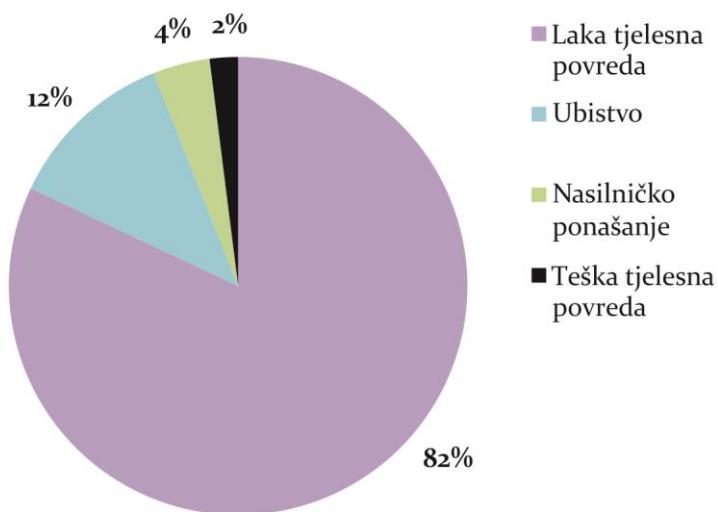

Tabela 1.4: Struktura krivičnih djela protiv života i tijela

R. br.	Krivična djela protiv života i tijela	Broj predmeta
1.	Laka tjelesna povreda	41
2.	Ubistvo	6
3.	Nasilničko ponašanje	2
4.	Teška tjelesna povreda	1
Ukupno		50

Grafikon uz tabelu 1.4 Krivična djela protiv života i tijela

II.2 Materijalnopravni aspekti

a) Pravna kvalifikacija

Analizom dostupnih podataka uočena je zabrinjavajuća praksa generalno blažeg kvalificiranja pojedinih krivičnih djela, najuočljivije kod krivičnog djela Nasilje u porodici, te načelno izbjegavanje da se navedeno krivično djelo procesuira u kvalificiranom obliku ili eventualno u sticaju sa drugim krivičnim djelima (najčešće krivičnim djelom Lake tjelesne povrede).

Navedeni zaključak prevashodno se tiče problematične prakse općinskih sudova da načelno izbjegavaju kvalificirati krivično djelo Nasilje u porodici u njegovom kvalificiranom obliku onda kada je isto djelo počinjeno protiv osobe sa kojom optuženo lice živi u domaćinstvu. Ovaj problem uočen je u 10 predmeta kada su sudovi, uprkos ispunjenim zakonskim uslovima, djelo kvalificirali kao osnovni oblik, kako je opisano u stavu 1. člana 222. Krivičnog zakona FBiH, umjesto kao kvalificirani oblik opisan u stavu 2. istog člana.³²

Ipak, kao primjer dobre prakse treba navesti sljedeći primjer u predmetu povodom krivičnog djela Nasilje u porodici (čl.222. st.1) u sticaju sa krivičnim djelom Lake tjelesne povrede u kojem je postupajući sud prilikom ocjene pravne kvalifikacije izvršio izmjenu iste naznačivši da je optuženi počinio krivično djelo opisano u čl. 222 st. 2, a ne st. 1 u sticaju sa krivičnim djelom Lake tjelesne povrede. Ovo je naročito značajno s obzirom da je oštećena, koja inače živi sa osuđenim u vanbračnoj zajednici, tokom svjedočenja izjavila da je i ranije imala problema sa

³² Član 222. Krivičnog zakona FBiH koji reguliše krivično djelo Nasilje u porodici u stavu 1. predviđa da: (1) Ko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost ili psihičko zdravlje člana svoje porodice, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. U stavu 2. istog člana stoji da: (2) ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini prema članu porodice s kojim živi u zajedničkom kućanstvu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.

istim, koji joj je „uobičavao udariti 2-3 šamara sedmično“, ali je ona mislila da je to normalno u braku i zato ga ranije i nije prijavljivala.

Nažalost, postoje i primjeri u kojima je sud očigledno propustio da izvrši odgovarajuću pravnu kvalifikaciju krivičnih djela počinjenih u sticaju, što bi u konačnici rezultiralo i strožijim kažnjavanjem, pa tako:

*U jednom predmetu povodom krivičnih djela Bludne radnje (čl. 208. st. 2. u vezi sa st.1. KZ FBiH) u sticaju sa krivičnim djelom Silovanje (čl. 203. st.1. KZ FBiH), postupajući sud zanemario je činjenicu da je oštećena **maloljetna kćerka počinitelja**, te je propustio da uoči ispunjenost elemenata bića krivičnog djela Rodoskrvnuće, opisanog u članu 213. KZ FBiH³³, izrekavši pritom relativno blagu krivično-pravnu sankciju – kaznu zatvora u trajanju od tri godine.*

Što se tiče Općinskog suda u Orašju, nije bilo značajno uočenih problema u kvalifikaciji krivičnih djela. Sticaj je prepoznat u svim predmetima i to u predmetu Laka tjelesna ozljeda u sticaju sa oštećenjem tuđe stvari, te u predmetu krivičnog djela Ugrožavanje sigurnosti u sticaju sa Lakom tjelesnom ozljedom i oštećenjem tuđe stvari.

b) Kaznena politika

Usvajanje i dosljedna sprovedba politika i zakonskih rješenja sa odgovarajućom rodnom perspektivom predstavlja jedan od načina dostizanja međunarodnih standarda koji se tiču sprečavanja i borbe protiv SRZN-a. Kreiranje i implementacija ovih politika nije jednostavna niti jednostruka mjera, nego podrazumijeva aktivni

³³ Čl. 213. KZ FBiH: (1) Ko izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju s krvnim rođakom u ravnoj liniji ili s bratom ili sestrom, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora od šest mjeseci do dvije godine.

(2) Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini s maloljetnikom, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina. (3) Ko djelo iz stava 1. ovog člana učini s djetetom, kaznit će se kaznom zatvora od dvije do deset godina.

angažman svih nadležnih državnih institucija, kako bi se najrazličitijim mjerama osigurao holistički pristup u rješavanju problema nasilja nad ženama. Nažalost, kada mjere usmjerene na prevenciju nasilja nad ženama ne poluče željeni rezultat, potrebno je osigurati izricanje i izvršenje efikasne, proporcionalne i odgovarajuće krivičnopravne sankcije protiv osobe čija je krivična odgovornost valjano utvrđena u krivičnom postupku sa ispoštovanim procesnim garancijama.

Svrha kažnjavanja, kako je i propisano u svim krivičnim zakonima unutar pravnog sistema BiH, trostruka je. Obuhvata preventivni uticaj na druge da poštuju pravni poredak i ne čine krivična djela u vidu generalne prevencije, uticaje na počinioca da ubuduće ne čini krivična djela i potakne njegovo prevaspitavanje, u vidu specijalne prevencije, kao i društvena osuda za počinjeno krivično djelo. U Krivični zakon FBiH, kao i Republike Srpske, 2010. godine uveden je još jedan element svrhe krivičnopravnih sankcija, a to je zaštita i satisfakcija žrtava krivičnih djela.³⁴

Analizom je utvrđeno da je izrečena ukupno 101 uslovna osuda, 29 zatvorskih kazni i 19 novčanih kazni. Osim toga, određene su 4 odgojne mjere (upućivanje u popravni dom, te pojačan nadzor Centra za socijalni rad), te dvije kazne maloljetničkog zatvora (u trajanju od 2 i 8 godina) i jedna sudska opomena (u predmetu povodom krivičnog djela Nasilje u porodici).

³⁴ „Krivična odgovornost i sankcioniranje počinilaca nasilja u porodici Analiza i preporuke o krivičnopravnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini“, OSCE, decembar 2011. godine.

Tabela 2: Pregled vrsta izrečenih krivičnopravnih sankcija

R. br.	Vrsta sankcije	Broj predmeta
1.	Uslovne osude	101
2.	Zatvorske kazne	29
3.	Novčane kazne	19
4.	Odgajne mjere	4
5.	Kazna maloljetničkog zatvora	2
6.	Sudska opomena	1
Ukupno predmeta u kojima su izrečene presude i dokumentacija kompletirana		156

Sedam predmeta koji su bili aktivno monitorisani nisu okončani, u 11 predmeta optuženi su oslobođeni optužbe, u pet predmeta optužba je odbijena uglavnom zbog odustanka tužitelja, jer su ključni svjedoci, oštećene, odbile da svjedoče protiv optuženog, a u dva slučaja došlo je do obustave predmeta. U 46 predmeta, dok kraja monitoringa, suđenja nisu završena ili dokumentacija nije kompletirana.

Analizom izrečenih krivičnopravnih sankcija, uočeno je da za krivično djelo Nasilje u porodici, sudovi redovno izriču uslovne osude, na osnovu kaznenih naloga koje podnosi tužilaštvo i to u 87, 5 % slučajeva. Ovakva praksa sudova najčešće je motivisana nastojanjem da se izbjegne dalje otežavanje položaja oštećene i cjelokupne porodice, budući da su oštećene u najvećem broju slučajeva ekonomski ovisne o počinitelju krivičnog djela, te bi kazna zatvora ili novčana kazna najviše pogodila žene i djecu žrtve nasilja. Iako razumljivo razmišljanje, navedeno samo znači da je za provođenje međunarodnih standarda i stvarno obezbjeđenje pravde za žrtve spolno i rodno zasnovanog nasilja ključno, iste ekonomski ojačati i osigurati adekvatnijim zakonodavnim, institucionalnim i finansijskim mjerama. Navedena struktura krivičnopravnih sankcija i apsolutna dominacija uslovne osude upitna je onda kada se radi o specijalnom povratniku, što je primjećeno u

nekoliko slučajeva. Krivičnim zakonom predviđena je mogućnost da se počinitelj kojem je izrečena uslovna osuda stavi pod zaštitni nadzor (s obzirom na okolnosti učinjenja krivičnog djela, ličnost učinitelja, njegov raniji život i ponašanje poslije učinjenog krivičnog djela) ako se smatra da će se uz određivanje zaštitnog nadzora svrha uvjetne osude i društveno prilagođavanje osuđenika bolje ostvariti. Ipak, prema prikupljenim podacima za analizirane predmete nije evidentirano određivanje zaštitnog nadzora.

U monitorisanim predmetima u najvećoj mjeri izricane su uslovne osude (101 od 156 predmeta u kojima je izrečena presuda i dokumentacija kompletirana), što svjedoči o dosta blagoj sudskoj praksi kada su u pitanju slučajevi SRZN-a. U prilog toj činjenici ide podatak da je većina zatvorskih kazni utvrđenih uslovnom osudom izrazito niska. U većini predmeta u kojima je sud utvrdio zatvorsknu kaznu kroz uslovnu osudu ona iznosi 2-5 mjeseci (u 45 predmeta), te u 23 slučaja utvrđena je zatvorska kazna u trajanju 6-12 mjeseci. U sklopu monitorisanih predmeta, zatvorska kazna utvrđena uslovnom osudom, a u trajanju 12-24 mjeseca primijećena je u 6 predmeta, a u trajanju od 36 mjeseci izrečena je samo jednom.

Možda bi se moglo samo napomenuti da je trend strožije izrečenih kazni evidentniji u predmetima koji su aktivni od 2012. godine pa na dalje. To bi se moglo dovesti u vezu sa intenzivnjim radom organizacija koje se bave prevencijom rodno zasnovanog nasilja i njihovim konstantnim pritiscima na javnost da je nasilje u porodici krivično djelo kao i bilo koje drugo krivično djelo.

Što se tiče ostalih krivičnih djela, uslovne osude su se izricale u predmetima po KD Bludne radnje i to tako da je u šest okončanih predmeta izrečena uslovna osuda, u trajanju od tri, odnosno jednu godinu.

Vrijeme provjeravanja, koje je određeno u izrečenim uslovnim osudama, različito je u zavisnosti od težine izvršenog djela. Krivični

zakon FBiH predviđa da vrijeme provjeravanja može da bude od 1 do 5 godina. Međutim, u najvećem broju monitorisanih predmeta određeno je vrijeme provjeravanja u trajanju do 12 mjeseci i to u 52 slučaja, što nas dovodi do zaključka da je izrečeno najmanje moguće vrijeme provjeravanja. Evidentno je da je u 15 slučajeva izrečeno vrijeme provjeravanja u trajanju do 18 mjeseci, te također u 15 slučajeva vrijeme provjeravanja izrečeno je u trajanju od 24 mjeseca.

Samo u jednom slučaju vrijeme provjeravanja je 30 mjeseci, u pet slučajeva 36 mjeseci, te u jednom slučaju vrijeme provjeravanja određeno je u trajanju od 42 mjeseca, a najduže izrečeno vrijeme provjeravanja zabilježeno je, također, u jednom slučaju i to u trajanju do 48 mjeseci, odnosno 4 godine.

Tabela 3: Pregled vremena provjeravanja izrečenog uz uslovne osude

R. br.	Vrijeme provjeravanja	Broj predmeta
1.	12 mjeseci	52
2.	18 mjeseci	15
3.	24 mjeseci	15
4.	30 mjeseci	1
5.	36 mjeseci	5
6.	42 mjeseci	1
7.	48 mjeseci	1
Ukupno predmeta		90

Kazna zatvora, od ukupno 227 monitorisanih predmeta, izrečena je u 29 predmeta, i to u relativno niskom trajanju. Kazna zatvora u trajanju do 6 mjeseci izrečena je u 7 slučajeva, u trajanju od 6 do 12 mjeseci u 4 slučaja, te u po 6 slučajeva u trajanju od 1 do 3 godine i od 3 do 5 godina. Kazna zatvora u trajanju od 5 do 10 godina izrečena je u 4 slučaja, a u dva slučaja kazna zatvora u rasponu od 10 do 20 godina. Najstrožije izrečene kazne zatvora utvrđene su u slučajevima krivičnog djela Ubistvo i to u maksimalnom trajanju od 20 godina.

Tabela 4: Pregled izrečenih kazni zatvora u monitorisanim predmetima

R. br.	Visina izrečene zatvorske kazne	Broj predmeta
1.	do 6 mj.	7
2.	6-12 mj.	4
3.	1-3 god.	6
4.	3-5 god.	6
5.	5-10 god.	4
6.	10-20 god.	2
Ukupno predmeta		29

Novčane kazne izrečene su u 19 od ukupno 227 monitorisanih predmeta. Većina novčanih kazni izrečena je u rasponu od 500,00 do 1000,00 KM (ukupno 17), dok je samo jedna kazna izrečana u iznosu od 1.500,00 KM, te jedna novčana kazna u visini od 12.000,00 KM (radi se o pretvaranju kazne zatvora od 6 mjeseci u novčanu kaznu, po prijedlogu branioca optuženog koji je sud uvažio u predmetu povodom krivičnog djela Bludne radnje).

Tabela 5: Pregled izrečenih novčanih kazni u monitorisanim predmetima

R. br.	Visina izrečene novčane kazne	Broj predmeta
1.	500 do 1.000 KM	17
2.	1.000 do 1.500 KM	1
3.	1.500 do 12.000 KM	1
Ukupno predmeta		19

II.3 Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Predmet analize bile su i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, te recidivizam. Odredbama KZ FBiH propisano je da će sud učinitelju krivičnog djela odmjeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to krivično djelo imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, raniji život učinitelja, njegove osobne prilike i njegovo ponašanje nakon učinjenog krivičnog djela, te druge okolnosti koje se odnose na osobu učinitelja.

U vezi s tim može se reći da su kao najčešće olakšavajuće okolnosti navedene izražavanje kajanja optuženog, te primjерeno ponašanje u sudnici i status optuženog kao porodičnog čovjeka. U značajnom broju predmeta kao olakšavajuća okolnost od strane suda prihvaćeno je priznanje krivice optuženog.

Što se tiče recidiva, zakonsko rješenje je da kada sud odmjerava kaznu učinitelju za krivično djelo učinjeno u povratu, posebno će uzeti u obzir da li je ranije počinio djelo iste vrste kao i novo djelo, jesu li oba djela učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena proteklo od ranije osude ili od izdržane ili oproštene kazne.

Tako je primjećena uz nemirujuća ocjena postupajućeg suda u predmetu povodom krivičnog djela Silovanje kada je sud utvrdio da je optuženi povratnik, ali budući da se nije radilo o specijalnom povratniku u vršenju istih ili srodnih djela, ta je okolnost uzeta kao olakšavajuća. Sudska praksa nije konzistentna u uvažavanju recidiva kao otežavajuće okolnosti, iako su evidentni i slučajevi strožijeg kažnjavanja uslijed ranije osuđivanosti. Kao ilustracija može poslužiti uporedba slučajeva povodom krivičnog djela Nasilje u porodici, gdje je sud u jednom predmetu uzeo kao otežavajuću okolnost da se radi o specijalnom povratniku, te je izrekao kaznu zatvora u trajanju od 6 mjeseci, dok je u drugom slučaju,

uprkos postojanju jednake otežavajuće okolnosti, sud, ipak, izrekao uslovnu osudu, rukovođen lošom materijalnom situacijom porodice i činjenicom da je počinitelj jedini hranitelj porodice.

Zadnji navedeni primjer ne opravdava u cijelosti izrečenu sankciju, budući da je zakonodavac odredio da sud ima pravo uzeti u obzir i imovno stanje učinitelja, vodeći računa o visini njegove plaće, njegovim drugim prihodima, njegovoj imovini i o njegovim porodičnim obavezama, onda kada odlučuju o visini novčane kazne.

Izrazito zabrinjavajuća praksa ocjenjivanja porodičnih prilika, tj. okolnosti da počinitelj ima porodicu, koja najčešće uključuje maloljetnu djecu, kao olakšavajućih okolnosti primjetna je u značajnom broju slučajeva. Krivična djela spolno i rodno zasnovanog nasilja, po svojoj prirodi i izvršenoj procjeni najčešćih žrtava takvog ponašanja, a to su ženski članovi uže porodice, uveliko osporava naklonost počinitelja svojoj porodici i njegovoj predanosti u očuvanju porodične harmonije, budući da upravo počinitelj usmjerava svoje akte agresije protiv članova svoje uže porodice. Ovaj paradoks, nažalost je najčešće evidentan u predmetima povodom krivičnog djela Nasilje u porodici.

II.4 Zaštitne mjere i mjere sigurnosti

Budući da su u fokusu analize predmeti spolno i rodno zasnovanog nasilja, svi su počinitelji u analiziranim predmetima osobe muškog spola, s druge strane oštećene/žrtve su osobe ženskog spola. U najvećem broju slučajeva oštećena je bračna, odnosno vanbračna partnerica počinitelja, što je najevidentnije u pogledu KD Nasilje u porodici i Ubistvo. U manjem broju slučajeva krivična djela su vršena nad drugim članovima porodice (majka, kćerka, sestra), te poznanicama/komšinicama. U nekoliko izolovanih slučajeva nije postojala bilo kakva veza između počinitelja i oštećene. Izneseni podaci pokazuju da u najvećem broju slučajeva počinitelj poznaje svoju žrtvu, zbog čega raste potreba za dosljednijim određivanjem zaštitnih mjer.

U pogledu izricanja zaštitnih mjera, što je naročito alarmantno u slučajevima nasilja u porodici, nije uočen niti jedan slučaj određivanja zaštitnih mjera, kako je predviđeno Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici. Ipak, uočeno je da su u samo pet slučajeva određene mjere s ciljem zbrinjavanja osobe izložene nasilju i to smještajem u sigurnu kuću na izuzetno kratke periode od nekoliko dana. Ukoliko se uzmu u obzir sve zakonom predviđene zaštitne mjere (udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor, zabrana približavanja žrtvi nasilja, zabrana uznenemiravanja i uhodenja osobe izložene nasilju, obavezan psihosocijalni tretman, obavezno liječenje od ovisnosti, privremeno lišenje slobode i zadržavanje), nameće se zaključak da su navedene mjere kojima se oštećena osoba udaljava iz svog dotadašnjeg okruženja, a ne počinitelj, kao osoba koja je uzrokovala potrebu za određivanjem zaštitnih mjera, podesna da doprinese dodatnom traumatiziranju oštećene, efekat koji je pojačan izuzetno kratkim trajanjem mjera zbrinjavanja oštećene i njenim smještajem u sigurnu kuću.³⁵

Iako Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici nije predviđena obaveza finansiranja sigurnih kuća za žene i djecu žrtve nasilja iz javnih budžeta, one opstaju gotovo isključivo na donacijama međunarodnih organizacija, jednokratnim donacijama iz entitetskih budžeta, uz gotovo potpuno odsustvo podrške lokalnih zajednica. Ovaj primjer govori u prilog tvrdnji da vlade FBiH i RS ne prepoznaju obavezu finansiranja primjene zakona i javnih politika u stvarnoj praksi.³⁶ Ipak, pozitivna novina Zakona o zaštiti od nasilja u porodici iz 2013. godine, čije se zaživljavanje u praksi očekuje sa nestrpljenjem, predviđa da žrtva nasilja u porodici ima pravo na osiguravanje osnovnih životnih potreba

³⁵ Sigurne kuće/skloništa za žene i djecu žrtve nasilja postoje u Zenici (Medica), Sarajevu (Fondacija Lokalne Demokratije), Banja Luci (Udružene žene), Mostaru (Mirjam – Caritas Mostar i Margeruite – Žena BiH Mostar), Prijedoru (Fondacija za obrazovanje i socijalnu zaštitu djece), Bihaću (Žene sa Une), Modrići (Budućnost) i Tuzli (Vive Žene).

³⁶ „Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW konvencije i ženskim ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini“, oktobar 2011.godine, dostupno online:

<http://www.fondacijacure.org/cms/books/img4d05ee548f99c.pdf>.

u pogledu neophodnog zdravstvenog, socijalnog i materijalnog zbrinjavanja i pravo osiguravanja pravne pomoći za rješavanje socijalnog, ekonomskog i drugog statusa.

Vrijedi napomenuti da za razliku od ranijeg zakonskog rješenja prema kojem je zahtjev za izricanje zaštitnih mjera mogla podnijeti osoba izložena nasilju, odnosno njen punomoćnik, policija, tužilaštvo, organ starateljstva, vladine i nevladine organizacije, kao i po službenoj dužnosti, novelirano rješenje izričito navodi da zahtjev može uputiti policijska uprava, a tužilaštvo samo ukoliko postoje opravdane okolnosti. Potpuno je razumljivo da najčešće policija podnosi zahtjev za izricanje zaštitne mjere, jer su u prilici u relativno kratkom vremenu prikupiti neophodnu dokumentaciju, ali nije jasno zbog čega je sužen krug legitimisanih lica, budući da bi se na taj način povećala šansa za određivanjem zaštitne mjere i pružanjem sigurnosti oštećenoj.

Što se tiče mjera sigurnosti, obzirom da se samo izricanjem kazne ne može u dovoljnoj mjeri udovoljiti potrebi društva za zaštitom od opasnih počinitelja, takve osobe potrebno je podvrgnuti odgovarajućem medicinskom i socijalno-pedagoškom tretmanu. Za razliku od kazni koje predstavljaju reakciju na počinjeno krivično djelo, sigurnosne mjere pretežno su usmjerene na budućnost, jer imaju za cilj oticanje opasnosti. **Analizom prikupljenih podataka uočeno je izricanje četiri mjere sigurnosti i to tri mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja (u predmetima za krivična djela Ubistvo u pokušaju, Ubistvo i Nasilje u porodici), te jedna sigurnosna mјera oduzimanja predmeta – oružja, također u predmetu povodom krivičnog djela Ubistvo.**

Pitanje krivice počinitelja treba razmatrati odvojeno od njegove opasnosti po sebe i društvo, zbog čega sigurnosne mjere imaju za cilj postizanje društvene sigurnosti. U tom kontekstu, treba pružiti podršku češćem predlaganju i izricanju sigurnosnih mjer, naravno pod pretpostavkom ispunjenosti zakonskih uslova za njihovo izricanje.

II.5 Procesnopravni aspekti

a) Trajanje postupka u kontekstu prava na suđenje u razumnom roku

Od sudova se očekuje zakonita i efikasna pravda, zakonita u smislu pravilnog utvrđenja relevantnih činjenica, pravilne primjene procesnog i materijalnog prava, a efikasna znači da ovi ciljevi zakonitosti budu ostvareni u što kraćem vremenskom roku, da subjekti koji traže pravo (i imaju pravo) i pravdu (pravnu zaštitu) dobiju što prije.³⁷

Poštovanje prava na suđenje u razumnom roku zahtijeva sistem efikasnog pravosuđa, u kome je problem zaostalih predmeta riješen i koje je osposobljeno da ne proizvodi nove zaostatke. U međuvremenu, neophodno je obezbijediti sistem djelotvornih pravnih lijekova za zaštitu ovog prava, koji će spriječiti povredu ugroženog prava i dati odgovarajuće obeštećenje za slučaj njegovog kršenja. U teoriji postoje prijedlozi formula o tome koliko bi prosječno suđenje trebalo da traje, od realnijih, „3+2+1“ (najviše tri godine za prvi stepen, najviše dvije za odlučivanje po žalbi i jedna za odlučivanje po vanrednom pravnom lijeku)³⁸, ipak ovo su teorije o tumačenju odredbi čl. 6. Konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, budući da ni sama Konvencija ne daje odgovor na tu dilemu.

Analizirana djela spolno i rodno zasnovanog nasilja predstavljaju djela visokog stepena društvene opasnosti, zbog čega zahtijevaju naročitu pažnju i urgentno rješavanje od strane pravosudnih organa, ali i sistemski odgovor cjelokupnog društva. Broj ovih djela se u stvarnosti povećava, o čemu je javnost upoznata, iako tu tendenciju ne prati i povećanje broja krivično procesuiranih slučajeva. Zbog toga je od

³⁷ Vidi: A. Radolović, „Zaštita prava na suđenje u razumnom roku,“ *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (1991) v. 29, br. 1.

³⁸ Vidi šire: T. Gorjanc – Prelević, „Pravo na suđenje u razumnom roku - Zbirka izabranih presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije“, Sarajevo, 2009. godine.

ključne važnosti jačanje povjerenja u pravosudne organe i pravovremena reakcija svih nadležnih institucija.

Na tom tragu analizirana je prosječna dužina trajanja krivičnog postupka, te je utvrđeno da je prosječno trajanje postupka, uzimajući u obzir sve okolnosti (prijava - naredba o sproveđenju istrage – podizanje optužnice – potvrđivanje optužnice – presuda), povodom krivičnog djela Nasilje u porodici četiri mjeseca, iako je Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici predviđena obaveza hitnog postupanja svih relevantnih subjekata (policija, organ starateljstva, sud), kako bi se spriječilo kontinuirano vršenje nasilja i nastanak novih štetnih posljedica po žrtvu.

Za predmete povodom krivičnog djela Bludnje radnje ustanovljeno je da postupak prosječno traje 2 mjeseca, KD Silovanje – 14 mjeseci, KD Ubistvo – 5 mjeseci, te 5,5 mjeseci za KD Laka tjelesna povreda, kao i 8,8 mjeseci za KD Spolni odnošaj s djetetom.

U dva predmeta (KD Ubistvo i Nasilje u porodici) utvrđeno je prekoračenje roka za potvrđivanje od 15 dana, te je u prvom slučaju optužnica potvrđena nakon 2,03 mjeseca, a u drugom predmetu nakon 4,1 mjeseca.

U predmetu po krivičnom djelu Obljuba zloupotrebom položaja postupak je u vrijeme završenog monitoringa trajao već 6 mjeseci, međutim, zbog izbjegavanja optuženog da se pojavi pred sudom, donijeta je odluka o ponovnom pokretanju postupka i ponovnom izvođenju dokaza, tako da u momentu završenog monitoringa njegovo okončanje nije bilo izvjesno. Optuženi se prvo bitno branio sam, pa je naknadno angažovao branitelja koji je zahtijevao da postupak krene ispočetka.

U predmetima po krivičnom djelu Spolni odnošaj sa djetetom postupak je prosječno trajao deset mjeseci.

Uočeno je da nedolazak vještaka ili tužioca na zakazano ročište često dovodi do odlaganja ročišta, tako se dešavalo da i u nekoliko navrata ročište bude odloženo u istom predmetu, čime je očigledno ugrožen cilj blagovremenog i efikasnog okončanja krivičnog postupka,

a time i kvalitet zaštite oštećene i realizacije njenog prava na odgovarajući pristup pravdi.

b) Tretman oštećene

Po svojoj prirodi najveći broj analiziranih krivičnih djela nosi sa sobom problem dokazivanja spolno i rodno zasnovanog nasilja, te posljedično svrhovitosti i efikasnosti izrečene sankcije. Specifičnost proizilazi iz okolnosti da oštećena ima status privilegovane svjedokinje, te može odbiti da svjedoči ili može povući svoj iskaz u bilo kojoj fazi postupka, što u nedostatku drugih materijalnih dokaza, može djelovati fatalno na mogućnost osude i izricanje sankcije za počinitelja. Jasno je da se oštećena mora stimulisati da preuzme aktivnu ulogu u krivičnom postupku, što je za očekivati jedino ukoliko se za istu stvori sigurno okruženje. Pozitivan iskorak u pogledu prava žrtve krivičnog djela učinjen je Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH. Ovim Zakonom pruža se mogućnost zaštite lične sigurnosti žrtava krivičnih djela, kako bi se osiguralo njihovo svjedočenje, dodjeljivanjem statusa zaštićenog, odnosno ugroženog svjedoka.

Izložena problematika zaštite položaja oštećene utoliko je bitna, jer je u većini slučajeva u pitanju supruga ili vanbračna partnerica koja i dalje živi u istom domaćinstvu sa počiniteljem, što će biti detaljnije izloženo u nastavku. U samo dva slučaja primijećeno je korištenje mogućnosti koje pruža ovaj Zakon. U jednom predmetu KD Silovanje u sticaju sa KD Bludne radnje oštećenoj je dodijeljen status ugroženog svjedoka, dok je u drugom predmetu KD Nasilje u porodici (čl.222. st.4.) oštećena određena kao zaštićeni svjedok zbog lošeg psihičkog stanja.

U jednom predmetu po krivičnom djelu Spolno nasilje nad djetetom, branitelj je insistirao da se žrtva ponovno sasluša, međutim tužilac se pozvao na Konvenciju o zaštiti djeteta uz obrazloženje da će se na taj način dijete ponovno izložiti već poznatim traumama nemilog događaja, što je sud uzeo u obzir i odbio prijedlog branitelja.

Uloga centara za socijalni rad i psihologa ogleda se u činjenici dostavljanja nalaza i mišljenja o okolnostima slučaja u situacijama kada to sud traži. U predmetu po krivičnom djelu Obljuba zloupotrebom položaja posebno se može izdvojiti značaj iskaza datog od strane predstavnika centra za socijalni rad o prilikama u kojima žrtva živi od svog najranijeg djetinjstva, što uveliko objašnjava stanje u kojem se sada nalazi. U predmetima krivičnog djela Spolni odnosa sa djetetom, tokom davanja iskaza oštećene djece, prisustvovali su ili socijalni radnik ili psiholog.

U tom smislu ističemo i primjer dobre prakse u predmetu povodom krivičnog djela Bludne radnje u kojem je na ročištu za saslušanje malodobne oštećene prisustvovala psihološka savjetnica radi pružanja zaštite i podrške, te je i fizički bila blizu, tako što je sjedila odmah pored oštećene.

S obzirom na mogućnost realizacije obeštećenja, žrtve su upoznate sa mogućnošću podnošenja prijedloga za ostvarivanje imovinsko-pravnog zahtjeva u krivičnom postupku, te da ukoliko taj prijedlog nisu podnijele do potvrđivanja optužnice, poučavane su da prijedlog mogu podnijeti do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije. Sud u krivičnom postupku najčešće ne odlučuje o imovinsko-pravnom zahtjevu, nastojeći da izbjegne odugovlačenje postupka, te je oštećena redovno upućivana da svoj imovinsko-pravni zahtjev postavi u parničnom postupku.

Iako u predmetima koji su praćeni nije uočeno, odnosno u arhiviranim spisima nije zavedeno, da li su oštećene imale potrebnu pravnu podršku, odnosno savjetovanje, treba istaći da zbog pojedinih dijela spolno i rodno zasnovanog nasilja, oštećena često mora napustiti kuću/stan, svoje lične stvari, ponekad i posao, zbog čega je adekvatna i pravovremena pravna pomoć od izuzetne važnosti u ostvarivanju njenih prava.

c) Specifičnosti

Značajan broj naredbi o nesprovodenju istrage i odluka o obustavi istrage od strane tužilaštava zahtijeva da se tom problemu posveti pažnja. Analizom razloga za takvo okončanje istrage, došli smo do zaključka da najveći procenat razloga za nesprovodenje, odnosno obustavu istrage jeste odbijanje oštećene da svjedoči, u gotovo 85% slučajeva. Razlozi koji opredjeljuju oštećenu da se koristi svojim zakonskim pravom različiti su, od nastojanja da nastavi sa svojim životom, jer je proganjanje i nasilno ponašanje počinitelja prestalo, preko straha od daljih napada, pa sve do osjećaja stida zbog reakcija okoline.

Uočena su i ekstremna odlaganja ročišta uslijed čega krivični postupak traje znatno duže od uobičajenog, dovodeći u pitanje ostvarenje procesnih garancija, te omogućavajući ponovnu retrumatizaciju oštećene. *Tako, u predmetu povodom krivičnog djela Spolni odnošaj sa djetetom ročište je odgođeno zbog nedolaska branioca, što se dešavalo nekoliko puta. Za slučaj je karakteristično da su ročišta odlagana i do deset puta, jer nisu pristupili različiti subjekti, od branioca, preko vještaka, pa do samog optuženog.*

Aktivnim monitoringom evidentirane su i različite proceduralne i tehničke nepravilnosti, kao npr: *U predmetu povodom krivičnog djela Bludne radnje, prvostepenu osuđujuću presudu na hodniku suda objavila je zapisničarka. Branilac je izjavio žalbu, između ostalog, zbog bitnih povreda krivičnog postupka, ističući da je pobijana presuda nezakonita iz razloga što presudu nije objavio sud, iako se to navodi u preambuli, nego ju je usmeno saopćila u hodniku suda zapisničarka postupajućeg sudije. Vijeće je donijelo odluku kojom se žalba uvažava i prvostepena presuda ukida, te je određeno održavanje pretresa pred kantonalnim sudom.*

Još jedan sličan slučaj tiče se miješanja paketa sa dokaznim materijalom od strane postupajuće tužiteljice, što je utvrđeno na glavnom ročištu, a čime je ozbiljno ugrožen uspjeh optužbe, odnosno tužilaštva u pogledu konačnog ishoda krivičnog postupka.

II.6 Primjeri dobre prakse u pogledu uspostavljanja saradnje sa sudovima

Uspješnoj realizaciji monitoringa prethodilo je davanje preporuke sudovima od strane VSTV BiH da omoguće nesmetano vršenje monitoringa suđenja. Ova preporuka potvrda je povjerenja ove institucije i uspostavljene kvalitetne saradnje koja ima za cilj jačati saradnju organizacija civilnog društva i institucija države, a time i vraćanje povjerenja javnosti u pravosudni sistem.

Smatramo da je potrebno naglasiti nekoliko karakterističnih primjera dobre prakse sa kojima se tim Centra, na čelu sa monitorkama, susretao prilikom vršenja monitoringa. Naprijed navedeni primjeri ukazuju na veći stepen uređenosti, komunikacije i saradnje sa određenim sudovima.

- Iako pasivni monitoring pred Općinskim sudom u Orašju nije bio projektom planiran, zbog uspostavljene odlične saradnje pored aktivnog, u tom sudu obavljen je i pasivni monitoring predmeta presuđenih u periodu 2008 – 2012 godine.
- Na Općinskom sudu u Sarajevu aktivni monitoring provodio se bez poteškoća, a postupajuće sudije/sutkinje dozvoljavali su prisustvo ročištima. U jednom slučaju odbrana se protivila prisustvu monitorke, ali je postupajući sudija ostao pri stavu da dozvoli prisustvo monitorke.
- Na Kantonalnom sudu u Sarajevu za pasivni monitoring bile su vezane tehničke poteškoće zbog izmjene predsjednika Suda, zbog čega je poslat službeni dopis, pa je nakon toga zakazan sastanak na kojem je dogovoren režim buduće saradnje. U mjesecu januaru 2014. godine zadužena kontakt osoba sačinila je prečišćenu listu predmeta u fokusu praćenja, i time omogućila vršenje uvida u arhivirane predmete.
- Sa Općinskim sudom Zenica nastavljena je kvalitetna saradnja koja je formalno otpočela potpisivanjem Protokola o saradnji. Na

sastanku je određena kontakt osoba - IT tehničar Suda, koji je u pravilnim vremenskim razmacima, svakih 15 dana, dostavljao rasporede zakazanih ročišta. Iako u rasporedu nije naznačen spol oštećene osobe, monitorke su bile u komunikaciji sa IT tehničarem koji je po upućenom upitu dostavljao podatke o spolu oštećene osobe. U ostalim aspektima, aktivni monitoring odvijao se bez problema. Pasivni monitoring, također, se odvijao bez problema.

- Sa Kantonalnim sudom Zenica nije potpisana Protokol o saradnji, obzirom da je tadašnji V.D. predsjednika Suda uputio dopis Centru za pravnu pomoć ženama Zenica u kojem je naveo da za sve potrebne informacije možemo neposredno kontaktirati sudske KANTONALNE sude. Činjenica da Protokol o saradnji nije potpisana nije utjecala na realizaciju monitoringa, niti na pojavu tehničkih problema.
- Monitoring tim uspostavio je odličnu saradnju sa Kantonalnim sudom u Novom Travniku. Protokol je potpisana 17.04.2013. godine kada je i održan sastanak sa predsjednicom Suda na kojem je i dogovorena saradnja. Za kontakt osobu imenovana je sudska administratorica koja je redovno, svakog petka putem e-mail-a, dostavljala rasporede ročišta za narednu sedmicu. Pasivni monitoring, također, se odvijao bez poteškoća.

III ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

III.1 Zaključna razmatranja

Svrha analize koja je predstavljena jeste da se ukaže na postojeće stanje u primjeni zakona koji predstavljaju pravni okvir i osnovu za postupanje nadležnih sudova u procesuiranju počinitelja spolno i rodno zasnovanog nasilja, te pružanju preporuka koje će poslužuti efikasnijoj i adekvatnijoj zaštiti žrtava. Stoga je analitički izvještaj namijenjen prije svega službenicima policije, tužilaštava, sudova, centara za socijalni rad, mehanizama rodne ravnopravnosti na svim nivoima, kao i nevladnim organizacijama koje se bave promocijom i zaštitom ženskih ljudskih prava.

Dugoročni cilj u oblasti prevencije nasilja u porodici je osigurati usklađeno, adekvatno i efikasno preventivno djelovanje organa vlasti na svim nivoima i nevladinih organizacija u sprečavanju spolno i rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini.

Sama fraza „spolno i rodno zasnovano nasilje“ može se upotrijebiti u najmanje dva konteksta, na što je već ukazano u sličnim studijama.³⁹ Najprije, spolno i rodno zasnovano nasilje takav je oblik nasilja koji je motivisan i nalazi svoj nastanak u nejednakim odnosima moći između žena i muškaraca. Nasilje u takvom kontekstu izraz je dominacije muškaraca i potčinjenosti žena. Zbog toga izraz spolno i rodno zasnovano nasilje predstavlja okvir kroz koji treba posmatrati i uočiti poveznicu između rodno uslovленog ponašanja i korištenje nasilja kao vida izražavanja rodno prihvaćenih uloga i identiteta, prvenstveno muškog identiteta.

U tom kontekstu valja razmatrati i zaključke do kojih se došlo analizom podataka prikupljenih u procesu pasivnog i aktivnog monitoringa slučajeva spolno i rodno zasnovanog nasilja.

³⁹ Eliminating gender-based violence, ensuring equality, ECLAC/UNIFEM regional assessment of actions to end violence against women in the Caribbean, 2003.

Shodno strukturi izloženih nalaza i rezultata analize može se uočiti da tužilaštvo (što sudovi najčešće i prihvataju) **vrši pravnu kvalifikaciju djela kao osnovnog, odnosno nekvalificiranog oblika djela, iako su ispunjene pretpostavke za kvalificirani oblik.** Ovakva tendencija najuočljivija je u pogledu krivičnog djela Nasilje u porodici. Osim toga, uprkos ispunjenosti uslova, rijetko se uočava sticaj između više krivičnih djela, što bi u konačnici trebalo rezultirati strožijim kažnjavanjem. Jedno od mogućih obrazloženja za ovakvu praksu može biti rezultat nerazumijevanja složenosti i posljedica djela spolno i rodno zasnovanog nasilja, a što opet može ukazivati na nedostatak rodnog senzibiliteta i društveno etabliranu percepciju nasilja nad ženama.

Prilikom odmjeravanja vrste i visine krivičnopravne sankcije, znatno češće se uzimaju u obzir olakšavajuće okolnosti i to bez posebnog obrazloženja. Pri tome, navedene relavantne okolnosti navode se u dosta slučajeva šablonski, gotovo mehanički, bez obrazlaganja zbog čega su konkretne okolnosti uzete kao olakšavajuće (najčešće) ili otežavajuće, te u kojoj mjeri su uzete u obzir prilikom odmjeravanja krivičnopravne sankcije. Ovdje treba navesti primjer starosti, kao i primjer okolnosti da se optuženi percipira kao „porodični čovjek“. Naime, u više slučajeva uočeno je prihvatanje starosti počinitelja kao olakšavajuće okolnosti, ponekad je to starija dob, ponekad mlađa, u svakom slučaju, nije jasno na koji način je sud došao do ubjedjenja da počinitelja treba blaže kazniti, niti kako to da se različite dobi uzimaju kao olakšavajuće, što vodi apsurdnom zaključku da praktično bilo koja dob počinitelja može bit uzeta kao olakšavajuća. Porodično stanje i shvatanja počinitelja kao porodičnog čovjeka problematično je onda kada se kao žrtve njegovog nasilnog ponašanja javljaju upravo članovi te porodice, što je najčešće slučaj, pa kvalifikaciji ovakve okolnosti kao olakšavajuće treba pristupit naročito oprezno. U izvjesnom broju predmeta uočava se da sudovi ne uzimaju kao otežavajuću okolnost činjenicu da je radnja nasilja istovremeno počinjena prema više članova porodice, npr. istovremeno prema supruzi i kćerki. Takva kvalifikacija vodi blažem kažnjavanju, te se time

svakako ne šalje odgovarajuća poruka počinitelju, koji nije suočen sa ozbiljnošću i posljedicama svoga ponašanja.

Krivičnopravne sankcije za djela spolno i rodno zasnovanog nasilja generalno su uzevši blage, na granici, a ponekad i ispod granice propisane zakonom. U strukturi krivičnopravnih sankcija, suvereno dominiraju uslovne osude u slučajevima Nasilja u porodici, budući da je to najčešće procesuirano krivično djelo iz fokusne skupine. Svrha krivičnopravnih sankcija u vidu specijalne i generalne prevencije nalaže da izrečena sankcija odgovara težini djela. To dalje podrazumijeva da blaže kažnjavanje počinitelja treba biti opravdano postojanjem olakšavajućih okolnosti, koje naravno ne treba samo taksativno navoditi, nego detaljno obrazložiti na koji način je sud došao do zaključka da blaže kažnjavanje može polučiti cilj i svrhu kažnjavanja počinitelja.

Evidentan je i nedostatak određivanja mjera sigurnosti, kao i zaštitnih mjera. Naime, nije zabilježen predmet u kojem je izrečena zaštitna mjera, iako su uslovi sugerisali da bi određivanje takve mjere bilo svrsishodno, jer se radilo o nasilju vršenom u alkoholiziranom stanju, osobama sa određenim psihičkim smetnjama, povratniku u vršenju krivičnog djela Nasilje u porodici itd. Osim toga, kako je evidentno izricanje velikog broja uvjetnih osuda, niti u jednom predmetu nije zabilježen slučaj stavljanja optuženog pod zaštitni nadzor. Situacija je nešto bolja u pogledu mjera sigurnosti, koje su izrečene u određenom broju slučajeva, ali svakako manje nego što su to okolnosti nalagale. Ipak, uočeno je da su u pet slučajeva određene mjere s ciljem zbrinjavanja osobe izložene nasilju i to smještajem u sigurnu kuću, međutim izuzetno kratko trajanje ovih mjera dovodi u pitanje njihovu svrhovitost.

Analizom prosječnog trajanja sudskih postupaka, obazrivo uočavamo da se krivični postupci općenito okončavaju u razumnom roku. Ovakva praksa u skladu je sa krivičnim zakonima, ali

i Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici koji predviđa obavezu hitnog postupanja svih relevantnih subjekata (policija, organ starateljstva, sud), kako bi se spriječilo kontinuirano vršenje nasilja i nastanak novih štetnih posljedica po žrtvu. Međutim, imajući u vidu da su žrtve spolno i rodno zasnovanog nasilja najčešće članovi uže porodice počinitelja, neophodno je do okončanja postupka (pod prepostavkom da se optuženi brani sa slobode) **osigurati adekvatnu zaštitu oštećene, kao i omogućiti njeno sigurno učešće i svjedočenje u postupku kroz dodjeljivanje statusa ugroženog, odnosno zaštićenog svjedoka**, što prema trenutnom stanju nije raširena praksa.

Tokom analiziranja okončanih postupaka u kojima su bili iskazani i imovinsko-pravni zahtjevi, konstatovano je da sudovi ni u jednom slučaju nisu odlučili o postavljenom imovinsko-pravnom zahtjevu u toku krivičnog postupka, već su oštećene upućivali da to pravo ostvare u parničnom postupku.

III.2 Preporuke

III.2.1 Preporuke za općinske i kantonalne sudeove i kantonalna tužilaštva:

- Dosljedno poštivati princip hitnosti postupanja za krivična djela spolno i rodno zasnovanog nasilja u skladu sa pravnim standardom tzv. "suđenja u razumnom roku";
- Pravovremeno i adekvatno prepoznati kvalificirane oblike krivičnih djela spolno i rodno zasnovanog nasilja, uključujući i kvalifikaciju sticaja krivičnih djela;
- Izricanje krivičnopravnih sankcija sprovoditi srazmjerno težini i okolnostima počinjenog krivičnog djela, što u praksi znači strožije kažnjavanje, unutar predviđenih zakonskih okvira;
- Blaže kažnjavanje počinitelja prakticirati kao izuzetak, u slučaju postojanja izuzetno olakšavajućih okolnosti, uz detaljno elaboriranje uzimanja u obzir takvih okolnosti;

- Izbjegavati mehaničko navođenje olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, te prakticirati detaljna i jasna obrazloženja istih okolnosti i načina na koji su uticale na blaže kažnjavanje počinitelja, uz pažljivu procjenu osiguranja specijalne i generalne prevencije;
- Staviti pod zaštitni nadzor pojedine počinitelje kojima su izrečene uslovne osude;
- Opozivati uslovne osude u slučaju počinjenja novog krivičnog djela u periodu provjere;
- Pravovremeno osigurati materijalne dokaze za krivična djela Nasilja u porodici i krivična djela protiv spolne slobode i morala;
- Osigurati provođenje temeljite istrage od strane tužioca;
- Uspostaviti okvir za saradnju između tužilaca i centara za mentalno zdravlje ili drugih odgovarajućih institucija tokom faze istrage radi bavljenja psihološkim i socijalnim problemima potencijalnih ugroženih svjedoka;
- Dodjeljivati status ugroženog, odnosno zaštićenog svjedoka oštećenim, u slučajevima gdje okolnosti to nalažu, a svakako poboljšati tehničke uslove u sudovima, zadovoljavajućom audio i video opremom za potrebe zaštite svjedoka;
- Poboljšati koordinaciju između tužilaštava i sudova u pogledu psihološke podrške oštećenim i svjedocima kako bi se umanjio rizik od retraumatizacije.

III.2.2. Preporuke za Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo pravde:

- Osigurati materijalne uslove za odgovarajuću primjenu zakonodavstva koje reguliše oblast nasilja nad ženama, naročito u pogledu predviđenih sankcija, kao i mjera zaštite žrtvi;

- Unaprijediti institucionalnu saradnje svih sektora koji se bave predmetnom temom kako bi razmjena informacija bila adekvatna u cilju efikasnijeg suzbijanja pojava nasilja u porodici;
- Pratiti međunarodno zakonodavstvo i instrumente i raditi na usaglašavanju domaće legislative sa odgovarajućim međunarodnim instrumentima, te osigurati adekvatnu integraciju rodne perspektive prilikom usvajanja novog i inoviranja postojećeg zakonodavstva s ciljem prevencije i suzbijanja spolno i rodno zasnovanog nasilja;
- Obezbijediti optimalne uslove za rad sudova uključujući dovoljan broj sudnica i posebne prostore za zaštićene svjedoke i oštećene;
- Omogućiti jednostavan i efikasan pristup pravdi, uključujući programe za promociju edukacija i treninga svih subjekata uključenih u funkcionisanje pravosudnog sistema;
- Uspostaviti specijalizirane službe za pomoć ženama žrtvama nasilja, uključujući savjetovanje, smještaj u sigurne kuće, pravno savjetovanje i usluge socijalne zaštite;
- Provesti, na kontinuiranoj osnovi, istraživanja i statističke obračune uzroka, posljedica i zastupljenosti spolno i rodno zasnovanog nasilja;
- Obezbijediti kapacitete i razvijati spremnost svih nadležnih institucija za uspostavljanje i poboljšanje multidisciplinarne saradnje sa ostalim sektorima.

III.2.3. Preporuke za Agenciju za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine, Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBiH:

- Izraditi odgovarajuću i primjenjivu strategiju s ciljem jačanja svijesti u društvu o rasprostranjenosti i pogubnosti spolno i rodno zasnovanog nasilja, te istovremeno o nužnosti edukacije građana po pitanju uočavanja, prijavljivanja i borbe protiv nasilnika, s naglaskom na ohrabrivanje žena da prijavljuju slučajeve;

- Predvidjeti programe, kao i istrenirano i stručno osoblje za rad sa potencijalnim nasilnicima/nasilnicama ili osobama sklonim nasilnom ponašanju, naročito sa djecom iz porodica sa nasilnim članom;
- Promocija i implementacija politika usmjerenih na osiguranje jednakosti između žena i muškaraca, te osnaživanje žena s ciljem smanjenja i eliminisanja svih oblika spolno i rodno zasnovanog nasilja;
- Uspostaviti mehanizme za konstatnu i kontinuiranu obuku, doedukaciju, specijalizaciju osoblja za pružanje prve i neposredne pomoći ženama oštećenim spolno i rodno zanovanim nasiljem, uključujući, ali se ne ograničavajući, na psihološko savjetovanje i terapiju;
- Usvajati mjere usmjerene na izmjenu pravnih i kulturoloških praksi tolerancije ili omogućavanja postojanja spolno i rodno zasnovanog nasilja;
- Razvijati programe za promoviranje svijesti o postojanju i potrebi poštivanja ženskih ljudskih prava kao integralnog dijela univerzalnih ljudskih prava;
- Kontinuirano educirati sudije/sutkinje, tužioce/tužiteljice, zdravstvene, prosvjetne, socijalne radnike/ce, pedagoge/pedagoginje, psihologe/psihologinje i policijske službenike/ce o zakonskoj regulativi, podzakonskim aktima i procedurama koje se odnose na spolno i rodno zasnovano nasilje, kako bi se osigurala senzibilnost svih uključenih subjekata.

III.2.4 Preporuke za zakonodavna tijela na svim nivoima, te Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova:

- Usvajanjem novog i inoviranjem postojećeg zakonodavstva **osigurati** multidisciplinarni i multisektoralni odgovor svih nadležnih institucija (uključujući izvršnu vlast, sudove, tužilaštva, centre za socijalni rad) na sve pojavnne oblike spolno i rodno

zasnovanog nasilja, te uspostaviti efikasnu saradnju u regionu i na međunarodnom nivou.

- Prihvatići nevladin sektor kao partnera u razvoju i sprovedbi državnih politika i programa usmjernih na eliminisanje spolno i rodno zasnovanog nasilja;
- Pripremiti i usvojiti pravilnike i protokole o postupanju nadležnih tijela u oblasti nasilja u porodici, nasilja po osnovu spola, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja i uspostaviti relevantne strukture i institucije neophodne za implementaciju istih.

IZVJEŠTAJ I ANALIZA PRAĆENJA KRIVIČNIH POSTUPAKA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA – REPUBLIKA SRPSKA

1. Uvod

Iako se nasilje u porodici i porodičnoj zajednici prepoznaće kao najrasprostranjeniji oblik ove vrste nasilja u svim njegovim oblicima (fizičko, psihološko, seksualno, ekonomsko nasilje) te je u kontinuiranom porastu, dostupne statistike vladinih institucija takođe ukazuju na porast drugih krivičnih djela koja se prepoznaće kao rodno zasnovano nasilje⁴⁰.

Republika Srpska još uvijek nema jedinstvenu bazu podataka o ovoj vrsti nasilja, niti se podaci koji se prikupljaju od vladinih tijela i institucija koje u svom mandatu imaju oblast sprečavanja i suzbijanja nasilja, periodično evidentiraju i analiziraju prema ujednačenoj metodologiji. Ovakva situacija u velikoj mjeri utiče na ograničenost uspjeha aktivnosti koje institucije provode u pravcu uticaja na smanjenje stope nasilja prema ženama.

Saradnja pravosudnih institucija – tužilaštava i sudova – ali i policije, centara za socijalni rad i zdravstvenih institucija, i njihova podrška ženama koje su preživjele nasilje i koje se u svojstvu oštećene pojavljuju u krivičnim postupcima je od neprocjenjive važnosti, ne samo u smislu

⁴⁰ U periodu januar-decembar 2013. godine, registrovana su 37 krivična djela protiv polnog integriteta, u odnosu na 2012. godinu u kojoj je registrovano 29 djela u ovoj oblasti. Od 37 djela, evidentirano je 15 krivičnih djela silovanja, 12 krivičnih djela polno nasilje nad djetetom, 1 krivično djelo rodoskrnavljenje, 3 krivična djela obljuba nad nemoćnim licem, 1 krivično djelo iskorištavanja djece i maloljetnih lica za pornografiju i 5 djela silovanja u pokušaju. U istom periodu, evidentirana su 453 krivična djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, što predstavlja porast od 70% u odnosu na 2012. *Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj za period januar-decembar 2013. godine*, Banja Luka, januar 2014Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske. Dostupno na zvaničnoj web prezentaciji Ministarstva, direktni link: <http://goo.gl/ruKPFs> (posljednji pristup 27.05.2014).

zaštite njihovih osnovnih ljudskih prava, već i stvaranja sigurnog okruženja za žene koje trpe nasilje dugi niz godina da nasilje mogu bezbjedno prijaviti i ostvariti zaštitu tokom i nakon sudskog postupka.

Praćenje krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja od strane nevladinih organizacija stoga ima važnost ne samo za žene koje se već dugi niz godina ovim organizacijama obraćaju za pravnu, psihološku, socijalnu i druge vrste pomoći i podrške, već i za predstavnike i predstavnice javnih tužilaštava, sudova, centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova i drugih subjekata čije djelovanje je usmjereno na provođenje postupaka za krivična djela u ovoj oblasti.

1.1 Promjene javnih politika i zakonodavnog okvira u oblasti rodno zasnovanog nasilja

U periodu 2013–2014. godine, Republika Srpska je učinila značajne napore u pravcu stvaranja uslova za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Aktivnosti na entitetskom nivou uključuju jačanje mehanizama koordinacije vladinih institucija i uspostavljanje jasnih principa i pravila postupanja subjekata zaštite, pripremu dokumenata javne politike za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, osnaživanje krivičnopravnog zakonodavstva u dijelu koji se odnosi na krivična djela koja tretiraju ove oblike nasilja, te učešće u inicijativama kreiranja i usvajanja javnih politika na državnom nivou.

Na Međunarodni dan borbe protiv nasilja prema ženama, 25. novembra 2013, predstavnici i predstavnice Ministarstva porodice, omladine i sporta, Ministarstva pravde, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite i Ministarstva prosvjete i kulture u Vladi Republike Srpske su potpisali *Opšti protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici Republike Srpske* sa ciljem pružanja trenutne pomoći, podrške i zaštite žrtava nasilja u porodici, suzbijanja i sprečavanja ponavljanja nasilja. Ovim protokolom su propisane jasne obaveze postupanja pravosudnih organa (sudova i tužilaštava) u slučajevima nasilja u porodici.

Obaveze sudova su, kako slijedi: što efikasnije iskoristiti sve zakonske mogućnosti propisane pozitivnim pravnim propisima Republike Srpske u svrhu zaštite žrtve nasilja u porodici, omogućiti žrtvama sudsku zaštitu psihofizičkog integriteta i osnovnog prava na život bez nasilja, provesti brz i efikasan postupak utvrđivanja prekršajne ili krivične odgovornosti učinioca nasilja, u predmetima vezanim za nasilje u porodici označiti i postupati hitno, tokom vođenja postupka voditi računa o tome da žrtva nasilja koja je pravno neuka bude obavještena o svojim pravima, na zahtjev žrtve nasilja, zakonskog zastupnika i/ili staratelja istu obavjestiti o ishodu postupka i dati joj prepis pravosnažnog rješenja i kroz dežurstva omogućiti pristup суду neprekidno, u skladu sa zakonom, a u cilju zaštite žrtve od nasilja u porodici.

Obaveze tužilaštva su, kako slijedi: hitno postupati u kontaktu između ovlaštenih službenih lica (policijskih službenika) i tužilaštava, radi preduzimanja potrebnih radnji u svrhu krivičnog gonjenja, te eventualno preduzimanje potrebnih mjera za zaštitu žrtve od učinioca, prikupiti dokaze i pokrenuti pred sudom postupak protiv učinioca nasilja, te ostvariti saradnju sa drugim subjektima zaštite radi zaštite, pomoći i podrške žrtvi⁴¹.

Ministarstvo porodice, omladine i sporta Vlade Republike Srpske rukovodi pripremom *Strategije za suzbijanje nasilja u porodici za period 2014–2019*, koja kao jedan od strateških ciljeva navodi prepoznavanje nasilja u porodici kao svakog drugog krivičnog i prekršajnog djela, u smislu preispitivanja kaznene politike. Mjere predviđene u okviru ovog cilja uključuju unapređenje postupanja policije, pravosuđa i centara za socijalni rad, putem obuke službenih lica o uzrocima i posljedicama nasilja u porodici, te načinima podrške, pomoći i zaštite žrtvama,

⁴¹ Opšti protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici u Republici Srpskoj, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 104/13 od 05.12.2013, str. 17—21

razmjena informacija, iskustava i dobrih praksi i monitoring postupanja subjekata zaštite⁴².

*Izmjene Krivičnog zakona Republike Srpske usvojene 2013. godine*⁴³ su donijele značajne novine u oblasti djela koja su bila predmet monitoringa. Uvedene su nove mjere bezbjednosti – zabrana približavanja i komunikacije sa određenim licem (čl. 62a), obavezan psihosocijalni tretman (čl. 62b), udaljenje iz zajedničkog domaćinstva (čl. 62v) – koja sud može izreći učiniocima krivičnih djela sa elementima nasilja. Zastarjevanje krivičnog gonjenja za krivična djela protiv polnog integriteta kao i za djela protiv braka i porodice učinjena na štetu lica mlađih od 18 godina počinje teći od punoljetstva oštećenog lica (čl. 112. st. 7). Izmjenama je takođe definisano da krivično djelo iz mržnje predstavlja djelo počinjeno u potpunosti ili djelomično zbog rasne, nacionalne ili etničke pripadnosti, jezika, vjerskog uvjerenja, boje kože, pola ili seksualne orientacije, zdravstvenog statusa ili rodnog identiteta (čl. 144 st. 25). Pooštene su krivične sankcije za krivična djela protiv polnog integriteta, a kod krivičnih djela protiv braka i porodice, pooštrena je krivična sankcija za djelo oduzimanje maloljetnog lica (čl. 205), te izmijenjen član nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici u smislu preciziranja i kvalifikovanja radnji nasilja, pooštravanja krivičnih sankcija za različite oblike nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 1—5), inkriminiranja kršenja mjera zaštite od nasilja u porodici koje je sud odredio na osnovu zakona (čl. 208, st. 6), kao i definisana lica koja treba smatrati članovima porodice ili porodične zajednice (čl. 208, st. 7). Osim toga, posljednje izmjene Krivičnog zakona Republike Srpske su dovele do izmjene naziva krivičnog djela trgovina ljudima radi vršenja prostitucije u navođenje na prostituciju (čl. 198), te su uvele nova djela trgovina ljudima (čl. 198a), trgovina maloljetnim licima (čl. 198b), kao i organizovanje grupe ili zločinačkog udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i trgovine maloljetnim licima (čl. 198v).

⁴² Strategija za suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj, Prijedlog (2014-2019), Ministarstvo porodice, omladine i sporta Vlade Republike Srpske, maj 2014., str. 28.

⁴³ Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 67/13.

1.2 Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici – nova međunarodna obaveza

Savjet Evrope je 2011. godine usvojio *Konvenciju o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*⁴⁴, kao pravno obavezujući međunarodni dokument kojim se obuhvataju svi oblici nasilja nad ženama, uključujući i nasilje u porodici, koje žene pogarda nesrazmjerno u odnosu na muškarce (čl. 2, st.1). Konvencija predviđa mjere koje se odnose na pravosudnu zaštitu žena koje su preživjele nasilje, koje se odnose na istragu, sudski postupak, proceduralno pravo i zaštitne mjere. Države potpisnice se obavezuju na preduzimanje niza mera kako bi se osigurala efikasna istraga svih sumnji na nasilje prema ženama i nasilje u porodici kroz odgovore na prijave nasilja, prikupljanje dokaza i procjenu rizika od ponavljanja nasilja kako bi se adekvatno zaštitala žena žrtva nasilja. Osima toga, Konvencija od država potpisnica zahtjeva da provode postupke pred sudom na način koji poštuje prava žrtava nasilja u svim fazama postupka i izbjegava ponovnu viktimizaciju žrtve nasilja.

Države potpisnice Konvencije se takođe obavezuju na preduzimanje nužnih zakonodavnih i drugih mera, u skladu sa osnovnim principima ljudskih prava i uzimajući u obzir razumijevanje nasilja iz rodne perspektive, kako bi se osigurala efikasna istraga i sudski postupak za krivična djela obuhvaćena Konvencijom (čl. 49, st 2).

Bosna i Hercegovina je ratificovala ovu konvenciju 7. novembra 2013. godine⁴⁵, kao šesta država članica Savjeta Evrope, te je preuzeila

⁴⁴ Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence, 12 April 2011. Dostupna na engleskom jeziku na zvaničnoj web prezentaciji Savjeta Evrope, direktni link: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention%202010%20English.pdf> (posljednji pristup 17.05.2014).

⁴⁵ Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine – Međunarodni ugovori, br. 19/13. U periodu pripreme ovog izvještaja 23 države su potpisale a 11 država članica Savjeta Evrope je ratificovalo Konvenciju: Albanija, Andora, Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Danska, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Island, Litvanija, Italija, Luksemburg, Malta, Monako,

obavezu provođenja putem omogućavanja zakonskih i institucionalnih uslova za sprečavanje i suzbijanje nasilja prema ženama i kažnjavanje počinilaca nasilja.

2. PRAĆENJE KRIVIČNIH POSTUPAKA U OBLASTI RODNO ZASNOVANOG NASILJA

2.1 Kratki pregled inicijative i ciljeva

Monitoring krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja je proveden u periodu od 12 mjeseci, od 1. marta 2013. do 28. februara 2014. godine, kao dio aktivnosti projekta *Monitoringom pravosuđa ka ostvarenju polne i rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini*. Osnovni cilj monitoringa jeste ostvarivanje uticaja na uspostavljanje koordiniranog i efikasnog sistema sudske zaštite koji je usmjeren na podršku ženama koje se kao oštećene pojavljuju u krivičnim postupcima za djela koja imaju obilježja rodno zasnovanog nasilja. Monitoringom je omogućena izgradnja kapaciteta članica ženskih nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini za nezavisno praćenje rada pravosudnih institucija u ovoj oblasti, te uspostavljanje i unapređenje komunikacije sa pravosudnim institucijama, u cilju osnaživanja podrške ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje.

Ovo je druga inicijativa praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja⁴⁶ i za razliku od prethodne provedena je u

Crna Gora, Holandija, Norveška, Poljska, Portugal, San Marino, Srbija, Slovačka, Slovenija, Španija, Švedska, Švajcarska, Makedonija, Turska, Ukrajina i Velika Britanija. Podaci preuzetni sa zvanične web prezentacije Savjeta Evrope, direktni link: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/default_en.asp (posljednji pristup 30.05.2014).

⁴⁶ Tokom 2011. godine, Fondacija „Udružene žene“ (Banja Luka) je u saradnji sa Fondacijom „Lara“ (Bijeljina) i uz podršku Razvojnog programa Ujedinjenih nacija (UNDP) BiH provela osmomjesečno praćenje 87 ročišta u krivičnim postupcima po djelima u oblasti rodno zasnovanog nasilja pred Osnovnim i Okružnim sudom u Banja Luci, Osnovnim i Okružnim sudom u Bijeljini i Osnovnim sudom u Doboju, te pasivno praćenje po dostavljenim sudskim presudama Osnovnog suda u Sokocu i Osnovnog suda u Trebinju.

relativno dužem vremenskom periodu, obuhvatila je više sudova aktivnim i pasivnim praćenjem i uključila više ženskih nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini u proces pripreme i provođenja praćenja, te javnog zalaganja za promjene politika i praksi u oblasti unapređenja sudske zaštite žena koje su preživjele nasilje.

Praćenje su provele Fondacija „Udružene žene“ (Banja Luka) i „Centar za pravnu pomoć ženama“ (Zenica), u partnerstvu sa Udruženjem građana „Budućnost“ (Modriča), Udruženjem žena „Most“ (Višegrad) i Fondacijom „Lara“ (Bijeljina). Predstavnice ovih organizacija su pratile ročišta po krivičnim predmetima koji su bili u fokusu praćenja, pripremale sažete izvještaje po svakom ročištu prema jedinstvenom obrascu, te prikupljale dodatne podatke vezane za praćene predmete, u cilju osiguravanja što kvalitetnijeg mapiranja nalaza trenutnih praksi rada pravosudnih institucija, te analize i kreiranja preporuka za unapređenje zaštite žena kao oštećenih u krivičnim postupcima u oblasti nasilja po osnovu pola/roda u BiH. Tokom perioda praćenja, timovi monitorki i analitičarke koje su angažovane od Fondacije „Udružene žene“ (Banja Luka) i „Centra za pravnu pomoć ženama“ (Zenica) su imale periodične koordinacijske sastanke u cilju razmjene iskustava o procesu monitoringa, te usaglašavanja forme monitoring izvještaja i završnih analiza za Republiku Srpsku i Federaciju BiH, što je uticalo na unapređenje procesa nezavisnog praćenja krivičnih procesa u ovoj oblasti i osnaživanje kapaciteta monitorki.

2.2 Metodologija praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja

Praćenje krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja je obuhvatilo *krivična djela protiv života i tijela* (ubistvo, teško ubistvo, ubistvo na mah, nehatno lišenje života, protivpravni prekid trudnoće, tjelesna povreda, teška tjelesna povreda, ugrožavanje opasnim oruđem pri tući i svađi, napuštanje nemoćnog lica, zlostavljanje, ugrožavanje sigurnosti), *krivična djela protiv polnog integriteta* (silovanje, obljava nad nemoćnim licem, polno nasilje nad djetetom, obljava

zloupotreboom položaja, zadovoljenje polnih strasti pred drugim, trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, iskorištavanje djece i maloljetnih lica u pornografiji, proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, rodoskrnavljenje), i *krivična djela protiv braka i porodice* (nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kršenje porodičnih obaveza, izbjegavanja davanja izdržavanja) regulisanih Krivičnim zakonom Republike Srpske, kao i druga krivična djela koja se mogu posmatrati kao rodno zasnovano nasilje u predmetima gdje se kao oštećene osobe u postupku pojavljuju žene.

Osam (8) monitorki Fondacije „Udružene žene“ (Banja Luka), Udruženja građana „Budućnost“ Modriča, Udruženja žena „Most“ (Višegrad), i Fondacije „Lara“ (Bijeljina) su, u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku Republike Srpske, u okviru neposrednog praćenja suđenja (aktivnog monitoringa) pratile sve faze postupka po predmetima u fokusu monitoringa – *ročišta za izjašnjenje o krivici, glavne pretrese, ročišta za razmatranje sporazuma o priznanju krivice i ročišta za izricanje krivično pravnih sankcija, odnosno objavu presude.*

Neposredno praćenje je provedeno u *Osnovnom i Okružnom sudu u Banja Luci, Osnovnom i Okružnom sudu u Doboju, Osnovnom sudu Sokolac, te Okružnom sudu Istočno Sarajevo*. Po završetku svakog pojedinačnog ročišta koje su aktivno pratile, monitorke su popunjavale pojedinačni izvještaj koji je sadržavao izvještaj sa suđenja koji se fokusirao na informaciju o predmetu, sažetu optužnice, kratkom prikazu ročišta, analizi relevantnih standarda i drugim pitanjima od značaja, te primjerima dobre prakse. Osim praćenja ročišta pred navedenim sudovima, monitorke su u komunikaciji sa kontakt osobama koje su bile određene od pomenutih sudova prikupljale dodatne informacije, koje su bile dostupne u spisima predmeta (optužnice, zapisnici sa ročišta, izvještaji nadležnih organa socijalne zaštite, presude i dr.) u cilju osiguranja sveobuhvatnih informacija po praćenim predmetima. Važno je istaći da su monitorke imale priliku pratiti veći broj ročišta prema pojedinačnim krivičnim predmetima, što

je omogućilo identifikovanje dobrih praksi i poteškoća u zaštiti prava žena žrtava nasilja koje kao oštećene učestvuju u krivičnom postupku.

Pasivno praćenje putem zaprimanja i analize presuda za krivična djela u fokusu monitoringa donesenim u toku perioda monitoringa je provedeno u *Osnovnom i Okružnom sudu Trebinje*. Važno je istaći da su izveštajem obuhvaćene i presude koje je Fondacija „Udružene žene“ (Banja Luka) zaprimila od *Osnovnog suda u Sokocu* u periodu 2012—2013. koji je nastavio da nam dostavlja presude nakon što je prva monitoring inicijativa i formalno okončana sredinom septembra 2011. godine.

2.3 Dobre prakse i poteškoće u komunikaciji sa sudovima tokom praćenja krivičnih postupaka u oblasti nasilja po osnovu pola/roda

Po pokretanju projekta *Monitoringom pravosuđa ka ostvarenju polne i rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini* Fondacija „Udružene žene“ (Banja Luka) je pripremila prijedlog Protokola o međusobnoj saradnji sa sudovima koji su obuhvaćeni praćenjem, kojim su definisana osnovna načela, te međusobna prava i obaveze u cilju osiguravanja provođenja praćenja. Održani su sastanci sa predstavnicima pomenutih sudova u Republici Srpskoj, na kojima su predstavnice Fondacije i partnerskih organizacija predstavile osnovne ciljeve, proces i očekivanu podršku od strane sudova tokom procesa praćenja. Ciljani sudovi su odredili kontakt osobe koje su tokom perioda praćenja bile zadužene za dostavljanje rasporeda suđenja po predmetima koji su bili u fokusu praćenja, te osiguravanje podrške monitorkama u smislu nesmetanog pristupa ročištima, kao i spisima po predmetima. Sudovi u kojima je vršeno pasivno praćenje su potpisali protokol i u skladu sa njim dostavljali presude.

Sudovi pred kojima su aktivno praćeni krivični postupci su u pravilu osigurali korektnu podršku monitorkama. Kontakt osobe su blagovremeno pismenim putem obavještavale monitorke o rasporedu ročišta. U svim sudovima je monitorkama osiguran pristup ročištima

koja su bila zatvorena za javnost, čime im je prepoznat status stručne javnosti, te im je omogućeno praćenje i analiza postupaka koji su od značaja za sveobuhvatno sagledavanje položaja oštećene i podrške koju dobija u krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja. Samo u jednom postupku za krivično djelo trgovina ljudima radi vršenja prostitucije pred Okružnim sudom Istočno Sarajevo, tužilac se usprotivio prisustvu monitorki na ročištu za saslušanje maloljetnih oštećenih i zatražio da se saslušanje vodi u odsustvu javnosti.

U svim sudovima je monitorkama osiguran uvid u spise po zahtjevu, te su imale pristup optužnicama, zapisnicima sa ročišta, presudama, izvještajima socijalnih radnika i drugim dokumentima koji su od značaja za objektivnu i sveobuhvatnu analizu predmeta i postupaka koji su vođeni tokom perioda praćenja.

U Osnovnom суду u Banja Luci je došlo do značajnog kašnjenja sa potpisivanjem protokola, koji je potписан 04. jula 2013. godine, četiri mjeseca nakon što je praćenje započelo. Nakon više zahtjeva monitorki, kontakt osoba određena od strane suda je navela da postoje poteškoće u dostavljanju rasporeda ročišta po predmetima u kojima se žene pojavljuju kao oštećene, a po krivičnim djelima koja su bila od interesa za provođenje praćenja. Ove okolnosti su uticale na smanjen broj predmeta koje su monitorke efektivno mogle da prate pred ovim sudom.

Uočene su dobre prakse od strane Osnovnog suda u Sokocu, koji je tokom perioda između prve i druge inicijative praćenja (2012–2013) redovno dostavljao presude po krivičnim predmetima koji su bili u fokusu praćenja, što ukazuje na značajnu podršku suda procesu nezavisnog praćenja i otvorenost za saradnju sa ženskim nevladinim organizacijama u smislu zajedničkog djelovanja na unapređenju podrške i pomoći ženama koje se pojavljuju kao oštećene u krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja.

Okružni sud u Istočnom Sarajevu je, po zahtjevu monitorki, omogućio nastavak praćenja krivičnih predmeta koji su započeti tokom

perioda monitoringa, a i ostali sudovi su iskazali otvorenost za nastavak saradnje. Ovo nesumnjivo ukazuje na zainteresovanost sudova za rezultate praćenja i unapređenje zaštite oštećenih u okviru krivičnog postupka.

3. STRUKTURALNI PRIKAZ KRIVIČNIH PREDMETA – AKTIVNO I PASIVNO PRAĆENJE

Monitorke su u postupcima pred ciljanim sudovima neposredno pratile **44 krivična predmeta**, kako slijedi:

R. br.	Krivična djela protiv života i tijela	Broj djela
1.	Ubistvo	3
2.	Teško ubistvo	2
3.	Tjelesna povreda	1
4.	Ugrožavanje sigurnosti	3
5.	Nepružanje pomoći	1
UKUPNO:		10

R. br.	Krivična djela protiv sloboda i prava građana	Broj djela
1.	Prinuda	1
UKUPNO:		1

R. br.	Krivična djela protiv polnog integriteta	Broj djela
1.	Silovanje	4
2.	Obljuba nad nemoćnim licem	2
3.	Polno nasilje nad djetetom	1
4.	Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	1
UKUPNO:		8

R. br.	Krivična djela protiv braka i porodice	Broj djela
1.	Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici	12
2.	Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica	1
3.	Izbjegavanje davanja izdržavanja	2
4.	Oduzimanje maloljetnog lica	1
UKUPNO:		16

R. br.	Krivična djela protiv javnog reda i mira	Broj djela
1.	Nasilničko ponašanje	1
2.	Nedozvoljena proizvodnja i promet oružja i eksplozivnih materijala	1
UKUPNO:		2

R. br.	Krivična djela protiv polnog integriteta	Broj djela
1.	Silovanje	3
2.	Obljuba nad nemoćnim licem	2
3.	Polno nasilje nad djetetom	1
4.	Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije	1
UKUPNO:		7

Tokom **aktivnog praćenja**, monitorke su neposredno pratile **94 ročišta** – dva ročišta za izjašnjenje o krivici, tri pretpretresna ročišta, 67 glavnih pretresa, dva ročišta za razmatranje sporazuma o priznanju krivice i 19 ročišta za izricanje presude. Nakon svakog odlaska na ročište, monitorke su popunjavale pojedinačne izvještaje. Monitorke su pripremile i dva izvještaja po uvidu u spise po predmetima praćenim u Okružnom sudu Doboju.

U okviru **pasivnog praćenja**, zaprimljeno je **28 presuda** – dvije presude iz Okružnog suda Trebinje (ubistvo i nedozvoljena proizvodnja i promet oružja ili eksplozivnih materija), 10 presuda iz Osnovnog suda u Trebinju (nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici) i 16 presuda iz Osnovnog suda u Sokocu (nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, tjelesna povreda, ugrožavanje sigurnosti, oštećenje tuđe stvari, teška krađa i krađa).

4. ANALIZA

4.1 Pravično suđenje sa aspekta zaštite prava oštećene – pravo na suđenje u razumnom roku

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske⁴⁷ kao i međunarodni standardi⁴⁸, regulišu prava optuženih i oštećenih u postupku u smislu zaštite njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda vezanih za pravičnost suđenja.

Primjena ovih principa u krivičnim postupcima za djela koja se prepoznaju kao rodno zasnovano nasilje je važna ne samo za zaštitu prava okriviljenog odnosno optuženog lica, na koga se primarno i odnose, već i u smislu zaštite prava oštećene, naročito u dijelu koji se odnosi na *pravo na suđenje u razumnom roku*. Žene koje su bile izložene rodno zasnovanom nasilju veoma često trpe njegove produžene posljedice, jer u periodu od podnošenja prijave, odnosno intervencije policije, podizanja optužnice, pa do završetka sudskog postupka bivaju izložene bezbjednosnim rizicima, u smislu komunikacije sa okriviljenim odnosno optuženim kada nije u pritvoru,

⁴⁷ Zakon nalaže sudu provođenje postupka bez odgovlačenja, te sprečavanje svake zloupotrebe prava osoba koje učestvuju u postupku, kao i da trajanje pritvora bude ograničeno na najmanje moguće vrijeme (čl. 13). Pritvor može biti određen u precizno definisanim slučajevima (čl. 197) i može trajati i produžavati se pod uslovima i u rokovima definisanim zakonom (čl. 198, čl. 200, čl. 202). Propisani su rokovi za potvrđivanje optužnice od strane sudske za prethodno saslušanje, i to osam dana, a u složenijim predmetima do 15 dana od prijema optužnice (čl. 243, st. 2), te rok od 30 dana za zakazivanje glavnog pretresa nakon što se optuženi izjasnio o krivici (čl. 244, st. 4). Tokom postupka, sud može novčanom kaznom kazniti tužioca, branioca, punomoćnika ili zakonskog zastupnika, kao i oštećeno lice ako utvrdi da je njihovo postupanje usmjereno na odgovlačenje krivičnog postupka (čl. 208, st. 1). Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 53/12 od 11.06.2012.

⁴⁸ Ovdje se prvenstveno misli na čl. 6 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koji direktno reguliše pravičnost suđenja sa aspekta zaštite prava optuženog u postupku. Međutim, aspekt pravičnosti suđenja je takođe sastavni dio zaštite prava žrtve rodno zasnovanog nasilja, na što ukazuje i Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2011) koja traži od država članica da preduzmu nužne zakonske i druge mjere kako bi osigurale da se istrage i sudski postupci za sve oblike nasilja koji su obuhvaćeni Konvencijom provode bez neopravdanog odgađanja, uzimajući u obzir prava žrtve nasilja tokom svih faza krivičnog procesa (čl. 49, st. 1).

te opasnostima od ponavljanja nasilja i pritiscima u smislu svjedočenja na sudu, što može imati presudan uticaj na iskaz oštećene kao svjedokinje u toku istražnih i sudske postupaka. Kod slučajeva nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, oštećene veoma često nastavljaju život u zajedničkom domaćinstvu sa počiniocem nasilja, a sporost pokretanja i vođenja sudskega postupka ih može obeshrabriti i navesti na to da ne traže zaštitu svojih prava u sudsakom postupku. Osim realne opasnosti od ponavljanja fizičkog nasilja, oštećena se izlaže i ekonomskom nasilju, odnosno uskraćivanju sredstava za život, naročito ukoliko odluči da napusti zajednicu sa počiniocem nasilja. Javni tužioци i sudije, kao i drugi učesnici u postupku koji su dužni da daju podršku oštećenima tokom postupka, stoga treba da osiguraju pokretanje i vođenje postupaka u što kraćem periodu.

4.1.1 Prikaz uočenog stanja sa slučajevima iz prakse

Neposrednim praćenjem sudskega postupaka i analizom zaprimljenih presuda, utvrđeno je da sudske postupci u pravilu nisu bili dugotrajni i nije dolazilo do neopravdanih odgađanja. Od ukupno **49 predmeta** koji su završeni tokom perioda praćenja (uključujući i zaprimljene presude), **30 suđenja** je završeno u periodu **do šest mjeseci**, dok je **19 suđenja** završeno u periodu **do jedne godine** od potvrđivanja optužnice.

U jednom predmetu za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 3 u vezi sa st. 1) pred Osnovnim sudom u Bijeljini optužnica je potvrđena 10. februara 2012. godine (tri i po mjeseca nakon izvršenja djela nasilja), a prvi glavni pretres je održan 5. septembra 2013. godine (18 mjeseci nakon potvrđivanja optužnice). Iz spisa predmeta, uočeno je da je oštećena u predmetu maloljetna osoba koja je u periodu nakon izvršenja djela živjela u zajedničkom domaćinstvu sa optuženim, te je nakon dolaska na glavni pretres iskoristila pravo da ne svjedoči.

U jednom predmetu za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 6, u vezi sa st. 1 KZRS), optuženi koji se nalazi na

slobodi se nije pojavio na tri glavna pretresa zakazana u periodu od oktobra do novembra 2012. godine. U tom periodu sud je zatražio njegovo dovođenje, jer je od policije zaprimio obavijest da se optuženi krije i izbjegava dolazak na sud. Nakon što je na sljedećem zakazanom ročištu sud dobio obavijest od policije da se optuženi nalazi u bjekstvu u inostranstvu, sud je ponovo odgodio ročište na neodređeno vrijeme, orijentaciono za sredinu decembra 2013. godine. Advokat optuženog je po isteku ovog roka obavijestio sud da se optuženi nalazi u inostranstvu, te da moli sud da se ne izdaje potjernica, jer će se po povratku u BiH u februaru 2013. godine sam javiti na sud, što se nije dogodilo. Na glavni pretres zakazan početkom maja 2013. godine optuženi nije došao pa je pretres odgođen na neodređeno vrijeme. Sud je monitorkama objasnio da se optuženi i dalje nalazi u bjekstvu i da će pretres biti održan čim on bude dostupan суду. U ovom slučaju, postupajući sud je koristio zakonska sredstva za obezbjeđenje prisustva optuženog na pretresu. Međutim, sud je mogao koristiti i dodatne mjere kako bi obezbijedio prisustvo optuženog u vrijeme dok je on boravio u BiH⁴⁹ i izbjegavao dolazak na sud, što u ovom predmetu nije bio slučaj.

Optužnica je potvrđena sa naznakom hitno samo u jednom predmetu pred Osnovnim sudom Sokolac za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 2 u vezi sa st. 1 KZRS). U ovom predmetu se radilo o licu koje je vršilo kontinuirano nasilje prema roditeljima u dužem vremenskom periodu, u stanju duševne bolesti sa zloupotrebom psihoaktivnih supstanci, te je nakon posljednjeg djela nasilja prisilno smješten na psihijatrijsku kliniku.

Uzimajući u obzir period od izvršenja djela do podizanja odnosno potvrđivanja optužnice, na osnovu analize praćenjem prikupljenih podataka utvrđeno da je za većinu predmeta optužnica podignuta odnosno potvrđena u periodu do 12 mjeseci od izvršenja

⁴⁹ Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske daje mogućnost суду da obrazloženim rješenjem zabrani osumnjičenom ili optuženom da napusti boravište ukoliko postoje okolnosti koje ukazuju da bi on mogao pobjeći, sakriti se, otići u nepoznato mjesto ili u inostranstvo, te mu kao dodatnu mjeru može izreći oduzimanje putnih isprava ili zabranu izdavanja novih isprava (čl. 184).

djela. U dva predmeta za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Sokocu, optužnica je potvrđena u periodu od 14 mjeseci od izvršenja djela, u jednom predmetu za izbjegavanje davanja izdržavanja pred Osnovnim sudom u Bijeljini u periodu od 16 mjeseci od izvršenja djela. Budući da se u većini praćenih predmeta radi o djelima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, činjenica relativno brzog postupanja suda ne spriječava optužene da ugrožavaju sigurnost oštećenih, jer su uočeni slučajevi zastrašivanja, prijetnji i vršenja uticaja na oštećene od strane optuženih.

Tako je u predmetu nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Sokocu, u periodu od mjesec dana između dva ročišta, optuženi koji se nalazi na slobodi dolazio na adresu oštećene i razvalio vrata, nakon čega je na prijedlog javnog tužioca sud izrekao mjeru zabrane⁵⁰, koja je ujedno i jedna od dvije mjere u svrhu zaštite sigurnosti oštećene van sudnice koja je uočena tokom neposrednog praćenja postupaka.

U dva predmeta pred Osnovnim sudom u Sokocu za djelo obljava nad nemoćnim licem i ugrožavanje sigurnosti, monitorke su uočile odgađanje pretresa zbog nedolaska vještaka i optuženog, međutim to nije bilo od bitnijeg uticaja na tok postupka jer pretresi nisu odgađani na duži period.

Zabrinjava podatak da je u tri predmeta za **krivična djela protiv polnog integriteta** proteklo više godina od izvršenja djela do podizanja, odnosno potvrđivanja optužnice – u jednom predmetu za djelo obljava nad nemoćnim licem (čl. 194, st. 2 u vezi sa st. 1 KZRS) pred Okružnim sudom u Banja Luci optužnica je potvrđena šest godina nakon izvršenja djela, u jednom predmetu za djelo obljava nad nemoćnim licem (čl. 194, st. 1 KZRS) pred Opštinskim sudom u Sokocu optužnica je potvrđena osam godina i tri mjeseca nakon izvršenja djela,

⁵⁰ Kada okolnosti slučaja na to ukazuju, sud može izreći jednu ili više mjera zabrane, kao što su zabrana preduzimanja određenih aktivnosti ili službenih dužnosti, zabranu posjećivanja određenih mesta ili područja, zabranu sastajanja sa određenim licima, naredbu da se povremeno javlja određenom državnom organu i privremeno oduzimanje vozačke dozvole (čl. 185, st.1 ZKPRS).

i u jednom predmetu za djelo polno nasilje nad djetetom (čl. 195, st. 2 KZRS) pred Okružnim sudom u Bijeljini, optužnica je potvrđena osam godina nakon izvršenja djela i u ovom slučaju oštećena je u vrijeme izvršenja krivičnog djela imala 13 godina⁵¹.

Iz pregleda dostupne dokumentacije u spisima predmeta, nije uočeno da postoje objektivni razlozi za odgađanje podizanja optužnice, budući da su u sva tri slučaja istražne radnje sprovedene u relativno kratkom periodu nakon izvršenja djela, uključujući uzimanje izjava od oštećene i optuženog, te prikupljanje niza drugih materijalnih dokaza.

4.2 Položaj oštećene u krivičnim procesima za djela rodno zasnovanog nasilja

Međunarodni standardi i domaće zakonodavstvo predviđaju niz mjera kojima se štiti žrtva rodno zasnovanog nasilja koja se u postupku pojavljuje u svojstvu oštećene. Pored preporuka⁵², nedavno usvojena Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici predviđa niz pravno obavezujućih mjera kojim se osigurava pomoć i bezbjedno okruženje žene žrtve nasilja, imajući u vidu posebne okolnosti u kojim one kao oštećene učestvuju u krivičnom postupku u svojstvu svjedokinja⁵³. Ovi međunarodni

⁵¹ Zakon o zaštiti maloljetnika u krivičnom postupku Republike Srpske propisuje da je krivični postupak za, između ostalog, polno nasilje nad djetetom, hitne prirode (čl. 190 u vezi sa čl. 184).

⁵² Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (2002) o zaštiti žena od nasilja, Preporuka Odbora ministara Savjeta Evrope R (85) 11 o položaju žrtve u okviru krivičnog prava i krivičnog postupka (1985)

⁵³ Države članice se obavezuju da će preduzeti nužne zakonodavne odnosno druge mjere zaštite prava i interesa žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svjedoka, u svim fazama istražnog i sudskog postupka, naročito osiguravajući im zaštitu, kao i zaštitu njihove porodice i svjedoke, od zastrašivanja, odmazde i ponovne viktimizacije; osiguravati obavještenost žrtava, barem u slučajevima kada žrtve i njihove porodice mogu biti u opasnosti, o bjezkstu počinioца, odnosno o privremenom ili trajnom puštanju na slobodu; obavještavati žrtve o njihovim pravima i raspoloživim uslugama, o ishodu njihove žalbe, prijave, opštem napretku istrage odnosno postupka i njihovoj ulozi u njima i o ishodu njihovog slučaja; omogućavati žrtvama da u skladu sa proceduralnim pravilima međunarodnog prava, budu saslušane, pruže dokaze i iznesu svoje viđenje, potrebe i brige, neposredno ili preko posrednika, i da one budu uzete u razmatranje; osiguravati žrtvama odgovarajuće usluge podrške tako da njihova prava i interesi budu propisno predstavljeni i uzeti u obzir; osiguravati mjere za zaštitu privatnosti i ugleda

standardi su u dobroj mjeri integrисani u zakone Republike Srpske⁵⁴, koji regulиšu postupke u vezi sa svjedočenjem žrtava nasilja, uslove pod kojima može da odbije svjedočenje i dobije pravnu pomoć zastupnika odnosno advokata, obavezu suda da zaštiti svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada kao i pitanja o prethodnom seksualnom životu oštećene, izricanje mjera zabrane u svrhu zaštite oštećene, obavezu suda da upozna oštećenu sa pravom da postavi imovinsko pravni zahtjev kao i da je upozna sa svim radnjama odnosno odlukama tužilaštva i suda koje imaju uticaja na zaštitu njenih prava u postupku (povlačenje optužnice od strane tužioca, sklapanje sporazuma o priznanju krivice između tužilaštva i optuženog). Zakonom su propisane i mjere zaštite svjedoka pod prijetnjom ili ugroženih svjedoka u smislu obezbjeđivanja psihološke, socijalne i druge vrste stručne pomoći, kao i poseban postupak i uslove njihovog svjedočenja. Djeca i maloljetne žrtve nasilja se zakonski posmatraju kao ugroženi svjedoci i imaju pravo na posebnu zaštitu i postupak svjedočenja.

4.2.1 Odnos zaštite prava optuženog i oštećene u krivičnom postupku za djela rodno zasnovanog nasilja

Praksa rada sudova ukazuje da se punoljetne žene žrtve rodno zasnovanog nasilja, u pravilu, ne prepoznaju kao svjedokinje koje imaju pravo na posebnu zaštitu i podršku u postupku svjedočenja. Sa druge strane, monitorke su uočile da sudovi vode računa da optuženi uživaju zakonski garantovana prava na pravnu pomoć i zastupanje u sudnici, bilo da imaju advokate po sopstvenom izboru ili po službenoj dužnosti

žrtve; osiguravati da se, gdje god je to moguće izbjegne susret počinilaca i žrtava u prostorijama suda i organa unutrašnjih poslova; osiguravati žrtvama nezavisne i stručne prevodioce kada su žrtve stranke u postupku, odnosno kada iznose dokaze; omogućiti žrtvama da svjedoče u sudnici bez prisustva optuženog, naročito koristenjem komunikacijskih tehnologija, ako su dostupne. Osim toga, dijete žrtva ili dijete svjedok nasilja nad ženama i nasilja u porodici treba, prema potrebi, da dobije posebne mjere zaštite koje su u njegovom najboljem interesu, (čl. 56).

⁵⁴ Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 53/12), Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 48/03), Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 13/10).

u slučajevima kada im se ona zakonski garantuje⁵⁵. Ovaj disbalans između prava okrivljenog odnosno optuženog i prava žrtve nasilja odnosno oštećene u krivičnom postupku je zabrinjavajući, imajući u vidu da se oba koncepta zasnivaju na osiguravanju pristupa pravdi i zaštiti pravičnog postupanja.

U periodu neposrednog praćenja sudskega postupaka, monitorke su pratile 11 krivičnih procesa u kojima je optuženi imao advokata po sopstvenom izboru (za djela obljuba nad nemoćnim licem, ratni zločin protiv civilnog stanovništva — silovanje, ubistvo, silovanje, ugrožavanje bezbjednosti, nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, oduzimanje maloljetnog lica, nepružanje pomoći i tjelesna povreda). U 10 krivičnih procesa optuženima je dodijeljen advokat po službenoj dužnosti (za djela ubistvo, trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, silovanje, zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica, polno nasilje nad djetetom, nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl.208, st.2), izbjegavanje davanja izdržavanja), dok je u sedam krivičnih procesa optuženi sam sebe zastupao. Za pet krivičnih procesa nemamo dostupnih podataka o prirodi pravne pomoći koja je pružena od strane suda optuženom, a u jednom krivičnom procesu za djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, optužena je zahtijevala od suda postavljanje branioca po službenoj dužnosti, što je sud odbio.

Niti u jednom praćenom krivičnom procesu monitorke nisu uočile da su punoljetne žrtve rodno zasnovanog nasilja, koje su se u postupcima pred sudovima pojavljivale u svojstvu svjedokinja, imale

⁵⁵ Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske navodi u kojim slučajevima osumnjičeni odnosno optuženi ima pravo na obaveznu odbranu – već pri prvom ispitivanju ako je nijem ili gluš, ili je osumnjičen za krivično djelo za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, prilikom izjašnjavanja o prijedlogu za određivanje pritvora za vrijeme dok pritvor traje, nakon podizanja optužnice za djelo za koje se može izreći 10 godina zatvora ili teža kazna, u slučaju da sud utvrdi da je to neophodno zbog složenosti predmeta, mentalnog zdravlja osumnjičenog odnosno optuženog ili drugih okolnosti koje su u interesu pravde (čl. 52). Osim toga, kada ne postoje uslovi za obaveznu odbranu, a postupak se vodi za djelo za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna ili kada to zahtijevaju interesi pravičnosti bez obzira na zaprijećenu kaznu, osumnjičenom, odnosno optuženom će se, na njegov zahtjev, postaviti branilac, ako prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove odbrane (čl. 54, st.1).

podršku stručnih lica, ili da im je bilo omogućeno da imaju status svjedoka pod pritiskom, te da svjedoče uz korištenje posebnih mjera, iako su uočene situacije gdje je to bilo nužno.

U krivičnom procesu za djelo silovanja pred Osnovnim sudom u Doboju, punoljetna oštećena je saslušana u svojstvu svjedokinje na glavnem pretresu, bez pravnog zastupnika, podrške stručnog lica ili korištenja mjera zaštite. U krivičnom procesu za djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, takođe pred Osnovnim sudom u Doboju, punoljetna oštećena je dala iskaz u istrazi i on nije pročitan na glavnem pretresu, nije ga mijenjala. Kako su monitorke ukazale, oštećena je pratila glavni pretres sjedeći četiri stolice udaljenosti u istom redu od optuženog u sudnici. Tom prilikom je optuženi pokušao da joj postavi pitanja, što je sud spriječio.

U krivičnom procesu za djelo obljuba nad nemoćnim licem pred Osnovnim sudom Sokolac, punoljetna oštećena je duševno zaostala osoba i po nalazu vještaka ima oštećene sposobnosti za rasuđivanje, zbog kojih u vrijeme izvršenja djela nije mogla shvatiti radnje koje su se nad njom provodile. Saslušana je ukupno tri puta: od strane policije, tokom istražnog postupka od strane Odjela za podršku svjedocima Okružnog tužilaštva Istočno Sarajevo i na glavnem pretresu. U prva dva saslušanja svjedokinje, imala je stručnu pomoć, dok na saslušanju na glavnem pretresu koje je izvršeno na prijedlog javnog tužioca nije imala stručnu pomoć nadležnog centra za socijalni rad iako ju je javni tužilac zatražio. Radnici nadležnog centra za socijalni rad nisu pristupili tom glavnem pretresu, te su poslali dopis sudu u kome su naveli da su za oštećenu već dostavili socioanamnističke podatke.

Na sljedećem glavnom pretresu, na koji je pristupila vještakinja neuropsihijatrice, na upit suda o valjanosti svjedočenja oštećene na prethodnom pretresu, istakla je da se on može smatrati valjanim, budući da se ne razlikuje od iskaza datog u vještačenju neposredno nakon događaja, od kada je proteklo više od osam godina.

U krivičnom procesu za djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Sokocu, punoljetna oštećena je saslušana u svojstvu svjedoka na glavnom pretresu, bez pravnog zastupnika, podrške u sudnici i posebnih mjera zaštite. Tokom njenog svjedočenja, optuženi ju je kontinuirano nazivao pogrdnim imenima, govorio da laže, a ispoljavao je i drzak odnos prema sutkinji, koja ga je više puta upozorila i na kraju izrekla opomenu za remećenje procesne discipline.

4.2.2. Zaštita prava maloljetnih žrtava rodno zasnovanog nasilja koje kao oštećene učestvuju u krivičnom postupku

Monitorke su tokom aktivnog praćenja uočile primjere dobre prakse sudova u pružanju podrške i obezbjeđivanju mjera zaštite tokom svjedočenja oštećenih maloljetnih žrtava rodno zasnovanog nasilja, stava prema potrebi zaštite maloljetnih lica prisutnih u sudnici a koja nisu stranke u postupku, kao i maloljetnih svjedoka i svjedokinja u postupcima, što upućuje na zaključak da su sudovi u pravilu senzibilisani za potrebe pružanja podrške i obezbjeđivanje sigurnosti djece i maloljetnika u postupku.

U krivičnom procesu za djelo polnog nasilja nad djetetom pred Okružnim sudom u Doboju, po prijavi krivičnog djela, maloljetna oštećena je ispitana u policijskoj stanici. Ispitivanje je vršila klinička psihološkinja, po nalogu okružnog tužioca. Ispitivanje je vršeno individualno, a potom i timski. Iskaz je tonski sniman u posebnoj prostoriji u kojoj su boravile samo oštećena i klinička psihološkinja, a policijski službenici su ispitivanje vršili iz druge prostorije putem korištenja informacionih tehnologija. Na suđenju su oštećena i njena majka odbile da svjedoče, ali nisu mijenjale iskaz. Sudsko vijeće se pozivalo na Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, te je optuženi udaljen iz hola suda dok je majka sa oštećenom sprovedena do posebne prostorije za saslušanje svjedoka u kojoj su podršku oštećenoj dale psihološkinja i socijalna radnica, a isti postupak je korišten i prilikom saslušanja drugih malodobnih svjedokinja u predmetu, koje su drugarice oštećene. Suđenje je tonski snimano.

U krivičnom procesu za djelo silovanja pred Okružnim sudom u Doboju, tokom pretresa je saslušan maloljetni svjedok uz korištenje mjera podrške stručnih lica i mjera zaštite. Svjedočenju je prisustvovala psihološkinja, a svjedok je iskaz dao iz posebne prostorije. Takođe, u krivičnom procesu za djelo ubistva pred Okružnim sudom u Doboju, sutkinja je na glavnom pretresu koje je bilo oglašeno kao javno zatražila da se iz sudnice udalji maloljetnik u pratinji privremenog staratelja, sa obrazloženjem da maloljetnim licima nije mjesto u sudnici i da nemaju potrebe slušati okolnosti izvršenja djela. U krivičnom procesu za djelo teškog ubistva pred Okružnim sudom u Istočnom Sarajevu, maloljetna svjedokinja je saslušana u prisustvu majke koja je bila saglasna da ona da izjavu. Sud je upozorio svjedokinju da se suđenje može odgoditi kako bi se obezbijedilo prisustvo socijalnog radnika, što je svjedokinja odbila, navodeći da za to nema potrebe.

Međutim, uznemirujuće je da su monitorke tokom aktivnog praćenja krivičnih procesa uočile praksu u kojoj je maloljetna oštećena pred sudom ohrabrivana na svjedočenje iako u sudnici nisu bile prisutne osobe koje joj mogu dati adekvatnu podršku, što predstavlja otvoreno kršenje njihovih prava u smislu propuštanja primjene Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, te njeno direktno dovođenje u situaciju nelagode, nesigurnosti i pritisaka, kao lica koje je zakonom prepoznato kao ugroženi svjedok i lice pod prijetnjom.

Navedeni slučaj ukazuje da je nužno u postupcima, bez izuzetaka, osigurati sveobuhvatnu saradnju suda, javnog tužioca i ovlaštenih stručnih lica koja su po zakonu dužna osigurati podršku i zaštitu djece i maloljetnika u postupku. Ovo je važno naročito u situacijama kada maloljetna oštećena lica nemaju adekvatno roditeljsko staranje, niti bilo kakve druge podrške u zajednici, što ukazuje na njihovu izuzetnu ranjivost i ugroženost.

U krivičnom procesu za djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 208, st. 3 KZRS) pred Osnovnim sudom u Bijeljini, monitorke su uočile da se na prvom glavnem pretresu pojavila maloljetna oštećena koja je bila pozvana sa svjedoči. Na pretresu nije obezbijeđeno prisustvo socijalnog radnika, psihologa, niti drugih stručnih lica koja bi mogla da pruže podršku oštećenoj tokom svjedočenja. Sudija je konstatovao da je svjedokinja maloljetna, te da nisu obezbijeđena tehnička sredstva za njeno saslušanje. Nekon konsultacije sudije sa javnim tužiocem, sud je donio odluku da ona može dati iskaz pred sudom, ukoliko to želi, jer je u sudnici prisutan jedan od roditelja (koji je u sudnici prisutan u svojstvu optuženog). Oštećena je nakon toga odbila da svjedoči. U ovom predmetu su bile dvije maloljetne oštećene osobe i obje su dale iskaz u policijskoj stanici. Monitorkama nije poznato da li su tom prilikom korištene mjere podrške i zaštite. Njihove izjave date u istražnom postupku nisu čitane na sudu. Na trećem pretresu se pojavio socijalni radnik koji je sudu predočio izvještaj psihologa da su maloljetna oštećena lica socijalno zapaštена i bez adekvatnog roditeljskog staranja, te da je drugo malodobno oštećeno lice koje se nije pojavljivalo u sudnici nepodobno za svjedočenje zbog zdravstvenog stanja.

Javni tužilac nije predlagao nove dokaze i povukao je optužnicu sa obrazloženjem da oštećena maloljetna lica nisu svjedočila i nisu postavila imovinsko pravni zahtjev, te je sud donio rješenje kojim se optužnica odbija.

4.2.3. Odnos javnih tužilaca i sudova prema zaštiti prava žrtava rodno zasnovanog nasilja koje kao oštećene učestvuju u krivičnom postupku

Monitorke su praćenjem krivičnih procesa uočile praksu koja ukazuje na to da javni tužioci previdaju štićenje prava oštećene u svrhu skraćivanja postupka, kao nedostatak spremnosti javnog tužioca da dalje vodi postupak, predlaganjem drugih dokaza i vještačenja u slučajevima kada žrtva nasilja na glavnom pretresu odbije da svjedoči.

U osam predmeta u kojima su monitorke neposredno pratile suđenja, optuženi je sklopio sporazum o priznanju krivice sa javnim

tužiocem (za djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici i nasilničko ponašanje) pred Osnovnim sudom u Sokocu i (djela ugrožavanje bezbjednosti, zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica i nepružanje pomoći) pred Osnovnim sudom u Bijeljini. Takođe od 28 presuda koje su zaprimljene u okviru pasivnog praćenja, 10 presuda za djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Trebinju i 13 presuda za djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, tjelesna povreda, ugrožavanje sigurnosti, oštećenje tuže stvari, teška krađa i krađa su donesene na osnovu sporazuma o priznanju krivice optuženog sklopljenih sa nadležnim tužiocima. Obim krivičnih procesa koji su završeni na ovaj način ukazuje na raširenu praksu, naročito u predmetima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. U većini od ovih slučajeva, oštećena je izjavila da se ne pridružuje krivičnom gonjenju, odbila je da svjedoči i nije postavila imovinsko pravni zahtjev tokom postupka pred sudom, dok u samo četiri predmeta to nije bio slučaj. U dva krivična predmeta koja su monitorke aktivno pratile – polno nasilje nad djetetom pred Okružnim sudom u Doboju i nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Bijeljini, javni tužilac je na glavnom pretresu odustao od krivičnog gonjenja jer su maloljetne oštećene odbile svjedočiti u sudskom postupku.

Monitorke su uočile primjere dobre prakse u dva krivična procesa – za djelo polno nasilje nad djetetom pred Okružnim sudom u Doboju i djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Sokocu – u kojima je sud u toku postupka optuženima izrekao mjere zabrane sastajanja sa oštećenima⁵⁶, što je bilo opravdano okolnostima oba procesa, u kojima su oštećene bile izložene direktnom zastrašivanju i prijetnjama od strane optuženih. Mjere su oštećenima omogućile da se osjećaju sigurno i slobodno od napada optuženih tokom krivičnih procesa u kojima su učestvovali i njihova primjena ukazuje da sudovi moraju koristiti dostupne zakonske mehanizme kako

⁵⁶ Kada okolnosti slučaja na to ukazuju sud može izreći jednu ili više mjera zabrane, između ostalih, i zabranu sastajanja sa određenim licima (čl. 185b). U rješenju kojim izriče ovu mjeru, sud će odrediti razdaljinu ispod koje osumnjičeni ili optuženi se ne smije približiti određenom licu (čl. 187, st. 4). Ovu mjeru izvršava policijski organ prema Zakonu o krivičnom postupku Republike Srpske (čl. 189, st. 3).

bi oštećenima omogućili da se osjećaju bezbjedno da svjedoče i učestvuju u postupku bez straha od ponavljanja nasilja. Posebno je važna primjena ovih mjera u krivičnim postupcima za djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, gdje su veoma česte situacije kada oštećena i drugi članovi porodice koriste svoje zakonsko pravo da ne svjedoče, a sud prema ponašanju optuženog u sudnici može procjeniti postojanje pritisaka na oštećenu. U velikom broju slučajeva nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici odsustvo drugih materijalnih dokaza dodatno čini važnim svjedočenje oštećenih. Radi toga sudije, javni tužioci i organi socijalne zaštite i staranja moraju učiniti napore da osiguraju žrtvama rodno zasnovanog nasilja da kao oštećene u postupku koriste sve zakonske mogućnosti podrške i zaštite.

4.2.4. Odnos javnih tužilaca i suda prema oštećenima iz manjinskih grupa u krivičnom postupku

Monitorke su aktivno pratile dva predmeta u kojima oštećene maloljetne žrtve nasilja pripadaju manjinskoj grupi Roma. Neposednim monitoringom i uvidom u spise predmeta nije moguće sa sigurnošću identifikovati nepravilnosti u postupanju suda, javnih tužilaca i organa starateljstva (nadležnih centara za socijalni rad) prema zaštiti prava oštećenih maloljetnika u postupku, niti je objektivno moguće na osnovu dva praćena procesa donositi zaključke o postojanju sudske prakse u odnosu na manjinske grupe koje su izložene višestrukim nivoima društvene diskriminacije i stigme. Međutim, važno je istaći da su monitorke prateći predmete uočile nesklad u pogledu odnosa zaštite prava maloljetnih oštećenih i optuženih koji su takođe pripadnici manjinske grupe Roma, uzimajući s jedne strane u obzir teške životne okolnosti optuženih, a zanemarujući ozbiljnost posljedica djela po maloljetne oštećene i činjenicu da su oba maloljetna lica u vrijeme izvršenja djela bila bez adekvatne brige roditelja i bez socijalne podrške, staranja i nadzora društvene zajednice.

U prvom krivičnom postupku za djelo zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica i nepružanje pomoći pred Osnovnim sudom u Bijeljini protiv dva optužena lica, postupak je proveden u relativno kratkom

vremenu (optužnica je potvrđena tri mjeseca nakon izvršenja djela, a postupak okončan sporazumom o priznanju krivice šest mjeseci nakon potvrđivanja optužnice), Sud je jednoj od optuženih dodijelio branioca po službenoj dužnosti, te je presudom naveo niz olakšavajućih okolnosti koje su vezane za teške ekonomске i socijalne životne okolnosti optuženih. Kao dodatne olakšavajuće okolnosti navode se i stav centra za socijalni rad koji je dao pozitivno mišljenje o trenutnom odnosu optuženih prema oštećenom, te okolnost da zastupnik oštećenog (javnog tužioca) koji nije iskazao kategoričan stav u svom zahtjevu da se optuženi strožije kazne. Oštećeno lice u postupku je dječak star tri godine, koje je uslijed izvršenja djela zadobilo teške tjelesne povrede sanirane bolničkim liječenjem, i tokom postupka mu je dodjeljen privremen i staratelj.

U drugom krivičnom postupku za djelo polno nasilje nad djetetom pred Okružnim sudom u Bijeljini, optužnica je potvrđena osam godina nakon izvršenja djela. Uvidom u spise predmeta, nisu uočene objektivne okolnosti, odnosno razlozi koji su opredjelili javnog tužioca da čeka sa podizanjem optužnice. Oštećena je saslušana uz prisustvo socijalnog radnika u policijskoj stanici u kratkom vremenskom periodu nakon izvršenja djela. Optuženom je sud dodijelio branioca po službenoj dužnosti. Socijalni radnik je na praćenom glavnom pretresu izjavio da oštećena ima blagu mentalnu retardaciju, a iz uvida u spis vidljivo je da je u spisu priložen nalaz ginekologa vještaka koji je oštećenu pregledao dva mjeseca nakon izvršenja djela. Oštećeno lice u postupku je djevojčica koja je u vrijeme izvršenja djela imala 13 godina, bez roditeljskog staranja.

4.2.5. Uticaj promjene javnih tužilaca tokom krivičnog postupka na zaštitu oštećene u krivičnom procesu

Monitorke su uočile i ukazale na praksu česte promjene javnih tužilaca na predmetima koji su neposredno praćeni pred sudovima, što je uticalo na to da se oštećena osjeća ugroženo i nesigurno, te traži zaštitu od suda. Monitorke su u izvještajima ukazale da se čestom promjenom tužilaca stiče utisak da oni dolaze na sud nespremni,

odnosno da nisu upoznati da detaljima predmeta i procesa, to ima snažan utisak ugroženosti i nesigurnosti kod oštećene.

U krivičnom procesu za djelo ugrožavanje sigurnosti u kojem su monitorke neposredno pratile šest glavnih pretresa pred Osnovnim sudom u Bijeljini uočeno je da su na četiri glavna pretresa bili različiti javni tužioci. Na prva dva pretresa je bio jedan javni tužilac, na trećem je bio drugi javni tužilac, a na četvrtom pretresu javni tužilac sa prva dva pretresa. Monitorke su uočile da je oštećena koja je prisustvovala pretresima bila vidno uznenirena, uplakana i molila je sud da je ponovo sasluša jer je stekla utisak da javni tužioci koji se često smjenjuju nisu dovoljno upoznati sa predmetom, te da ima potrebu da dopuni svjedočenje jer se prilikom prvog svjedočenja nije mogla sjetiti svih detalja. Sud ju je uputio da razgovara sa javnim tužiocem, što je ona učinila. Na sljedećem glavnom pretresu nije bila saslušana, pretres je odgođen jer se optuženi nije pojavio. Na šestom glavnom pretresu optuženi je molio da se pretres odgodi kako bi mogao angažovati advokata, što je sud dozvolio. Oštećena i dalje nije bila saslušana i nesumnjivo je da nema zadovoljavajuću pomoć i podršku od strane javnog tužioca kako bi zaštitala svoja prava. Iako monitorke nisu do kraja pratile krivični proces zbog okončanja perioda aktivnog monitoringa, on nesumnjivo ukazuje na probleme u odnosu javnih tužilaca prema oštećenima u krivičnim postupcima sa elementima nasilja po osnovu pola/roda. Monitorke koje su aktivno pratile krivične procese pred drugim sudovima su takođe ukazivale na problem promjene javnih tužilaca i negativan uticaj koji ove promjene imaju na oštećene u postupku.

4.2.6. Podrška oštećenoj u ostvarivanju naknade štete putem imovinsko-pravnog zahtjeva

Tokom aktivnog praćenja krivičnih procesa, monitorke su uočile da su sudije na glavnim pretresima na kojima su oštećene pozivane da daju izjavu upoznavale oštećenu sa njenim pravima i mogućnostima

podnošenja imovinsko pravnog zahtjeva⁵⁷, i nisu identifikovani krivični procesi u kojima je sud propustio da to učini. Monitorke su uočile da je u četiri krivična procesa sud odlučio o imovinsko-pravnom zahtjevu oštećene u okviru postupka, te su se u okviru presude u dijelu koji se odnosi na sankciju precizirani detalji o visini naknade i rokovima izvršenja. Od četiri odluke o imovinsko-pravnom zahtjevu, dvije odluke su donesene za djela izbjegavanja davanja izdržavanja pred Osnovnim sudom u Bijeljini, jedna odluka za djelo oštećenje tuđe stvari i jedna odluka za djelo krađe, pred Osnovnim sudom u Sokocu. U 10 predmeta (za djela silovanje, obljava nad nemoćnim licem, tjelesna povreda u sticaju sa oštećenjem tuđe stvari i nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (uključujući i naprijed navedena djela), optužena je tokom krivičnog postupka podnijela imovinsko-pravni zahtjev. Osim u navedena četiri predmeta, sud nije odlučivao o zahtjevu u okviru krivičnog postupka, već je oštećenu presudom uputio na parnični postupak. U jednom predmetu za djelo silovanja pred Okružnim sudom u Bijeljini, Vrhovni sud Republike Srpske je u drugostepenom postupku odbio imovinsko-pravni zahtjev oštećene. U 18 krivičnih procesa koji su aktivno praćeni i završeni sudsakom odlukom u periodu monitoringa, odnosno zaprimljenih presuda od sudova koji su pasivno praćeni, monitorke su utvrdile da je sud u okviru presude oštećenu uputio na ostvarivanje imovinsko-pravnog zahtjeva u parničnom postupku – 13 krivičnih procesa za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, što upućuje na stav, odnosno praksu sudova da se o pravu oštećene na

⁵⁷ Oštećena može tokom krivičnog procesa postaviti zahtjev za ostvarivanje imovinsko-pravnog zahtjeva tužiocu i суду, najkasnije do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivično-pravne sankcije. Oštećena je dužna da precizira zahtjev i podnese dokaze. Ukoliko oštećena ne podnese zahtjev do potvrđivanja optužnice, sud će je obavjestiti da ga može podnijeti do završetka pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivično-pravne sankcije (čl. 105). U presudi kojom optuženog oglašava krivim, sud može oštećenoj dosuditi imovinsko pravni zahtjev ili joj ga dosuditi djelomično, a za ostatak je uputiti na parnični postupak. Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnovni za potpunu ni za djelomičnu presudu, sud će oštećenu uputiti da imovinsko-pravni zahtjev u cijelosti ostvaruje u parničnom postupku. Kada sud doneše presudu da se optuženi oslobađa optužbe ili kojom se optužba odbija, ili kada rješenjem obustavi krivični postupak, uputiće oštećenu da imovinsko-pravni zahtjev može ostvariti u parničnom postupku. Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 53/12, (čl. 108, st. 3–4).

naknadu štete nastale uslijed nasilja u porodici, koja se u većoj mjeri odnosi na nematerijalnu štetu, ne raspravlja u krivičnom postupku.

U 16 krivičnih procesa, za djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, silovanje, i ugrožavanje bezbjednosti, pred Okružnim sudom u Doboju, Osnovnim sudom u Sokocu i Osnovnim sudom u Bijeljini, te Osnovnim sudom u Trebinju u okviru pasivnog praćenja, oštećena je pred sudom izjavila da nije zainteresovana za podnošenje imovinsko-pravnog zahtjeva – 14 krivičnih procesa za djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici. U 8 krivičnih procesa za djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, sud je nepodnošenje imovinsko-pravnog zahtjeva od strane oštećene uzeo u obzir kao olakšavajuću okolnost prilikom izricanja krivično-pravne sankcije, a u jednom krivičnom procesu za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, pred Osnovnim sudom u Bijeljini, tužilac je povukao optužnicu između ostalog, sa obrazloženjem da oštećeni nisu svjedočili i nisu postavili imovinsko-pravni zahtjev⁵⁸.

Stavovi sudija i javnih tužilaca u vezi sa pokretanjem i ostvarivanjem imovinsko-pravnog zahtjeva oštećene u krivičnom postupku uočeni tokom praćenja ukazuju da su oštećene žrtve nasilja u velikoj mjeri u nepovoljnijem položaju u odnosu na optuženog, naročito u krivičnim procesima za djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Važno je imati u vidu da dostupna istraživanja⁵⁹ ukazuju da je

⁵⁸ Ovaj stav javnog tužioca zabrinjava imajući u vidu da su u ovom krivičnom procesu oštećene osobe dva maloljetna lica (sestra i brat) koji tokom postupka nisu dobili odgovarajuću podršku organa socijalnog staranja. Monitorke su tokom praćenja ovog procesa uočile i druge nepravilnosti u postupanju prema oštećenima. Vidi primjer krivičnog procesa pred Osnovnim sudom u Bijeljini pod 4.2.2. - Zaštita prava maloljetnih žrtava nasilja po osnovu pola/roda koje kao oštećene učestvuju u krivičnom postupku.

⁵⁹ Istraživanje koje su 2012. godine provele Fondacija „Udružene žene“ Banja Luka, u saradnji sa „Prava za sve“ Sarajevo, Fondacijom „Lara“ Bijeljina i „Mirjam“ Karitas Mostar ukazuje da su nezaposlenost i siromaštvo česti razlozi zbog kojih žene okljevavaju da napuste nasilne veze. Veliki broj žena su zbog pritisaka partnera napuštale školovanje i posao, te su godinama prisiljavane da rade posao u kući, na zemlji, da se brinu o porodici. Dugim odsustvom sa tržišta rada one nisu konkurentne, jer im nedostaju obrazovanje, vještine, radno iskustvo. Žene preko 40 godina starosti su naročito diskriminisane pri zapošljavanju, kao i žene koje pripadaju posebno ranjivim grupama, kao što su Romkinje i žene sa invaliditetom. Najveći broj žena koje su prekinule nasilnu vezu ima poteškoće prilikom ostvarivanja alimentacije, nemaju stalni

većina žena koje su preživjele nasilje u porodici nezaposlena, bez vlastitih i redovnih prihoda koji bi joj omogućili da izdržava sebe i djecu, te su stoga ekonomski ugrožene i u stanju ekonomske zavisnosti od optuženih, članova šire porodice ili ograničenih socijalnih davanja. Upućivanjem na ostvarivanje prava na naknadu štete po osnovu preživljenog nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u parničnom postupku može dovesti do odugovlačenja ostvarivanja ovog prava, kao i izlaganju oštećene nepotrebnim troškovima.

4.3 Primjena materijalnog prava u krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja

Krivični zakon Republike Srbije reguliše više krivičnih djela koja se direktno prepoznaju kao rodno zasnovano nasilje, u okviru krivičnih djela protiv polnog integriteta (gl. 19) i krivičnih djela protiv braka i porodice (gl. 20), te djela koja mogu imati obilježja ove vrste nasilja, u okviru krivičnih djela protiv života i tijela (gl. 16). Nedavnim izmjenama ovog zakona iz 2013. godine⁶⁰, pooštrene su zaprijećene sankcije za većinu krivičnih djela u ovoj oblasti, te su uvedena nova krivična djela i mјere koje sud može koristiti u cilju zaštite žena koje su preživjele nasilje i koje se u krivičnom postupku pojavljuju u svojstvu oštećene. Novi međunarodni standardi usmjeravaju pažnju na adekvatno prepoznavanje različitih oblika nasilja prema ženama, te zahtijevaju osnaživanje pomoći i podrške oštećenima⁶¹. Krivično procesuiranje djela rodno zasnovanog nasilja u velikoj mjeri zavisi od senzibilisanosti

posao i zavise od porodice (braće, sestara, roditelja), dječijeg dodatka ili nekog od socijalnih prava, ako pripadaju nekoj od kategorija koje zakoni prepozazu. *Analiza politika socijalnog uključivanja žena žrtava nasilja u porodici – Studija Bosna i Hercegovina*, juli 2012. godine. Izdavač: Udržene žene Banja Luka. Dostupno na direktnom linku: <http://goo.gl/naJlwZ> (posljednji pristup 27.05.2014.)

⁶⁰ Vidi pod 1.1. – Promjene javnih politika i zakonodavnog okvira u oblasti nasilja po osnovu pola i/ili roda

⁶¹ Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, zmeđu ostalog, traži od država članica da osiguraju ostvarivanje prava na naknadu oštećenima koje su zadobile ozbiljne tjelesne povrede, ozbiljno narušavanje zdravlja, ukoliko štetu ne pokriva počinilac nasilja ili neki od oblika osiguranja. Konvencija navodi da to neće spriječiti državu da potražuju vraćanje naknade od počinilaca nasilja i da tom prilikom treba voditi računa o sigurnosti žrtve (čl. 30).

javnih tužilaca koji po prirodi svoje uloge u pokretanju i vođenju krivičnog postupka značajno mogu uticati na adekvatnu primjenu zakona u smislu zaštite oštećene i njenih prava.

Tokom neposrednog praćenja krivičnih procesa i uvidom u dostupne optužnice, monitorke su uočile slučajeve u kojima je vidljiva senzibilisanost tužilaca za slučajeve rodno zasnovanog nasilja, naročito u krivičnim procesima gdje su oštećene maloljetne žrtve seksualnog nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja ili nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Tako se u dva krivična procesa pred Okružnim sudom u Doboju, javni tužilac opredjelio da krivično djelo kvalificuje kao silovanje kvalifikovano težom posljedicom (čl. 193 st. 2 KZRS) jer su oštećene maloljetne i za ovaj oblik je zaprijećena kazna zatvora od tri do petnaest godina. U slučaju da je djelo prepoznato, kao polno nasilje nad djetetom zaprijećena je niža kazna za osnovni i ista za kvalifikovani oblik (zatvor od jedne do osam godina, odnosno zatvor od tri do petnaest godina).

Međutim, u jednom krivičnom procesu za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Sokocu, javni tužilac je prilikom pripreme i podizanja optužnice, po mišljenju monitorki, pogrešno procijenio elemente krivičnog djela i propustio da ga u optužnici kvalificuje kao kvalifikovani oblik, za koji je zaprijećena strožija kazna. Važno je ukazati na problem, iako je na osnovu jednog predmeta objektivno nemoguće zaključiti da postoji raširena praksa ovakvog rada tužilaca⁶².

U predmetu za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred Osnovnim sudom u Sokocu, oštećena je svjedočila na glavnom pretresu da je duži vremenski period izložena kontinuiranom nasilju od strane optuženog, za koje ga je više puta prijavljivala policiji, a samo

⁶² Zakon o krivičnom postupku Republike Srbije reguliše princip slobodne ocjene dokaza, koji uključuje pravo suda, tužioca i drugih organa koji učestvuju u krivičnom postupku da ocjenjuju postojanje ili nepostojanje činjenica, te oni nisu vezani ili ograničeni posebnim dokaznim pravilima. (čl. 15). Međutim, zakon takođe utvrđuje princip jednakosti u postupanju (čl. 14) koji je važan u smislu osiguravanja principa pravičnosti i zaštite prava oštećene.

jednom je kažnjen u prekršajnom postupku. Prema njenom svjedočenju, tokom posljednjeg događaja nasilja bili su zajedno u vozilu i vraćali su se iz prodavnice gdje je on kupio dvogodišnjem zajedničkom djetetu poklon za rođendan. Nakon svađe u automobilu, dok je držala dijete u krilu, optuženi ju je više puta udario pivskom flašom u glavu, a kada se onesvijestila, polivao ju je pivom da dođe sebi, pa nasrnuo na nju ključem od lavlje kandže i udarao je, nakon čega je ona sa djetetom istrčala iz auta i sakrila se u blizini. Nakon izvjesnog vremena, optuženi se odvezao, a ona je zaustavila čovjeka u automobilu koji je dijete i nju odvezao kod njene prijateljice.

Vještak specijalista opšte hirurgije je potvrdio da povrede odgovaraju iskazu oštećene.

U ovom slučaju, javni tužilac je u djelu koji opisuje činjenično stanje naveo da je optuženi šakama i otvorenim dlanom udarao oštećenu po tijelu i glavi, nakon čega je zadobila povrede koje je opisao, ne navodeći pri tome da su povrede nastale oruđem koje je moglo izazvati povrede teže prirode, niti da je oštećena držala u krilu dvogodišnje dijete, koje je prisustvovalo nasilju i bilo izloženo direktnoj traumi, što su, po mišljenju monitorki, valjani razlozi za kvalifikovanje ovog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u težim oblicima, za koje je zaprijećena strožija kazna (čl. 208, st. 2, st. 3). Javni tužilac je djelo kvalifikovao u osnovnom obliku (čl. 208, st. 1) i optužnicom od suda zatražio izricanje kaznenog naloga i uslovnu osudu, obrazlažući da je predložena osuda rezultat provedenih istražnih radnji, da je optuženi ranije neosuđivan, porodičan i otac jednog maloljetnog djeteta. Sud nije prihvatio prijedlog tužioca za izricanje uslovne osude, a oštećena je izjavila pred sudom da se pridružuje krivičnom gonjenju optuženog.

Važno je istaći da su posljednjim izmjenama Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2013. godine, za djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kao i za druga djela koja se prepoznaju kao rodno zasnovano nasilje pooštene krivične sankcije, što će u narednom periodu nužno dovesti do toga da sudije i tužioci prepoznaju društvenu

opasnost djela rodno zasnovanog nasilja prema ženama te osiguraju konzistentnu primjenu propisa koji će oštećenoj omogućiti zaštitu i ostvaranje zakonom garantovanih prava.

4.4 Kaznena politika za djela rodno zasnovanog nasilja

Krivični zakon Republike Srpske reguliše vrstu i obim sankcija za krivična djela rodno zasnovanog nasilja koja su bila u fokusu aktivnog i pasivnog praćenja, te nalaže sudovima da, prilikom odmjeravanja krivično-pravne sankcije, u granicama koje su propisane za svako pojedinačno djelo, vodi računa o svrsi kažnjavanja i okolnostima koje imaju uticaja da sankcija bude manja ili veća (otežavajuće i olakšavajuće okolnosti)⁶³, što nalažu i međunarodni standardi u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja prema ženama⁶⁴.

4.4.1 Kaznena politika za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici

Nalazi aktivnog praćenja krivičnih procesa od strane monitorki, te uvidi u zaprimljene sudske presude u okviru pasivnog monitoringa ukazuju na neznatna odstupanja u odnosu na period prethodne inicijative monitoringa provedene u toku 2011, naročito u pogledu krivično pravnih sankcija za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj

⁶³ Okolnosti koje se tom prilikom cijene su naročito stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, raniji život učinioца, njegove lične prilike i njegovo držanje poslije učinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na njegovu ličnost. Prilikom odmjeravanja kazne za krivično djelo koje je učinilac izvršio u povratu, sud ima obavezu da razmotri da li je ranije izvršeno krivično djelo iste vrste kao i krivično djelo za koje izriče sankciju, da li su pobude učinioce bile iste, te protok vremena od ranije osude. Ukoliko sud odmjerava novčanu kaznu, naročito uzima u obzir imovno stanje učinioца.

⁶⁴ Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja prema ženama (2011) zahtijeva da sudovi prilikom izricanja sankcija u krivičnim postupcima za nasilje prema ženama i nasilje u porodici uzimaju u obzir da li je krivično djelo izvršeno prema bivšem odnosno sadašnjem supružniku ili partneru, te da li je ponovljeno isto ili slično krivično djelo (čl. 46). Sud takođe mora voditi račina da su krivično-pravne sankcije djetotvorne, srazmjerne i da odvraćaju od vršenja krivičnih djela, te može izreći druge mjere, kao što su praćenje i nadzor učinioца, te uklidanje prava na roditeljstvo, ukoliko se najbolji interes djeteta, uključujući i sigurnost žrtve nasilja, ne može garantovati na drugi način (čl. 45).

zajednici, koje su monitorke najviše pratile i u ovom periodu⁶⁵. U periodu praćenja u 2013. godini, sudovi su za ovo djelo najčešće izricali uslovne osude na kazne zatvora u rasponu od 30 dana do osam mjeseci, sa rokom provjere jedne do dvije godine. Izrečene novčane kazne su se kretale u rasponu od 500 KM do 5.000 KM, s tim da je ova najviša novčana kazna izrečena uslovno, za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici kvalifikovano težom posljedicom. Samo u dva krivična procesa, pred Osnovnim sudom u Trebinju i Osnovnim sudom u Sokocu, izrečene su kazne zatvora – 30 dana i dva mjeseca. U oba slučaja se radi o povratnicima u izvršenju istovrsnog krivičnog djela, što je sud jasno naznačio u obrazloženju presude i uzeo u obzir kao otežavajuću okolnost. U oba slučaja se radi o dugotrajnom i ponavljanom nasilju u porodici, ne samo prema ženama već i maloljetnoj djeci.

U gotovo polovini krivičnih procesa za ovo djelo pred sudovima koji su praćeni, optuženi je oslobođen plaćanja troškova krivičnog postupka⁶⁶, uz procjenu slabog imovnog stanja kao olakšavajuće okolnosti. Međutim, monitorke su uočile nekonzistentnost stavova sudova u smislu primjene ove mogućnosti, jer su uočile više presuda u kojima je kao olakšavajuća okolnost navedeno da je optuženi slabijeg imovnog stanja i nezaposlen, a presudom je obavezan na plaćanje troškova postupka.

Monitorke su uočile da su sudovi cijeneći olakšavajuće i otežavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja kazne za djelo nasilja u

⁶⁵ Rezultati aktivnog i pasivnog praćenja sudova za krivična djela u oblasti rodno zasnovanog nasilja u 2011. godini su ukazali da su u većini krivičnih procesa za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici sudovi izricali novčane kazne u rasponu od 500 KM do 1.500 KM, i uslovne osude u rasponu od jednog do četiri mjeseca. *Praćenje i analiza krivičnih postupaka i sudske prakse u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u Republici Srbkoj, Završni izvještaj i analiza, 2011.* Dostupno na direktnom linku: <http://goo.gl/jVcYtN> (posljednji pristup 27.05.2014).

⁶⁶ Zakon o krivičnom postupku Republike Srbске omogućava суду да у оdluci kojom rješava o troškovima osloboди optuženog dužnosti da nadoknadi u cijelosti ili djelomično troškove krivičnog postupka ukoliko bi njihovo plaćanje dovelo u pitanje izdržavanje optuženog ili lica koje je dužan da izdržava (čl. 99, st. 4).

porodici ili porodičnoj zajednici u većini slučajeva navodili porodičnost i obavezu staranja i izdržavanja maloljetne djece kao olakšavajuće okolnosti, što ukazuje na nedostatak senzibilisanosti sudija za posljedice nasilja ne samo prema ženi kao primarnoj žrtvi nasilja, već i maloljetnoj djeci koja su u velikom broju slučajeva takođe direktne ili indirektne žrtve nasilja. Mišljenje monitorki je da se okolnosti porodičnosti i brige za djecu ne mogu posmatrati niti uzimati u obzir kao olakšavajuće okolnosti i razlozi za ublažavanje sankcije prema optuženima za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici.

Monitorke su takođe uočile da mjere bezbjednosti⁶⁷ u pravilu nisu izicane uz krivično pravne sankcije za djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, osim u jednom krivičnom procesu gdje je sud izrekao mjeru bezbjednosti oduzimanje predmeta (noža) (čl. 62 KZRS). Važno je istaći da je u tri krivična procesa za djela teškog ubistva, ubistva i pokušaja ubistva u kojima je žrtva odnosno oštećena član porodice ili porodične zajednice, sud takođe izrekao mjeru oduzimanja predmeta (pištolja), te da je u jednom predmetu za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici izrečena mjera obavezognog psihijatrijskog liječenja (čl. 58 KZRS) u trajanju od tri mjeseca, za optuženog koji je krivično djelo izvršio u stanju neuračunivosti.

4.4.2 Kaznena politika za druga djela u oblasti rodno zasnovanog nasilja

Nalazi aktivnog praćenja krivičnih procesa od strane monitorki ukazuju da su za druga djela u oblasti rodno zasnovanog nasilja koja su tokom perioda monitoringa završena sudskom presudom sudovi, u pravilu, izricali kazne u okviru zakonskog minimuma. U krivičnom procesu za djelo obljuba nad nemoćnim licem pred Okružnim sudom u Banja Luci protiv dva optužena, od kojih je jedan izvršio djelo u

⁶⁷ Sud ima na raspolaganju mjere bezbjednosti koje može izreći uz krivičnu sankciju čija je svrha da se otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja da učinilac ubuduće vrši krivična djela (čl. 55 KZRS). U ove mjere spadaju obavezno psihijatrijsko liječenje i obavezno liječenje od zavisnosti, zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti, zabrana upravljanja motornim vozilom i oduzimanje predmeta (čl. 56 KZRS).

pokušaju, sud je izrekao kaznu zatvora od tri godine i dvije godine (za pokušaj), što je zakonski minimum za ovo djelo kvalifikovano težom posljedicom (čl. 194, st. 2).

U krivičnom procesu za isto djelo pred Osnovnim sudom u Sokocu, sud je optuženom izrekao kaznu zatvora od dva mjeseca, primjenom čl. 194, st. 1, te čl. 4,28,32,37 i 39, st. 4 KZRS. U postupku je utvrđeno da je djelo izvršeno sa direktnim umišljajem, što sud nije cijenio kao otežavajuću okolnost, te je cijenio niz olakšavajućih okolnosti, kao osobito olakšavajuće – porodičnost, loše imovno stanje, protok vremena od izvršenja djela, te raniju neosuđivanost. Zabrinjava podatak da je protok vremena od izvršenja djela sud cijenio kao olakšavajuću okolnost, budući da je optužnica u ovom slučaju potvrđena osam godina i tri mjeseca nakon izvršenja djela, a uvidom u spise predmeta, monitorke nisu uočile objektivne okolnosti koje su opredjelile tužioca da odgodi podizanje optužnice.

Navedeni primjeri se objektivno mogu cijeniti kao pojedinačni slučajevi, uzimajući u obzir ograničenost perioda aktivnog praćenja krivičnih procesa obuhvaćenih ovom inicijativom, međutim oni su nesumnjivo važni u smislu ukazivanja na nedostatak senzibilisanosti sudija i javnih tužilaca za zaštitu oštećenih u krivičnim postupcima za teške oblike rodno zasnovanog nasilja prema ženama, te potrebe da se sudskim osudama vrši kako generalna tako i specijalna prevencija ovih vrsta krivičnih djela.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U vezi sa **poštovanjem principa pravičnosti suđenja sa aspekta zaštite prava žene žrtve rodno zasnovanog nasilja koja se u krivičnom postupku pojavljuje kao oštećena i prava na suđenje u razumnom roku** utvrđeno je da sudski postupci u pravilu nisu bili dugotrajni i nije dolazilo do neopravdanih odgađanja. Od ukupno 49 predmeta koji su završeni tokom perioda monitoringa (uključujući i zaprimljene presude), 30 suđenja je završeno u periodu do šest mjeseci,

dok je 19 suđenja završeno u periodu do jednu godinu od potvrđivanja optužnice.

Međutim, zabrinjavajuće je da su praćenjem uočeni krivični procesi za krivična djela protiv polnog integriteta u kojima je proteklo više godina od izvršenja djela do podizanja, odnosno potvrđivanja optužnice, za koje pregledom dostupne dokumentacije u spisima predmeta, nije uočeno da postoje objektivni razlozi za odgađanje podizanja optužnice, budući da su istražne radnje sprovedene u relativno kratkom periodu nakon izvršenja djela, uključujući uzimanje izjava od oštećene i optuženog, te prikupljanje niza drugih materijalnih dokaza.

U vezi sa pitanjem **odnosa zaštite prava optuženog i oštećene u krivičnom postupku za djela rodno zasnovanog nasilja**, praksa rada sudova ukazuje da se punoljetne žene žrtve u pravilu ne prepoznaju kao svjedokinje koje imaju pravo na posebnu zaštitu i podršku u postupku svjedočenja. S druge strane, monitorke su uočile da sudovi vode računa da optuženi uživaju zakonski garantovana prava na pravnu pomoć i zastupanje u sudnici, bilo da imaju advokate po sopstvenom izboru ili po službenoj dužnosti u slučajevima kada im se ona zakonski garantuje. Ovaj disbalans između prava okrivljenog odnosno optuženog i prava žrtve nasilja odnosno oštećene u krivičnom postupku je zabrinjavajući, imajući u vidu da se oba koncepta zasnivaju na osiguravanju pristupa pravdi i zaštitu pravičnog postupanja.

U vezi sa **zaštitom prava maloljetnih žrtava rodno zasnovanog nasilja koje kao oštećene učestvuju u krivičnom postupku** uočene su dobre prakse sudova u pružanju podrške i obezbjeđivanju mjera zaštite tokom svjedočenja oštećenih maloljetnih žrtava nasilja, stava prema potrebi zaštite maloljetnih lica prisutnih u sudnici a koja nisu stranke u postupku, kao i maloljetnih svjedoka i svjedokinja u postupcima, što upućuje na zaključak da su sudovi u pravilu senzibilisani za potrebe pružanja podrške i obezbjeđivanje sigurnosti djece i maloljetnika u postupku. Međutim, uznemirujuće je to da su takođe uočeni slučajevi u kojim je maloljetna oštećena pred sudom

ohrabrivana na svjedočenje iako u sudnici nisu bile prisutne osobe koje joj mogu dati adekvatnu podršku, što predstavlja otvoreno kršenje njihovih prava u smislu propuštanja primjene Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske, te njihovo direktno dovođenje u situaciju nelagode, nesigurnosti i pritisaka, kao lica koja su zakonom prepoznata kao ugroženi svjedoci i lica pod prijetnjom.

U vezi sa **odnosom javnih tužilaca i sudova prema zaštiti prava žrtava rodno zasnovanog nasilja koje kao oštećene učestvuju u krivičnom postupku** uočeni su primjeri dobre prakse u pojedinačnim slučajevima u kojima je sud u toku postupka optuženima izrekao mjere zabrane sastajanja sa oštećenima, što je bilo opravdano okolnostima procesa, u kojima su oštećene bile izložene direktnom zastrašivanju i prijetnjama od strane optuženih. Mjere su oštećenima omogućile da se osjećaju sigurno i slobodno od napada optuženih tokom krivičnih procesa u kojima su učestvovali, i njihova primjena ukazuje da sudovi moraju koristiti dostupne zakonske mehanizme kako bi oštećenima omogućili da se osjećaju bezbjedno da svjedoče i učestvuju u postupku bez straha od ponavljanja nasilja.

U vezi sa **odnosom javnih tužilaca i sudija prema oštećenima iz manjinskih grupa u krivičnom postupku** uočen je nesklad u stavu suda u pogledu odnosa zaštite prava malodobnih oštećenih i optuženih koji su takođe pripadnici manjinske grupe Roma, uzimajući sa jedne strane u obzir teške životne okolnosti optuženih, a zanemarujući ozbiljnost posljedica djela po maloljetne oštećene i činjenicu da su oba maloljetna lica u vrijeme izvršenja djela bila bez adekvatne brige roditelja i bez socijalne podrške, staranja i nadzora društvene zajednice.

U vezi sa uticajem **promjene javnih tužilaca tokom krivičnog postupka na zaštitu oštećene u krivičnom postupku** uočen je problem uticaja česte promjene javnih tužilaca na osjećaj ugroženosti i nesigurnosti oštećene, koja je prisiljena da traži zaštitu od suda. Čestom

promjenom tužilaca u pojedinačnim predmetima se stiče utisak da oni dolaze na sud nespremni, odnosno da nisu upoznati da detaljima predmeta i procesa, što ima snažan uticaj na osjećaj ugroženosti i nesigurnosti kod oštećene.

U vezi sa pitanjem **podrške oštećenoj u ostvarivanju naknade štete putem imovinsko-pravnog zahtjeva** uočeno je da su sudije na glavnim pretresima na kojima su oštećene pozivane da daju izjavu upoznavale oštećenu sa njenim pravima i mogućnostima podnošenja imovinsko-pravnog zahtjeva. Međutim, imajući u vidu da su samo u četiri krivična procesa oštećene ostvarile imovinsko-pravni zahtjev tokom krivičnog procesa, te da su u većini slučajeva upućivane na parnični postupak ukazuje da su oštećene žrtve nasilja u velikoj mjeri u nepovoljnijem položaju u odnosu na optuženog, naročito u krivičnim procesima za djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici.

U vezi sa pitanjem **primjene materijalnog prava u krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja** uočena je senzibilisanost tužilaca za slučajeve rodno zasnovanog nasilja, naročito u krivičnim procesima gdje su oštećene malodobne žrtve seksualnog nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja ili nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici. Međutim uočen je takođe i slučaj pogrešne procjene elemenata krivičnog djela i propuštanje javnog tužioca da djelo ocjeni u njegovom kvalifikovanom obliku za koji je zaprijećena strožija kazna.

U vezi sa **kaznenom politikom za djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici** uočeno je da su u periodu praćenja sudovi za ovo djelo najčešće izricali uslovne osude i novčane kazne, te u izolovanim slučajevima kazne zatvora u minimalnom trajanju, što predstavlja neznatno odstupanje u odnosu na praksu koja je uočena tokom prethodnog perioda monitoringa u 2011. godini. Uočena je praksa oslobođanja optuženog od plaćanja troškova krivičnog postupka, uz procjenu slabog imovnog stanja kao olakšavajuće okolnosti, te često korištenje okolnosti porodičnosti i obaveze staranja i izdržavanja maloljetne djece kao olakšavajuće okolnosti, što ukazuje na nedostatak

senzibilisanosti sudija za posljedice nasilja ne samo prema ženi kao primarnoj žrtvi nasilja, već i maloljetnoj djeci koja su u velikom broju slučajeva takođe direktne ili indirektne žrtve nasilja. Mjere bezbjednosti koje su izrečene uz krivično pravne sankcije nisu korištene u svrhu zaštite oštećenih u postupku od ponavljanja nasilja, već isključivo u slučajevima teških oblika rodno zasnovanog nasilja (teško ubistvo, ubistvo ili pokušaj ubistva u kojima se kao žrtva, odnosno oštećena pojavljuje žena koja je član porodice ili porodične zajednice optuženog).

U vezi kaznene politike za druga djela u oblasti rodno zasnovanog nasilja uočeno je da su sudovi, u pravilu izricali krivično-pravne sankcije u okviru zakonskog minimuma, što upućuje na nedostatak senzibilisanosti sudija i javnih tužilaca za zaštitu oštećenih u krivičnim postupcima za teške oblike rodno zasnovanog nasilja prema ženama, te potrebe da se sudskim osudama vrši kako generalna tako i specijalna prevencija ovih vrsta krivičnih djela.

6. PREPORUKE

6.1. Opšte preporuke

U krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja, neophodno je, bez izuzetaka, osigurati sveobuhvatnu saradnju suda, javnog tužioca i ovlaštenih stručnih lica koja su po zakonu dužna osigurati podršku i zaštitu prava žena žrtava nasilja koje kao oštećene učestvuju u postupku, bilo da su one punoljetne ili maloljetne.

U vezi sa osiguravanjem posebne pomoći i podrške djeci i maloljetnim licima u krivičnom postupku, što je obaveza svih subjekata koji učestvuju u postupku, kako prema domaćim zakonima tako i prema međunarodnim standardima, od naročite je važnosti cijeniti slučajeve u kojima maloljetna oštećena lica nemaju adekvatno roditeljsko staranje, niti bilo kakve druge podrške u zajednici, što ukazuje na njihovu izuzetnu ranjivost i ugroženost. Važno je da maloljetne oštećene koje su žrtve rodno zasnovanog nasilja imaju

kontinuiranu, adekvatnu i konzistentnu podršku koja se zasniva na koordiniranom djelovanju javnih tužilaca, sudova i organa socijalnog staranja, koja će biti sistemski podržana i osigurana u svim sudovima.

Javni tužioci, sudije i organi socijalnog staranja moraju imati kontinuiran pristup obuci u postupanju sa ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja, kako bi im osigurali sistemsku, efikasnu i senzibilisalu podršku i pomoći u situacijama kada one učestvuju u krivičnim postupcima kao oštećene. Ove obuke treba da budu dostupne svim navedenim subjektima kontinuirano i da uključuju segmente rada sa maloljetnim oštećenim žrtvama kao i žrtvama rodno zasnovanog nasilja koje pripadaju manjinskim grupama, te da uključuju upoznavanje sa radom servisa pomoći i podrške za žrtve nasilja i mogućnosti njihovog korištenja u svrhu zaštite oštećene u krivičnom postupku.

6.2 Preporuke za javne tužioce

U vezi sa djelovanjem javnih tužilaca u smislu pokretanja krivičnog postupka u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, nužno je osigurati da se optužnice podižu u što kraćem roku od izvršenja odnosno saznanja za postojanje krivičnog djela, cijeneći naročito situacije u kojima se kao oštećene pojavljuju maloljetne žrtve nasilja i pripadnice manjinskih grupa, te potrebe da se zaštiti sigurnost i punoljetnih i maloljetnih oštećenih u periodu nakon izvršenja djela. Ovo je od naročite važnosti, imajući u vidu da su oštećene u ovom periodu često izložene pritiscima i zastrašivanju od strane učinilaca krivičnih djela, što može imati značajnog uticaja na njihovu mogućnost odnosno spremnost da svjedoče.

U vezi sa ulogom javnog tužioca u zaštiti žena žrtava rodno zasnovanog nasilja u krivičnom postupku i njihove mogućnosti da kao oštećena ostvari svoja prava, nužno je osigurati konzistentnost vođenja postupka i spriječiti da se u istom postupku smjenjuju javni tužioci.

U zahtjevu za izdavanje kaznenog naloga u okviru optužnice, odnosno po sporazumu o priznanju krivice sa optuženim, što je česta praksa u vezi sa djelima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, nužno je da javni tužioci cijene uticaj ovog postupka na zaštitu prava oštećene, budući da se radi o skraćenom postupku bez suđenja, u kojem oštećena žrtva nasilja ne može adekvatno koristiti svoja prava.

U vezi sa pravom i mogućnostima oštećene da u okviru krivičnog postupka postavi, precizira i ostvari imovinsko-pravni zahtjev, nužno je da sudije i javni tužioci omoguće ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje da se u ranim fazama krivičnog procesa upoznaju sa mogućnostima ostvarivanja prava na naknadu štete putem ovog zahtjeva, kako bi ga one na vrijeme mogle postaviti i precizirati, te da im u ovome osiguraju konzistentnu i adekvatnu podršku i pomoć, bez obzira da li se radi o punoljetnim ili maloljetnim oštećenima.

6.3 Preporuke za sudove

U vezi sa podrškom sudova ženama žrtvama rodno zasnovanog nasilja u krivičnom postupku, nužno je da sudovi oštećenima, bez obzira na njihovu dob, i kada je god to moguće u konkretnim slučajevima, prepoznaju odnosno osiguraju status svjedoka pod prijetnjom i sva prava koja iz tog statusa proizilaze, čime će oštećene koje učestvuju u krivičnom postupku biti ohrabrene da svjedoče i čime će omogućiti sudovima kvalitetne dokaze za postupke po djelima rodno zasnovanog nasilja, u kojima su iskazi oštećene često jedini relevantni dokazi.

U vezi sa kaznenom politikom sudova za djela rodno zasnovanog nasilja, a u slučajevima djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, kao najčešćih oblika nasilja u ovoj oblasti, nužno je da sudovi prepoznaju da se okolnosti porodičnosti i brige za djecu ne mogu posmatrati niti uzimati u obzir kao olakšavajuće okolnosti i razlozi za ublažavanje sankcije prema optuženima.

6.4 Preporuke za organe socijalne brige i staranja koji učestvuju u krivičnom postupku po djelima rodno zasnovanog nasilja

U vezi sa ulogom organa socijalne brige i staranja (centri za socijalni rad) koji učestvuju u postupku po djelima rodno zasnovanog nasilja, nužno je da profesionalci i profesionalke koji rade u ovim organima, uključujući socijalne radnike i socijalne radnice, psihologe i psihološkinje prepoznaju društvenu opasnost svih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama te osiguraju konzistentnu, koordiniranu i adekvatnu podršku i pomoć oštećenima, u sudnici prilikom svjedočenja i van sudnice, što će doprinijeti da se one osjećaju sigurno i bezbjedno ne samo tokom davanja iskaza, nego i tokom cijelog postupka i po njegovom okončanju.

Nužno je da ova pomoć i podrška bude naročito osigurana djeci i maloljetnim oštećenima, koje su naročito ranjive i ugrožene tokom krivičnih postupaka, a naročito u slučajevima kada djeca i maloljetne oštećene nemaju adekvatnog roditeljskog staranja ili pripadaju manjinskim grupama.

U vezi sa sveobuhvatnom podrškom ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje i koje se u krivičnim postupcima pojavljuju kao oštećene, nužno je da im organi socijalne brige i staranja kontinuirano omoguće pristup informacijama o pravima po osnovu socijalne zaštite i brige i mogućnostima njihovog ostvarivanja, te dostupnim servisima podrške, bez obzira da li ih pružaju vladine, odnosno javne institucije ili nevladine organizacije, uključujući besplatnu pravnu pomoć, SOS telefone i psihološka savjetovališta, kao i sigurne kuće za žene i djecu koja su preživjela rodno zasnovano nasilje.

ZAJEDNIČKE PREPORUKE ZA FEDERACIJU BIH I REPUBLIKU SRPSKU U SLUČAJEVIMA SPOLNO I RODNO ZASNOVANOG NASILJA STRUKTURALNI PRIKAZ KRIVIČNIH PREDMETA – AKTIVNO I PASIVNO PRAĆENJE

Predstavljeno stanje u Bosni Hercegovini u pogledu rodno zasnovanog nasilja, jasno sugeriše na **neophodnost saradnje i zajedničkog djelovanja svih relevantnih državnih institucija i nevladinog sektora**. Blagovremena i adekvatna zaštita žena oštećenih najrazličitijim oblicima rodno zasnovanog nasilja postavljena je kao imperativ na temelju međunarodnih standarda inkorporiranih u nacionalno zakonodavstvo. Jedini održivi i društveno prihvativ odgovor države i društva u cjelini nalaže sveobuhvatnu saradnju zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, ali i nevladinih organizacija koje trebaju biti prepoznate i prihvачene kao ključni partner u procesu sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja.

Uprkos brojnim dosadašnjim inicijativama i poduzetim koracima, rasprostranjenost rodno zasnovanog nasilja ukazuje na neophodnost **multisektoralnog pristupa** ovoj društvenoj pošasti, jer samo slanjem jedinstvene poruke odlučne i beskompromisne osude svih oblika nasilja, može se ostvariti cilj prevencije i suzbijanja nasilja. **Kontinuirane obuke i stručno usavršavanje** tužilaca/tužiteljica, sudija/sutkinja i službenih lica unutar organa za socijalno staranje treba pružiti solidnu osnovu za sistemski i senzibiliziran pristup slučajevima rodno zasnovanog nasilja.

Kao prvi korak nužno je osigurati optimalan ambijent u kojem će se oštećene (maloljetne i punoljetne) osjećati sigurno da prijave izvršeno nasilje, što se najprije postiže **hitnim postupanjem nadležnih tužilaca, a po prijemu optužnice, i hitnim postupanjem nadležnih sudova, određivanjem odgovarajućih mjera zaštite i provođenjem dosljedne i efikasne kaznene politike**. U tom smislu,

koncentracija radnji u postupku i što hitnije provođenje postupka podrazumijeva i **izbjegavanje prakse smjenjivanja tužilaca** u istom postupku, pri čemu skraćeni oblici postupaka (zahtjev za izdavanje kaznenog naloga ili zaključivanje sporazuma o priznanju krivnje) koji su najčešće prakticirani u pogledu krivičnih djela Nasilja u porodici ne treba prepostavljati efikasnoj zaštiti prava oštećene.

S obzirom na nesmanjeni broj slučajeva rodno zasnovanog nasilja, kaznenu politiku treba provoditi na način da krivičnopravne sankcije budu srazmjerne težini i okolnostima počinjenog krivičnog djela, pri čemu je neophodno pažljivo i detaljno obrazlaganje olakšavajućih okolnosti, uz opreznu procjenu oportunitosti blažeg kažnjavanja počinitelja, uzimajući u obzir specijalnu i generalnu prevenciju. Navedeno postupanje je naročito bitno u pogledu krivičnog djela Nasilje u porodici gdje načelno treba izbjegavati uzimanje okolnosti očuvanja porodice i brige za djecu kao olakšavajuće okolnosti koja suviše često i neopravdano opredjeljuje sudove da blaže kazne počinitelja, što je vidljivo iz velike stope recidiva blaže kažnjениh počinitelja.

U toku postupaka povodom krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja potrebno je u odgovarajućim slučajevima oštećenim **osigurati status ugroženog svjedoka, odnosno svjedoka pod prijetnjom**. Ovakva praksa je naročito važna u situacijama kada je iskaz oštećene jedini relevantni dokaz, čime će se stimulativno djelovati na oštećene da iskoriste svoje pravo na svjedočenje, što će u konačnici doprinijeti bržem i efikasnijem okončanju postupka. Pravovremeno upoznavanje oštećenih sa mogućnostima **realiziranja prava na naknadu štete putem imovinsko-pravnog zahtjeva**, bez obzira hoće li se o tom zahtjevu odlučivati u krivičnom ili parničnom postupku, predstavlja još jedan vid podrške oštećenih koje treba češće prakticirati.

Nadležni centri za socijalni rad dužni su pružiti **blagovremenu i profesionalnu pomoć u saniranju posljedica pretrpljenog nasilja i pružiti podršku u osnaživanju oštećenih** kako prije, tako u toku i

nakon okončanja krivičnog postupka. Šira podrška oštećenim treba biti osigurana kroz uspostavljanje specijaliziranih službi za pomoć ženama žrtvama nasilja, uključujući savjetovanje, smještaj u sigurne kuće, pravno savjetovanje i usluge socijalne zaštite.

U konačnici, **koordinisana i sistemska saradnja svih relevantnih subjekata** mora imati za cilj pružanje kontinuirane i senzibilizirane podrške oštećenim, a sve **s ciljem da se očuva povjerenje u rad pravosudnih organa** i prekine začarani krug rodno zasnovanog nasilja.

